

Universitatea “Alexandru Ioan Cuza” – Iași
Centrul de Studii Europene

Uniunea Europeana si economia globala

- suport de curs -

Prof.univ.dr. Rodica Zaharia

- Modul Uniunea Europeana in economia mondiala 3

Prof.univ.dr. Tiberiu Brăilean

- Modul Globalizarea si noua ordine mondiala
-
-

Modul: Uniunea Europeană în economia mondiala

Prof. univ. Dr. Rodica Milena Zaharia

Academia de Studii Economice

Catedra de Relații Economice Internaționale

Economia mondială la confluența dintre globalizare și regionalizare

Fenomenele care marchează evoluția economiei mondiale în ultimele decenii stau sub semnul globalizării, al interdependențelor și interacțiunii. Orice s-ar întâmpla, în orice colț al lumii, are efecte mai mult sau mai puțin ample asupra întregii economii mondiale.

Procesul globalizării este de dată relativ recentă. El s-a manifestat mai ales după al doilea război mondial și a cunoscut o dezvoltare spectaculoasă mai ales după anii 80, odată cu globalizarea piețelor financiare. Zonele cele mai „expuse” globalizării au cunoscut cele mai înalte creșteri. Între 1987 și 2001, ponderea în P.N.B. mondial a Americii Latine a crescut de la 4,1% la 5,7%, pentru Asia (fără Japonia), de la 8,8% la 12,2%, în timp ce pentru Africa (zona cel mai puțin atinsă de „virusul” globalizării) această pondere a scăzut de la 2,4% la 1,5%. Eficiența finanțării private în procesul de globalizare este, de asemenea, demonstrată de fapte: investițiile în țările emergente au crescut de la 13 miliarde dolari pe an între 1981 și 1989 la o medie de 84 miliarde pe an între 1990 și 2001. În ceea ce privește Asia, dezvoltarea nu este un mit, ci o realitate. Durata medie a vieții în Coreea de Sud, Thailanda și Malaiezia este acum de 68 de ani, față de 57 în anii ‘70. În aceeași perioadă, rata de alfabetizare a crescut de la 83% la 91% în aceste țări.

Viteza deosebită cu care globalizarea a cuprins întreaga lume i-a făcut pe unii specialiști să aprecieze că „... trăim transformări profunde care vor rearanja politica și economia secolului următor. Nu vor mai fi economii naționale, atunci când acest proces va fi încheiat. Tot ceea ce va mai rămâne în cadrul unor granițe vor fi oamenii, care vor compune națiunile...”¹. Cu alte cuvinte, tot ceea ce ține de activitatea economică va aparține unei economii globale, în care naționalul va fi foarte greu de identificat. În opinia aceluiași specialist, bunăstarea oamenilor va depinde de succesul marilor corporații și nu de succesul fiecărei națiuni.

Rolul statului, în contextul globalizării, tinde să se minimizeze. Dacă, până acum câteva decenii, el reprezenta principalul actor al relațiilor economice internaționale, regulatorul activității economice naționale, se apreciază că statul a pierdut astăzi acest rol în favoarea companiilor transnaționale.

Cu toate acestea, există și opinii² conform cărora instituțiile politice ale statului rămân principala forță în modelarea economiei mondiale. Economia mondială este astăzi tot mai politizată, interdependențele dintre țări sunt tot mai mari, nu numai în plan economic, ci și politic.

¹ Robert Reich – „The Work of Nations”, în Mark Lewis, Robert Fitzgerald, Charles Harvey „The growth of nations. Culture, competitiveness and the problem of globalization”, Bristol Academic Press, 1996, p. 11

² Peter Dicken – „Global shift. The internationalization of economic activity”, second edition, Paul Chapman Publishing Ltd., 1992, p.121

Efectele balanțelor de plăți, ale ratelor de schimb și ale celorlalte aspecte economice sunt resimțite în economia mondială și prin prisma implicațiilor lor politice.

Statele naționale operează la nivel internațional pe diferite stadii de putere, concurând pentru o poziție mai bună în comerțul internațional, atragerea de investiții străine, creșterea competitivității, toate acestea cu scopul maximizării bunăstării sociale³.

În afară de acestea, globalizarea ridică și multe alte controverse. Volatilitatea ridicată a variabilelor pieței (rate de schimb, rate ale dobânzii, cursul titlurilor) este o consecință a globalizării. Liberalizarea piețelor (80% din piețele emergente au o totală convertibilitate a monedei, față de 37% în 1987) concomitent cu menținerea unor rate fixe de convertibilitate au încurajat speculațiile, care au condus în cele din urmă la declanșarea unor adevărate crize (vezi criza din Asia). Alte neajunsuri ale procesului de globalizare a finanțelor le reprezintă deficitele conturilor curente, care în ultima decadă au crescut, îngreunând și mai mult îndatorarea externă, peste capacitatea de finanțare a acestora de la bănci sau instituții multilaterale. Decalajul între nevoile de finanțare pe termen lung și resursele disponibile a început să fie acoperit de fondurile volatile pe termen scurt. După 1992, piețele emergente au devenit puternic dependente de piețele de export, mai ales ca urmare a politicilor monetare și bugetare.

Până la globalizarea finanțelor, principalele probleme ce trebuiau avute în vedere erau de natură macroeconomică: inflație, buget, comerț exterior. După anii '80, dezechilibrele ce trebuie gestionate sunt de natură microeconomică și privesc⁴:

- ❖ întărirea sectorului financiar,
- ❖ evitarea excesului de ofertă financiară, care poate conduce la operațiuni speculative de anvergură,
- ❖ întărirea sistemului companiilor private,
- ❖ evitarea dezechilibrului reformelor structurale, în sensul că o deschidere bruscă către exterior poate conduce la un puternic deficit al balanței de plăți,
- ❖ modelul asiatic de dezvoltare, în special neajunsurile sale.

De altfel, specialiștii⁵ consideră criza din Asia și o criză a modelului asiatic de dezvoltare, de fapt a modelului japonez de dezvoltare, considerat cel mai bun până acum și anume dezvoltarea industrială orientată către export.

Definirea globalizării. Pentru fiecare dintre noi globalizarea reprezintă altceva. Implicațiile pe care acest fenomen le are asupra tuturor componentelor vieții economice și sociale determină apariția numeroaselor curente de opinie în legătură nu doar cu ce reprezintă aceasta, dar și cu ceea ce implică ea.

În încercările de a defini globalizarea, cel mai la îndemână mod este de a o considera sinonimă cu schimburile comerciale între națiuni. E o imensă greșală, pentru că nu reprezintă realitatea, globalizarea reprezentând un salt cantitativ și calitativ al unei întregi ordini economice

³ Poziția competitivă a unei economii naționale este construită pe competitivitatea firmelor care operează în cadrul granițelor naționale. În sens larg, ea reprezintă o expresie a dinamismului firmelor naționale, a capacității lor de a investi și de a inova, atât prin resurse proprii cât și prin asimilarea tehnologiilor adecvate. În viziunea lui M. Porter, avantajul competitiv este creat și susținut printr-un proces care se localizează la nivelul unei economii naționale. Diferențele între structura economică, valori, cultură, istorie etc. contribuie puternic la succesul competițional. În timp ce globalizarea competiției ar putea conduce la ideea că națiunea este mai puțin importantă, se pare că lucrurile nu stau tocmai așa (vezi și Peter Dicken, OP. CIT., p.125)

⁴ X X X – „The merits and demerits of globalization and the future of the Asia”, JETRO International Symposium, Tokyo, februarie 1999, p.13

⁵ Idem, p.14

internaționale. Globalizarea este o nouă eră, în care nu se mai aplică vechile paradigme și analize, o revoluție fără precedent la scară mondială.

Într-un sens neutru, globalizarea este un proces de extindere a tranzacțiilor între oameni dincolo de granițele fiecărei țări și de adâncire a interdependențelor între entități globale, care pot fi private, instituții publice sau guverne. Acest proces este condus de forțe economice (ca liberalizarea schimburilor comerciale), tehnologice (comunicații, informații) și politice (căderea comunismului).

Globalizarea diferă de celelalte forme de intensificare a interdependențelor între națiuni, ea implică un proces calitativ, bazat mai degrabă pe o piață globală consolidată a producției, distribuției, consumului, decât pe piețe naționale autonome. Ea implică, de asemenea, creșterea atât a riscurilor cât și a oportunităților pentru indivizi și comunități în transformarea tradițiilor și modelului de consum, accentuându-se mobilitatea, simultaneitatea, pluralismul și creșterea alternativelor de satisfacere a nevoilor. Globalizarea implică creșterea interdependențelor și legăturilor în lumea modernă, ca urmare a dezvoltării fără precedent a fluxurilor de bunuri și servicii, a capitalurilor, informațiilor, precum și mobilitatea ridicată a persoanelor. Procesul este condus de cuceririle tehnologice, reducerea costului tranzacțiilor și are drept principalii actori societățile transnaționale.

Dintr-o perspectivă mai practică, globalizarea reprezintă, așa cum arăta președintele grupul american ABB, „libertatea grupului meu de a investi unde și când dorește, de a produce ce dorește, de a se aproviziona de unde dorește, de a realiza tot ceea ce dorește cu cât mai puține piedici posibile legate de dreptul muncii și reguli sociale”.

Originea globalizării. Chiar înainte de Christos, negustorii fenicienii și grecii aveau reprezentanți dincolo de granițele țării lor pentru a vinde sau cumpăra mărfuri. Expansiunea romană a dus cu sine răspândirea tehnicilor, produselor și a altor simboluri materializate, care se păstrează și astăzi.

În 1600, compania britanică a Indiilor de Est și-a stabilit sucursale în toată Asia. Cam în aceeași perioadă, companiile daneze și-au deschis și ele sucursale în Asia. Succesele repurtate dincolo de granițele propriei țări, curiozitatea și dorința de a face afaceri în toată lumea, chiar și eșecurile, au contribuit la menținerea vie a interesului pentru piața externă.

După 1800, tot mai multe firme sunt angrenate în derularea la scară internațională a afacerilor lor. Prima firmă de succes americană pe piața externă a fost Singer Sewing Machine, care a construit o fabrică în Scoția în 1868. În mai puțin de douăzeci de ani, Singer a devenit o firmă binecunoscută în lume, cu fabrici în mai multe țări. Alte firme americane au urmat exemplul internaționalizării, iar în 1914, cel puțin 37 de companii americane deschiseseră unități de producție în două sau mai multe țări. Până la primul război mondial, multe companii, mai ales americane, își deschiseseră porțile către piața internațională. Compania Ford avea unități de asamblare în 14 țări, General Motors și Chrysler au urmat-o. În anii '20, toate trei companiile dețineau dimensiuni impresionante ale activității lor dincolo de graniță. Tot atunci, toate mașinile vândute în Japonia erau fabricate în Statele Unite și asamblate în Japonia. Tot în aceeași perioadă, un alt mare investitor american, General Electric, avea unități productive în Europa, America Latină și Asia. Firmele americane erau în aceea perioadă de departe cei mai mari investitori ai lumii. Dar și firmele europene își îndreptau atenția tot mai mult către piața mondială. Friedrich Bayer și-a construit fabrici în Rusia, Belgia și Franța, iar astăzi este una dintre cele mai mari companii de produse chimice din lume.

Atenția asupra exteriorului a fost o preocupare permanentă a omului, încă din cele mai vechi timpuri. Cu toate acestea procesul de globalizare începe să se definească mai concret după

cel de-al doilea război mondial, prin participanții săi. Globalizarea implică internaționalizarea schimburilor comerciale, a producției și, în ultimele decenii, a piețelor de capital.

Internaționalizarea producției este considerată inima procesului de globalizare. În cadrul procesului de internaționalizare a producției, de fapt de globalizare a procesului de producție, corporațiile transnaționale reprezintă elementul esențial. Peste 800 000 de filiale, aparținând celor peste 60 000 de corporații formează un univers care implică atât relații pe bază de transferuri de capital cât și așa numitele non-equity relations, respectiv relații care nu implică transferuri de capital. Dimensiunea procesului de globalizare la nivelul producției este reflectată de amploarea procesului de transnaționalizare a economiei mondiale. Companiile transnaționale dețin active în străinătate în valoare de 30 trilioane USD, exportă produse care valorează 3,1 trilioane USD, au un personal în străinătate de peste 54 milioane persoane⁶!

Producția internațională are mai multe dimensiuni. Principalele sale caracteristici globale pot fi rezumate astfel⁷:

- ❖ valoarea producției realizate de societățile transnaționale (societăți-mamă și filiale) reprezintă un sfert din produsul global mondial, din care o treime se realizează în țările gazdă. Vânzările filialelor pe piețele interne și internaționale reprezentau în jur de 17 trilioane de USD, comparativ cu cele 9 trilioane USD ale exporturilor mondiale în același an (2003). Din punct de vedere al structurii producției mondiale, în țările dezvoltate domină producția de servicii, în timp ce în țările în dezvoltare domină producția de bunuri. De altfel, orientarea investițiilor directe la nivel mondial reflectă schimbările survenite în structura economiei mondiale precum și dinamica deosebită a sectorului terțiar în toate categoriile de țări;
- ❖ fluxurile tehnologice joacă un rol deosebit de important în procesul de globalizare al producției. Tehnologia se exportă prin produsele pe care o încorporează (măsurată prin valoarea exporturilor către filiale) direct, ca urmare a înțelegerilor contractuale (măsurată prin valoarea plăților și încasărilor generate de acestea) sau prin intermediul programelor de training (măsurată prin costul resurselor antrenate în aceste procese). Un indicator care reflectă de asemenea transferul de tehnologie îl reprezintă royalty-urile și taxele din contractele de licență, care au cunoscut o importantă creștere după 1980. Fluxurile de tehnologie reprezintă motorul globalizării producției, iar în țările dezvoltate continuă să dețină monopolul tehnologic, esențial în lupta pentru păstrarea competitivității la nivel intern și internațional. De altfel, din punct de vedere al încasărilor din royalty și taxe de licență, țările dezvoltate dețin peste 98%.
- ❖ În strânsă legătură cu fluxurile tehnologice, cercetarea dezvoltarea constituie secretul succesului în procesul de globalizare. Activitatea de cercetare dezvoltare continuă, însă, să se deruleze la nivelul companiei mamă, adică în țările de origine, iar filialele cheltuiesc mult mai puțin în activitatea de cercetare dezvoltare decât firmele mamă. Acest lucru este de natură a face din procesul de globalizare o „cale” de păstrare a decalajelor ce există între țările de origine (marea lor majoritate țări dezvoltate) și țările gazdă în dezvoltare.
- ❖ Comerțul internațional, în calitate de componentă a procesului de globalizare, este stimulat de producția globală, ca urmare a schimburilor comerciale pe care le generează societățile transnaționale. Se poate aprecia că globalizarea procesului de producție este o consecință și a piedicilor ridicate în calea comerțului internațional, în sensul că firmele și-au transferat producția în țările cu restricții în calea schimburilor internaționale. Comerțul

⁶ XXX – „World Investment Report 2004 The shifts towards services”, UNCTD, New York, Geneva, 1999, p.2 – 25

⁷ Ibidem

internațional este astăzi de departe dominat de societățile transnaționale, apreciindu-se că ele derulează peste două treimi din schimburile comerciale internaționale, iar comerțul intra-firmă deține cam o treime.

- ❖ Globalizarea producției generează oportunități de angajare, ceea ce constituie un aspect pozitiv pentru economia țărilor gazdă, mai ales atunci când este vorba de țări care se confruntă cu grave probleme ale șomajului.

În strânsă legătură cu internaționalizarea producției, un alt factor al globalizării îl reprezintă comerțul internațional. Comerțul internațional, ca cel mai vechi flux al circuitului mondial a fost devansat de producția globală. Și comerțul internațional este puternic dominat de companiile transnaționale!

Instituționalizarea comerțului internațional după cel de-al doilea Război Mondial a avut drept consecință principală reducerea tarifelor, în special la produsele manufacturate, ceea ce a permis țărilor în dezvoltare să câștige noi și noi piețe. Valorificarea oportunităților oferite prin prisma globalizării s-a constituit într-un factor dinamizator al comerțului internațional. Ritmul mediu anual de creștere al exporturilor internaționale a fost în perioada 1995 – 2000 de 3,6% pe ansamblul economiei mondiale, iar cel al importurilor de 3,8%. Cele mai ridicate ritmuri le-au înregistrat țările în dezvoltare, ceea ce demonstrează o evoluție ascendentă a poziției lor în comerțul internațional.

Cu toate acestea, evoluția comerțului internațional în ultimii ani a fost marcată de crizele care au avut loc în diferite regiuni ale lumii. Procesul globalizării a demonstrat o dată în plus că interdependențele dintre state sunt mai strânse ca oricând și că nimeni nu este invulnerabil în fața fenomenelor negative care afectează o regiune sau alta. În ceea ce privește termenii schimbului, se constată o înrăutățire a acestora, mai ales pentru țările africane, ceea ce reflectă o adâncire a decalajului dintre aceste țări și cele dezvoltate.

Deși liberalizarea comerțului internațional, în special prin prisma acordurilor negociate în cadrul Runde Uruguay, este un fapt de necontestat, aceasta nu a condus întotdeauna la accelerarea dezvoltării în țările mai puțin avansate. Produsele de interes la exportul țărilor în dezvoltare continuă să se confrunte cu bariere la intrarea în țările dezvoltate. Este vorba în special de produsele agricole și cele textile. Se apreciază că în comerțul cu produsele textile, restricțiile cantitative existente la exportul țărilor în dezvoltare, rezultate din acorduri nu vor fi înlăturate înainte de anul 2005. Dificultățile resimțite ca urmare a restricționării comerțului cu aceste produse, se reflectă negativ asupra unor aspecte deosebit de sensibile ale economiei acestor țări. Accesul greu al produselor agricole pe piețele țărilor dezvoltate influențează negativ agricultura acestor țări, care este și așa puțin performantă. De cealaltă parte, sectorul textilelor și confecțiilor absoarbe forță de muncă necalificată și în mare parte feminină, care este excedentară în aceste țări.

Sunt și alte aspecte care îndreptățesc țările în dezvoltare să considere că sistemul comercial actual nu susține întotdeauna în mod real dezvoltarea acestora. Ele se referă la maniera în care sunt implementate măsurile sanitare și costurile de certificare, creșterea utilizării abuzive a măsurilor antidumping în acele domenii în care țările în dezvoltare au reușit să penetreze piețele țărilor dezvoltate, gradul mult mai înaintat de liberalizare a comerțului și serviciilor pentru acele sectoare de interes pentru țările dezvoltate comparativ cu cele de interes ale țărilor în dezvoltare, dificultățile înregistrate de țările în dezvoltare în exercitarea drepturilor lor în cadrul O.M.C., etc.

O altă componentă a globalizării o constituie internaționalizarea fluxurilor financiare internaționale. Momentul esențial al începutului globalizării piețelor financiare l-a constituit trecerea la cursurile flotante și deschiderea piețelor financiare. Astăzi, fluxurile financiare

internaționale sunt cele mai dinamice. Conform datelor publicate de PNUD⁸, între 1980 și 1995, fluxul de investiții străine directe a crescut de patru ori, iar exporturile de bunuri și servicii, de 1,5 ori (considerând anul 1980=1). Mai mult de 1,5 trilioane USD sunt schimbate pe piețele valutare internaționale în fiecare zi. Cu toate acestea, volatilitatea financiară se dovedește unul din riscurile majore ale globalizării piețelor financiare, afectând toate țările lumii, chiar dacă actorii principali sunt țările dezvoltate. Acest lucru a fost demonstrat de efectele pe care le-a avut asupra întregii economii mondiale criza din Asia.

Dar poate că mai mult decât orice, revoluția informațională a fost cea care a dat aripi noi procesului de globalizare. Așa cum remarcă un reporter al televiziunii franceze, acum zece ani nu se vorbea de Internet și foarte puțini aveau telefon mobil. Astăzi ni se pare imposibilă viața fără aceste două instrumente care ne pot conecta în câteva secunde cu oricine de pe glob. PNUD aprecia că la mijlocul anului 1998 erau peste 140 milioane de utilizatori Internet, pentru ca în anul 2002 să fie peste 740 milioane. Scăderea costurilor tehnologiilor informaționale și continua perfecționare a instrumentelor comunicaționale sunt elemente care contribuie din plin la accelerarea globalizării.

Dincolo de aceste aspecte succint prezentate, legate de procesul globalizării privit mai ales prin prisma implicațiilor societăților transnaționale, interesante sunt și opiniile care văd în acest fenomen ireversibil o serie de pericole, care, dacă sunt ignorate, pot avea un efect total contrar procesului de dezvoltare. Marginalizarea țărilor sărace nu mai reprezintă o amenințare, ci o realitate, care, dacă va persista, nu va face altceva decât să adâncească tot mai mult decalajul dintre bogați și săraci. Ponderea Africii în exporturile mondiale este în continuă scădere din anii '70, precum și a investițiilor străine directe orientate către această regiune. Nici țările latino-americane nu înregistrează creșteri spectaculoase, după unele aprecieri, ponderea lor în produsul global mondial crescând nesemnificativ. Japonia este considerată, într-o oarecare măsură, o victimă a fenomenului de globalizare. Criza financiară din 1997 din Asia de Sud Est a afectat foarte puternic economia japoneză, care nu a avut puterea să revină. Așa cum deschiderea către piața mondială din deceniile opt și nouă a favorizat dezvoltarea deosebită a Japoniei, expunerea economiei la fenomenul de globalizare a „permis” observarea și reversului medaliei: globalizarea aduce nu doar beneficii, ci implică și riscuri și nesiguranță.

Țările cu foarte puține beneficii de pe urma globalizării, cum ar fi țări ca Madagascar, Niger, Venezuela devin din ce în ce mai izolate, cu toate că multe dintre ele păreau puternic integrate în economia mondială. Aceste țări resimt scăderea prețurilor produselor primare – majoritare în exporturile lor. Consecințele globalizării pentru aceste țări sunt o creștere foarte slabă a exporturilor și o atractivitate aproape nulă pentru investitorii străini.

Cu toate progresele înregistrate, inegalitățile dintre țări sporesc. Decalajul dintre veniturile realizate de cincimea cea mai bogată a globului și cincimea cea mai săracă era de 74 la 1 în 1997, de la 60 la 1 în 1990 și 30 la 1 în 1960. În anii '90, cea mai bogată cincime a lumii deținea, comparativ cu cea mai săracă cincime a lumii:

- ❖ 86% din P.I.B. mondial, față de 1%
- ❖ 82% din piețele mondiale de export, față de 1%,
- ❖ 68% din investițiile străine directe, față de 1%,
- ❖ 74% din liniile mondiale telefonice, principalul mijloc de comunicație de azi, față de 1,5%.

Ultimele decenii au demonstrat această tendință de concentrare a averii la nivelul unor țări, corporații și persoane:

⁸ XXX – „Human Development Report 1999”, UNDP, New York, 1999, p.15

- ❖ țările membre OCDE, cu 19% din populația globului, dețin 71% din comerțul mondial cu bunuri și servicii, 58% din volumul total de investiții străine directe și 91% din totalul utilizatorilor de internet,
- ❖ cei mai bogați 200 de oameni ai globului, și-au văzut crescând averea mai mult decât de două ori în ultimii patru ani, la mai mult de 1 000 de miliarde USD. Activele primilor trei miliardari sunt mai mari decât PIB-urile celor mai sărace țări ale lumii și ale celor 600 de milioane de locuitori ai lor,
- ❖ valurile recente de achiziții și fuziuni concentrează puterea industrială la nivelul unor megacorporații, cu riscul erodării concurenței. Primele 10 corporații în domeniul pesticidelor controlează 85% din piață, cu 31 miliarde USD, iar primele 10 din domeniul comunicațiilor, 86% din piață, cu 62 miliarde USD,
- ❖ în 1993, 10 țări dețineau 84% din cheltuielile mondiale în domeniul cercetării-dezvoltării.

Există din ce în ce mai multe opinii care privesc globalizarea ca pe un fenomen ale cărui efecte negative depășesc cu mult beneficiile pe care le poate aduce. Iată câteva opinii împotriva globalizării⁹:

- ❖ Este cunoscut faptul că globalizarea este prezentată ca ceva pozitiv, asociat cu progresul uman. Mai mult decât atât, globalizarea este considerată un proces neutru, cu unele elemente negative nefericite, dar datorate mai ales administrării defectuoase a unei noi realități. În fond, este o realitate crudă, nu ai ce să faci, întotdeauna vor fi învinși; așa-i lumea. Oricum ar fi, globalizarea este un proces inevitabil și singura soluție este adaptarea.
- ❖ Impactul globalizării, împreună cu partea sa națională – neoliberalismul (cu acel trio infernal liberalizare, deregularizare și privatizare) sunt prezente peste tot: creșterea economică cu pierderea viitoare a 40000 de locuri de muncă pe an în ultimii 10 ani în primele 100 de companii multinaționale, încălzirea planetei, războaie și intoleranță.
- ❖ Termenul globalizare este mult prea tehnic, prea curat dacă avem în vedere realitatea pe care o ascunde. La o privire mai atentă, globalizarea reprezintă culmea tendinței de dominare mondială a unei vechi mentalități. Globalizarea implică dominarea elitei occidentale (mai ales americane) asupra resurselor materiale și umane ale lumii.
- ❖ Globalizarea se hrănește dintr-un capitalism putred. Dar originile sale merg dincolo de mercantilism, strămoșul capitalismului. Globalizarea este consecința la scară mondială a unui mileniu de colonialism proslăvit. În acest sens, globalizatorii sunt instituțiile internaționale și corporațiile multinaționale care par vechii conchistadori, dar cu serviete, construind proiecte comerciale, acorduri de liber schimb și împrumuturi condiționate. Cuceritorii lumii de azi sunt încă în căutarea acelorași obiective de a subjuga întreaga populație și resursele pentru scopurile lor grubiene și puterea lor construită pe crimă
- ❖ Globalizarea reprezintă ultimul act al unei opere de 2000 de ani de concentrare a puterii și bogăției în mâinile unei elite supreme a bărbaților
- ❖ În inima globalizării stă creșterea incredibilă a capitalurilor speculative din 1971, care fac bani din bani. Este o ruletă rusească la nivel mondial. Investitorii instituționali au 210 000 miliarde USD la dispoziția lor. Această sumă reprezintă de două ori PNB – ul tuturor țărilor industrializate. Între 1800 și 2000 de mld. dolari (dacă ar fi în monezi de un dolar ar parcurge drumul până la lună și înapoi de 63 de ori) circulă zilnic cu unicul scop de a influența ratele de schimb, sustrăgându-se salariaților și mediului. Astfel de speculații crează riscuri enorme și conduc către un viitor imprevizibil. Creșterea numărului de crize

⁹ www.globalization.about.com

financiare (criza din Asia a pus pe drumuri mai mulți oameni decât marea criză din anii '30) reprezintă dovada unei lumi dominată de dolar. Dar soluția pe care o oferă piețele financiare sunt noi produse financiare, care pentru o sumă minimă te asigură împotriva riscurilor, transformând astfel piromanii în agenți de vânzări. Piețele financiare au devenit o loterie distructivă unde vraja banilor sunt bufoneria restului umanității.

- ❖ Un bilanț al globalizării: creșterea numărului de războaie, creșterea violenței, degradarea ireversibilă a mediului. O lume în care 30 mil. de copii pe an sau 340 de copii pe oră mor pentru că le-a fost luată pâinea de la gură!
- ❖ O nouă formă a colonialismului corporatist, care afectează țările sărace și pe săracii din țările bogate, un proces de răspândire a Mc-culturii, respectiv de recunoaștere a mărcilor americane de băuturi răcoritoare.

Globalizarea înseamnă, însă, și multe oportunități.

- Mobilitatea capitalurilor conduce la creșterea accesului la fonduri, ceea ce, pe termen lung, poate conduce la o diminuare a diferențelor dintre state.
- Internaționalizarea producției, introducerea progresului tehnic, reducerea costurilor de transport contribuie la scăderea costurilor de producție, ceea ce permite reducerea prețurilor bunurilor și serviciilor și creșterea accesului populației la bunuri mai ieftine.
- Reglementările internaționale în materie de liberă circulație a mărfurilor facilitează accesul din ce în ce mai larg către piețe. Taxele vamale au cunoscut o reducere continuă în ultimii ani, la majoritatea produselor industriale și multe dintre țările în dezvoltare și-au schimbat orientarea din țări predominant exportatoare de produse primare în țări exportatoare de produse prelucrate.
- Sporirea concurenței conduce la sporirea eficienței, ceea ce are efecte benefice asupra producției, diversității de bunuri și servicii, la difuziunea cunoștințelor, a progresului și, în final, la creșterea productivității și satisfacerea cât mai bună a cerințelor consumatorilor.

Statul și globalizarea

Unul dintre cele mai controversate aspecte legate de fenomenul de globalizare îl reprezintă rolul statului în acest context. Îndatoririle tradiționale ale statului s-au modificat sub impactul transformărilor economice și sociale pe care le impune noul tip de relații internaționale care se nasc. Mai este statul la fel de puternic ca acum o jumătate de secol? Mai poate statul să-și îndeplinească atribuțiile clasice?

Statele, acționând în virtutea ideologiei neoliberale și adaptându-se procesului de globalizare, a trecut de la poziția statului strategic, al statului dezvoltării, la statul competițional.

Ipostazele clasice ale statului au suferit transformări destul de puternice, în încercarea de a face față provocărilor lansate de creșterea interdependențelor internaționale și a agravării unora dintre probleme, care s-au transformat în probleme globale.

Ipostaza de stat regulator viza asigurarea cadrului de desfășurare a activității economice. Statul era apărătorul dreptului de proprietate, cel care veghea la păstrarea unui spațiu de stabilitate monetară, la standardizarea anumitor structuri (cum ar fi unități de măsură etc.)

Statul este de asemenea, producător distribuitor. Acest rol este reflectat de întreprinderile publice, de serviciile de transport asigurate de către stat, de implicarea sa în sistemul financiar și bancar. De asemenea, rolul de redistribuitor constituie un alt aspect important al rolului statului. Statul se implică în redistribuirea veniturilor prin activități ce țin de menținerea sau creșterea bunăstării generale, acționând pentru susținerea claselor defavorizate, prin finanțarea asistenței sanitare, asistenței sociale etc.

Fenomenul de globalizare a impus modificarea tuturor acestor ipostaze sub care statul se implică în societate. Rolul său de regulator s-a transformat mai degrabă într-un rol de

manipulator, dat fiind faptul că multe din aspectele ce intrau sub autoritatea statului au devenit preocupări internaționale. Dreptul de copyright, sistemul evitării dublei impunerii, liberalizarea fluxurilor comerciale și financiare sunt în mare parte reglementate la nivel internațional, statului revenindu-i sarcina de a implementa la nivel național reglementările internaționale și de a le manipula în așa fel încât transpunerea națională să ofere maximum de avantaje. Și în domeniul cursului de schimb statul este mai degrabă un manipulator decât un regulator, dat fiind faptul că trecerea la cursurile flotante și globalizarea piețelor financiare îl obligă să intervină mai ales în creionarea acelor politici care să gestioneze tendințele manifestate în plan internațional.

În ceea ce privește ipostaza de producător, competiția a forțat statul să funcționeze pe principiile economiei de piață. Poate că aici este cea mai relevantă schimbare în ceea ce privește trecerea de la statul strategic, al dezvoltării către statul competițional. Criza proprietății publice a determinat masive privatizări în perioada anilor '80 și '90 în multe țări dezvoltate, iar în ceea ce privește țările foste comuniste, nicicând nu a fost o ofertă de privatizare mai mare și mai concentrată. Industree, altădată considerate strategice și private ca deținind „tăria” statului, au fost privatizate pentru că au devenit extrem de costisitoare. Până în anii '80, puțini sunt cei care ar fi privit cu ochi buni privatizarea industriei aeronautice, a industriei siderurgice, a construcției de drumuri, construcțiilor navale sau a chimiei. Astăzi, aceste industree se mai afla în proprietatea statului în foarte puține țări dezvoltate și chiar multe dintre țările în dezvoltare au recurs la trecerea lor în proprietate privată.

Internaționalizarea firmelor și a capitalurilor a făcut din ce în ce mai dificilă apartenența la un anumit stat a marilor firme. Substituirea importurilor, considerată în anii '60 sau '70 o opțiune ce ținea de dezvoltarea unei țări și de consolidare a independenței sale economice, a devenit o strategie din ce în ce mai puțin aplicată, tot mai multe state îmbrățișând orientarea către export, legând din ce în ce mai mult economia lor de economia globală.

Astăzi s-a încetățenit tot mai mult ideea că statul este un agent economic ineficient, de aceea rolul său trebuie să cadă mai degrabă pe realizarea unui climat investițional favorabil pentru corporațiile internaționale, pe susținerea cercetării, implicare în creșterea gradului de calificare a forței de muncă, decât pe acela de producător activ.

Și în ceea ce privește rolul de redistribuitor, globalizarea a impus anumite modificări. Multe dintre aspectele ce țin de bunăstarea generală sau de existența claselor defavorizate au devenit probleme globale. Sărăcia este considerată a fi cea mai gravă dintre problemele globale, iar comunitatea internațională reclamă acțiuni globale pentru lupta împotriva sărăciei. În aceeași categorie sunt incluse și problemele legate de mediu, reglementările internaționale punând statul în ipostaza de implementare a politicilor necesare atingerii parametrilor conveniți în cadrul conferințelor internaționale (cum ar fi protocolul de la Kyoto sau alte reglementări asemănătoare). Chiar și în domeniul forței de muncă, considerată drept cea mai puțin globalizată dintre piețele internaționale, înțelegerile dintre firme, nevoia de a adopta practici mai flexibile de angajare sau alte măsuri ce decurg din crearea celui climat favorabil atragerii de investiții străine constituie exemple de redefinire a poziției statului sub influența fenomenului de globalizare.

Întrebarea care revine ca un leitmotiv este dacă statul va dispărea. În opinia noastră, statul se afla la ora redefinirii atribuțiilor sale, atribuții ce determină acțiuni specifice fiecărei țări în parte, în funcție de gradul ei conectare la lumea globală. Măsura în care o națiune este conectată la lumea globală reprezintă o problema care a intrat în atenția specialiștilor abia la începutul acestui mileniu, existând preocupări privind calcularea unui indicator care să reflecte cât mai fidel gradul de globalizare a unei economii. Un astfel de indicator este cel calculat de Foreign Policy Magazine, numit indicele globalizării, care este un indicator compozit, multidimensional,

ce include în componența sa patru dimensiuni: dimensiunea politică, care determină gradul de angajare politică internațională a statului (nr. de prezențe în organizații internaționale, participări la misiuni de menținere a păcii ale ONU, număr de ambasade străine găzduite de fiecare țară), componenta tehnologică, ce reflecta gradul de conectare la tehnologia informației a fiecărei țări în parte (nr. de utilizatori internet, nr. de gazde internet, gazde internet sigure), componenta personală, ce privește mișcarea (în mare parte fizică) a populației în lume (turism internațional, trafic telefonic internațional, transferuri transfrontaliere) și componenta integraționistă, ce determină gradul de interdependență al economiei respective ce celelalte țări (fluxurile comerciale, de investiții străine directe, de investiții de portofoliu, plăți externe). Într-un clasament realizat pentru 62 de națiuni, acest indice plasa pe primul loc, drept cea mai globalizată națiune, Irlanda¹⁰.

Dincolo de aceste aspecte, fenomenul globalizării este unul contemporan nouă. Ne modelează atitudinile, așa cum noi îi putem influența evoluția. Rămâne la latitudinea noastră și la îndemâna propriei inteligențe să nu-l scăpăm de sub control. Așa cum aprecia și Kofi Annan - "Dacă nu putem să facem ca globalizarea să lucreze pentru toți, în final, ea nu va lucra pentru nimeni!" Globalizarea ar trebui să conducă la creștere economică, echitate, securitate, educație, regândirea cadrului instituțional internațional, transparență, protejarea mediului, o mai bună guvernare globală, care să asigure o mai largă distribuție a oportunităților, un mediu propice creșterii economice echilibrate și includerea celor marginalizați.

Apariția și dezvoltarea aranjamentelor economice regionale, concomitent cu adâncirea procesului de globalizare sunt două forțe dinamice și uneori contradictorii care definesc economia mondială contemporană. Desfășurarea concomitentă a globalizării și regionalizării a generat o economie mondială din ce în ce mai interdependentă.

Procesul de regionalizare se desfășoară concomitent cu procesul de globalizare a economiei. Ambele tendințe, globalizarea și regionalizarea, determină diversificarea relațiilor dintre entități economice (în special state și corporații), făcând să se atenueze, cel puțin din punct de vedere economic, rolul granițelor naționale.

Procesul de regionalizare presupune că tot mai multe statele naționale își bazează relațiile reciproce pe relații integrative tot mai strânse, cu grade diferite de complexitate. Adâncirea tendinței de integrare s-a bazat tot mai mult pe apariția unui număr din ce în ce mai mare de grupări regionale integraționiste, pe proliferarea relațiilor regionale dintre state.

Regionalismul actual este expresia ordinii economice mondiale aflată la ora redefinirilor. Tot mai multe state din diferite regiuni ale lumii și cu niveluri de dezvoltare economică diferite își reunesc eforturile pentru realizarea unei dezvoltări economice durabile.

Dezvoltarea relațiilor comerciale și cooperarea internațională, ca și intensificarea procesului de integrare la scară regională constituie o necesitate obiectivă, luând în considerare următoarele elemente definitorii:

- potențialul material, financiar și uman care poate fi antrenat prin cooperare în circuitul național, regional și mondial de valori;
- proximitatea geografică, cu efecte favorabile asupra raporturilor de complementaritate între dimensiunile economice, politico-diplomatice și cultural-umane, amplificate de afinitățile spirituale;
- grupările regionale preferențiale, precum și uniunile vamale și zonele de liber schimb cresc acumularea națională și regională, având efecte pozitive asupra

¹⁰ În același clasament, România se afla pe locul 38.

schimburilor comerciale în cadrul grupărilor, precum și asupra locului țărilor membre în comerțul internațional.

Tendința de formare a unor blocuri regionale comerciale este determinată de acțiunea mai multor factori, atât de natură endogenă, cât și exogenă.¹¹

Factorii endogeni sunt rezultatul evoluțiilor care s-au petrecut în interiorul unor țări sau grupări de țări deja constituite:

- dificultățile economice cu care s-au confruntat țările ca urmare a crizei energetice, și care a avut ca efect conștientizarea faptului că există potențial de creștere insuficient valorificat;
- opțiunile fundamentale de politică economică similare, concepția comună despre dezvoltare;
- politicile de liberalizare a comerțului întreprinse de multe țări în dezvoltare, proces care va facilita liberalizarea accentuată în vederea unei viitoare integrări cu statele industrializate.

Ca factori exogeni menționăm:

- modalitatea de acoperire a riscurilor potențiale determinate de evenimente care se petrec fie în zonă, fie în alte zone;
- încercări de a compensa, printr-o intensificare a schimburilor intragrup, eventualele pierderi datorate din îngustarea unor piețe extraregionale, ca urmare tot a unor procese integraționiste;
- dorința de stabilitate politică și de întărire a sistemelor democratice.

Formele pe care le îmbracă integrarea economică regională sunt determinate de multitudinea de relații care se stabilesc între două sau mai multe state care-și conjugă eforturile spre atingerea unui obiectiv comun. Dimensiunile unui proces integrativ sunt date, în principal, de axa verticală, cea a adâncimii gradului de integrare și cea orizontală, respectiv numărul de state membre. Grupările integraționiste existente astăzi, chiar dacă au obiective diferite sau grad de instituționalizare inegal (elemente ce caracterizează intensitatea procesului de integrare), sunt grupări deschise, ce permit aderarea de noi state, în condițiile stabilite de fiecare acord în parte. Analiza diverselor forme de integrare are în vedere în principal axa verticală, respectiv intensitatea procesului integrativ. Principalele forme de integrare, în funcție de intensitatea procesului integrativ sunt: zone de liber schimb, uniunea vamală, piața comună, uniunea economică, uniunea monetară și uniunea politică.

Zona de liber schimb se compune din națiuni care au decis să elimine progresiv taxele vamale și restricțiile cantitative din calea liberei circulații a produselor originare din aceste țări și să-și promoveze politica comercială proprie față de țările terțe.

Un exemplu, în acest sens, îl constituie AELS (Asociația Europeană a Liberului Schimb) înființată prin Convenția de la Stockholm, din 4 ianuarie 1960, din care mai fac parte astăzi Norvegia, Elveția, Lichtenstein și Islanda. Alt exemplu, mai recent, este intrarea în vigoare (la 1 ianuarie 1994) a NAFTA (Acordul de Liber Schimb Nord American) semnat între Canada, SUA și Mexic.

Un nivel superior zonei de liber schimb îl reprezintă ***uniunea vamală. Într-o uniune vamală, statele semnatare realizează reducerea și apoi eliminarea barierelor tarifare și a restricțiilor cantitative din cale schimburilor lor comerciale și, în plus, decid înlocuirea progresivă a propriilor politici comerciale cu o politică comercială comună, care se traduce prin punerea în practică a unui tarif vamal extern comun.***

¹¹ Dan Negescu – „Spre o tripolarizare a comerțului mondial”, Tribuna Economică nr. 15/1995, p. 28.

MERCOSUR (Piața comună a Americii Latine) ale cărei țări membre (Argentina, Brazilia, Paraguay și Uruguay) au decis punerea în practică a unui tarif extern comun la 1 ianuarie 1995, reprezintă o ilustrare mai recentă a unei uniuni vamale.

Uniunea vamală conduce la o integrare mai puternică decât zona de liber schimb, deoarece ea cere țărilor participante elaborarea unei politici comerciale comune. Ori, orice inițiativă în materie de politică comună constituie un pas către uniunea economică. În alt sens, într-o zonă de liber schimb, de eliminarea taxelor vamale între parteneri nu profită decât mărfurile originare din această zonă, pentru a evita ca un produs care provine din afară să nu se exporte într-o țară în care taxa vamală este mai scăzută pentru ca apoi să intre liber în celelalte. Într-o uniune vamală, o marfă este taxată o singură dată la oricare dintre frontierele externe și nu i se pot aplica alte taxe dacă traversează o frontieră internă. Uniunea vamală permite, astfel, libera circulație a tuturor mărfurilor într-un spațiu comercial tarifar omogen. Ea constituie o bază de pornire pentru realizarea unei piețe comune.

Piața comună este superioară uniunii vamale, realizând comerțul liber cu servicii, libera circulație a persoanelor și capitalurilor și libera stabilire a resortisanților din țările partenere (libera circulație a factorilor de producție). În plus, eliminarea obstacolelor vamale din cale liberei circulații a mărfurilor, poate duce la reducerea obstacolelor netarifare, ceea ce conduce cu siguranță la armonizarea normelor tarifare și tehnice și a fiscalității indirecte asupra produselor.

Chiar dacă tratatul de la Roma din 1957 prevedea instaurarea unei piețe comune, aceasta nu s-a realizat decât prin impulsul dat prin Actul Unic European (1986).

Uniunea economică adaugă caracteristicilor pieței comune, armonizarea politicilor economice și sociale.

Politica agricolă comună (PAC) instituită în 1962 este exemplul cel mai elaborat de politică sectorială din cadrul CEE.

Uniunea monetară față de uniunea economică presupune o monedă comună, care să circule între țările membre și o politică monetară unitară, comună, pentru țările membre.

Exemplul cel mai recent îl constituie uniunea monetară în Europa, prin introducerea monedei unice EURO, precum și crearea Băncii Centrale Europene, responsabilă de stabilirea coordonatelor de politică monetară în țările care au aderat la moneda unică.

Uniunea economică totală implică o completă unificare a economiilor implicate și o politică comună în cele mai importante domenii.

În fine, cel mai înalt stadiu al integrării este reprezentat de ***uniunea politică, ce implică, pe lângă o politică externă și de securitate comună, o cetățenie comună, o constituție comună și un guvern comun.***

Până astăzi, cel mai înalt grad de integrare este atins de Uniunea Europeană, care est în faza de uniune economică și monetară, dar care și-a propus și realizarea uniunii politice.

Toate formele de integrare implică un permanent dialog între statele participante cu privire la procedurile de armonizare a intereselor, obținerea consensului, elaborarea și aplicarea noilor forme de conduită economică. Prin urmare, cu cât este mai înalt stadiul de integrare, cu atât devine insuficientă armonizarea instituțională și se dovedește necesară transferarea unor abilități decizionale de la nivel național la nivel unional.

În economia mondială există zeci de asocieri regionale, diferind între ele prin diversitatea obiectivelor sau gradul de instituționalizare.

Conform datelor OMC, au fost notificate peste 200 de acorduri comerciale regionale, de tipul uniunilor vamale, zonelor de comerț liber sau alte tipuri de aranjamente preferențiale; mai

mult de 150 fiind astăzi în funcțiune. Se așteaptă ca până în anul 2007, numărul acordurilor regionale negociate să crească la 300. Structura acestor acorduri este deosebit de complexă și multe țări fac astăzi parte din mai multe acorduri. În general țările mici, în dezvoltare, sunt implicate în mai multe blocuri comerciale(media fiind de 3 acorduri). Pentru aceste țări, speranțele sunt mai mari din partea regionalizării decât din partea globalizării. Trecerea de la apologia strategiei de substituie a importurilor la cea a piețelor mari regionale, care poate asigura o protecție sporită, concomitent cu un acces la un număr tot mai ridicat de consumatori constituie una din principalele motivații ale opțiunii acestor țări. Comerțul internațional constituie un factor mult mai important în cadrul dezvoltării economice pentru țările mici decât pentru țările mari. De aceea, pentru acestea, regionalizarea constituie o modalitate mai eficientă de integrare în economia globală.

Cele mai multe înțelegeri de acest tip sunt între țările dezvoltate, în special cele europene (60%), țărilor în dezvoltare revenindu-le o parte mai mică (15%). Restul sunt înțelegeri ce implică ambele categorii de țări.

Grupările integraționiste regionale sunt extrem de diferite și sub aspectul motivațiilor ce determină țările să inițieze astfel de acorduri. Impulsionarea comerțului dintre statele, cel mai adesea, vecine, accesul la o piață de desfacere mai mare sau la o sursă de aprovizionare ce poate deveni mai ieftină, compensarea deficitului sau excedentului de forță de muncă (în funcție de gradul de integrare) pot constitui câteva dintre motivațiile economice. Multe dintre țări sunt animate și de interese politice. Apartenența la o grupare integraționistă poate oferi garanții de securitate deloc de neglijat. Afinitățile culturale, istorice reprezintă, de asemenea, motivații ce pot sta la baza consolidării unor acorduri regionale. Surmontarea unor dificultăți legate de distanța dintre parteneri și dorința de a impulsiona schimburilor comerciale dintre state, ca urmare a eliminării taxelor vamale, a reprezentat o motivație pentru țările insulare, în special, în dorința acestora de a compensa cheltuielile de transport foarte ridicate ce constituie un serios obstacol în creșterea comerțului exterior.

Acordurile comerciale variază destul de mult în ceea ce privește gradul de instituționalizare. Majoritatea se bazează pe concesii comerciale reciproce, existând, în acest sens un forum pentru negocieri, dar frecvența acestora diferă de la caz la caz. Mecanismele de rezolvare a diferendelor comerciale prevăd în mod frecvent negocieri bilaterale, numai câteva aranjamente au prevăzut crearea unei instanțe multinaționale care să arbitreze în cazul apariției unui dezacord între statele membre. Multe dintre acordurile comerciale preferențiale sunt mai ambițioase în ceea ce privește angajamentele comparativ cu punerea în aplicare a prevederilor acestora.

Și din punct de vedere instituțional există deosebiri semnificative între diversele acorduri regionale. Grupările din Asia și Pacific, spre exemplu, sunt mai puțin instituționalizate decât cele din America Latină sau America de Nord. În general, gradul de instituționalizare este direct proporțional cu profunzimea integrării. Cea mai instituționalizată grupare este Uniunea Europeană, în Asia Pacific, neexistând nici o uniune vamală, nu este nevoie de o structură instituțională pentru negocierea cu alte state din afara acordului.

Grupările integraționiste regionale și subregionale apărute după cel de-al doilea război mondial au urmărit armonizarea politicilor lor economice, asigurând, în funcție de gradul de integrare, libera circulație a produselor, serviciilor, capitalurilor și a forței de muncă. Prin constituirea acestora, țările lumii și, în special, țările în dezvoltare au urmărit să-și potențeze eforturile în vederea creșterii economice susținute, să contracareze efectele relațiilor externe inechitabile și să lichideze subdezvoltarea.

Europa reprezintă exemplul cel mai semnificativ al acestui proces de regionalizare a economiilor naționale, respectiv Uniunea Europeană este cea mai avansată pe calea punerii în practică a unui aranjament de integrare regională. Succesul dobândit aici a oferit motivele imitării și copierii acestui fenomen și în alte părți ale lumii.

Primul val de regionalizare a comerțului internațional a debutat la începutul anilor '50 în Europa, prin crearea Comunității Europene, a continuat în Africa, din considerente de realizare a unor deziderate economice stringente sau, pur și simplu, din rațiuni de imitare a marilor metropole, și s-a extins în America Centrală și de Sud, Asia de Sud-Est și Orientul Mijlociu. Specifică acestei perioade a fost dorința de a dinamiza schimburile intraregionale. Acest val de regionalism reprezintă începutul unui proces de mare complexitate.

Al doilea val de regionalizare a comerțului internațional a debutat la mijlocul anilor '80, perioadă în care SUA a devenit principalul actor. În această perioadă CEE a pus bazele pieței interne unice. În același timp, după semnarea și încheierea unor acorduri de liber schimb bilaterale cu Israel și Canada, SUA a lansat propunerea de creare a unei zone de liber schimb la nivel nord-american, concretizată în crearea NAFTA. Vechile uniuni vamale sau zonele de liber schimb din Africa, Asia și America Latină au fost revizuite sau au fost completate cu altele noi. Noi dimensiuni ale colaborării se înregistrează în *Piața Comună a Americii Centrale* și în *ASEAN*. În partea de sud a Americii Latine a fost creată *Piața Comună a Sudului* (MERCOSUR), într-o regiune în care existau și alte grupări integraționiste regionale.

Ultimele evenimente arată că procesele integraționiste au căpătat un nou impuls și noi dimensiuni. Lărgirea fără precedent a Uniunii Europene, eforturile susținute ale SUA de a pune bazele unei zone de liber schimb la nivelul celor două Americi constituie dovezi ale dinamismului regionalismului. Privit din perspectivă economică, procesul de integrare regională a înregistrat o dinamică ascendentă datorită, în special, a următoarelor evenimente¹²:

- creșterea posibilității obținerii de efecte de creare de comerț, creșterea rolului în negocierile internaționale și scăderea costurilor de distribuție;
- incapacitatea organizațiilor internaționale, în special a Organizației Mondiale a Comerțului, de a soluționa cu succes problemele legate de liberalizarea schimburilor comerciale la nivel multilateral, ducând la reanalizarea rolului grupărilor integrative regionale în construirea unui sistem de comerț liber global.

S-a demonstrat că aranjamentele comerciale regionale sunt generatoare de deturnare¹³ de comerț prin instituirea unui tratament comercial preferențial între participanți, în raport cu terții. Pe de altă parte se susține ideea că aranjamentele comerciale regionale promovează ideea de comerț liber și consolidează prin aceasta conduita comercială multilaterală, cel puțin, prin două căi: pe de o parte, crearea de comerț, și pe de altă parte, adâncirea integrării contribuie atât la dinamica internă, cât și la dinamica externă a liberalizării globale.

Apoi, partizanii ideii de regionalizare subliniază faptul că, de cele mai multe ori, aceasta determină numeroase efecte de antrenare. Chiar și în cazul țărilor cu o economie similară, există premise pentru dezvoltarea de noi industrii și de întărire a celor existente, ca urmare a accesului la o piață de desfacere sau de aprovizionare mai mare.

¹² M. Dent Cristhopher – „The European Economy”, The Global Context, Roudledge, London, 1997, p. 34.

¹³ Fenomenul de deturnare de comerț și cel de creare de comerț sunt puse în legătură cu formarea uniunilor vamale. În esență, deturnarea de comerț implică înlocuirea unei surse eficiente de aprovizionare din afara uniunii vamale cu o sursă ineficientă din interiorul uniunii vamale, dar transformată în mod artificial în sursă eficientă, ca urmare a efectului taxelor vamale. Crearea de comerț presupune înlocuirea unei surse ineficiente din exteriorul uniunii vamale cu o sursă eficientă din interior, ca urmare a suprimării taxelor vamale din cale schimburilor comerciale intragrupare. Fenomenele de creare de comerț, ca și cele de deturnare de comerț au fost puse în evidență de teoria lui Vinner.

În fine, adepții regionalismului apreciază că acesta are, mai degrabă, efecte pozitive pe termen mediu și lung, chiar dacă, pe termen scurt, apar și unele efecte negative pentru anumiți participanți. Astfel, schimburile comerciale statuate pe noi coordonate, adâncirea procesului de integrare până la stadiul de uniune economică și monetară, au făcut practic imposibile conflictele între țările participante astăzi la UE. De asemenea, Argentina și Brazilia folosesc MERCOSUR pentru a pune capăt rivalităților istorice dintre ele. Unul dintre dezideratele centrale ale APEC vizează transformarea acestei zone de liber schimb într-o ancoră de stabilitate economică și geopolitică și ca liant instituțional între posibilele diferențe între China, Japonia și alte țări din regiune.

Analiza efectelor blocurilor comerciale regionale poate fi analizată și pe câteva direcții, cum ar fi:

- ❖ efectele de creare de comerț. Liberalizarea schimburilor în cadrul blocului comercial regional are efecte de creare de comerț, permițând surselor de aprovizionare ieftine să le înlocuiască pe cele mai puțin eficiente. Efectele de creare de comerț sunt cu atât mai mari, iar cele de deturnare de comerț cu atât mai mici cu cât: comerțul dintre state era mai puternic înaintea constituirii blocului, partenerii au un nivel de dezvoltare mai ridicat și o economie cât mai diversificată, apropierea prețurilor produselor comercializate în interiorul grupării față de prețurile mondiale este mai mare, nivelul taxelor vamale înaintea formării grupării era mai ridicat, țările au dimensiuni mari, nivelul taxelor extragrupare este mai redus.
- ❖ Veniturile din taxele vamale. Reducerea sau eliminarea taxelor vamale determină dezvoltarea altor alternative (TVA) pentru a compensa reducerile încasărilor bugetare. Implicarea în astfel de acorduri implică restructurarea sistemului vamal și fiscal, ceea ce în multe cazuri presupune o armonizare a acestor sisteme între membri grupării, cu efecte benefice, dar și cu costuri pe termen scurt.
- ❖ Investițiile străine directe. În general, efectele sunt benefice, pentru că acordurile comerciale regionale presupun o piață mai mare, un cadru legislativ armonizat, elemente favorizante investițiilor.
- ❖ Concurența. Blocurile comerciale regional induc o creștere a concurenței, ceea ce are efect asupra creșterii eficienței și eliminării monopolurilor. De asemenea, se crează premise pentru apariția economiilor de scară, acces liber la o piață mai mare, pentru inițierea de reforme economice, cu efecte directe asupra creșterii concurenței, pentru integrarea la nivel de firmă (așa cum s-a întâmplat în cazul NAFTA). De cealaltă parte, instituirea unor bariere pentru cei din afara grupării, are efect de reducere a concurenței.

Acordurile comerciale regionale constituie, totodată, sursă pentru numeroase controverse. Dat fiind numărul lor foarte mare, volumul semnificativ al fluxurilor comerciale care intră sub incidența lor, grupările cu caracter integraționist suscită dezbateri din ce în ce mai aprinse. Principalele aspecte aduse în discuție se concentrează pe:

- beneficiile și costurile pentru statele membre, comparativ cu promovarea globalizării și neimplicarea în acorduri regionale,
- efectele asupra statelor nemembre ale unor astfel de grupări,
- măsura în care astfel de acorduri subminează sistemul comercial multilateral creat sub egida OMC,

- măsura în care reglementările OMC cu privire la crearea și funcționarea acestor acorduri sunt adecvate situației internaționale actuale,
- diferențele în capacitatea de negociere în cadrul OMC dintre diferitele grupări cu caracter integraționist, pe de o parte și țările membre OMC și grupările regionale, pe de altă parte.

Proliferarea blocurilor comerciale regionale poate conduce la scăderea credibilității OMC, dat fiind faptul că acestea constituie derogări de la principiile liberalizării comerțului¹⁴. Implicarea în acorduri regionale s-a făcut concomitent cu participarea la GATT sau OMC. Se poate pune problema care mai este rostul demersurilor organizației, din moment ce excepția devine mai puternică decât regula. În plus, nu există prevederi OMC, care să impună sancțiuni acelor blocuri regionale care nu respectă prevederile organizației în materie de impunere tarifară și netarifară. Unii specialiști consideră că riscul de a ajunge la un comerț între blocurile comerciale regionale, neinteresate de participarea la negocieri privind liberalizarea comercială globală, nu este deloc atât de îndepărtat pe cât pare. Blocurile comerciale regionale satisfac cerințele anumitor grupuri de interese, care, ajungând la o anumită suficiență, nu mai manifestă nici un fel de interes pentru liberalizare. De altfel, din țările membre OMC, doar Mongolia nu face parte din nici un acord regional, 97% din comerțul mondial este derulat de state ce sunt membre în cel puțin o grupare integraționistă (față de 70% în 1990), iar cele trei mari grupări (UE, NAFTA și APEC) dețin 70% din comerțul mondial. În plus, creșterea forței blocului în comerțul internațional poate face dificilă exercitarea vreunei presiuni în cazul în care tendința către protecționism devine evidentă¹⁵.

Forța unora dintre grupările integraționiste depășește cu mult aspectele economice, atât în sens pozitiv, cât și negativ. Atracția determinată de Uniunea Europeană a avut puternice implicații în procesul electoral din Ucraina, de exemplu, și a dominat toate obiectivele politice din ultimul deceniu și jumătate ale țărilor foste comuniste, în dorința acestora de a deveni membre UE; încercarea de realizare a unei vaste zone de liber schimb la nivelul celor două Americi a trezit numeroase sentimente anti-americane, care a condus la un blocaj în negocierile dintre state și la tensionarea relațiilor dintre unele țări latino-americane.

În concluzie, tendința de regionalizare, manifestată prin crearea și perfecționarea de grupări cu caracter integraționist este dincolo de o realitate, un fenomen dinamic, cu profunde implicații la nivel economic, politic și social.

1. UE și relațiile comerciale principalii parteneri

Procesul propriu-zis de integrare vest-europeană a fost demarat, acum peste o jumătate de secol, de Franța, Germania, Italia, Olanda, Belgia și Luxemburg¹⁶, celelalte nouă țări care compun actualmente UE aderând pe parcurs, în mai multe etape.

Faptul că numărul țărilor care au aderat ulterior la Uniunea Europeană a sporit considerabil – cu 150 % – față de cel inițial, acest lucru atestă atracția dată de performanțele

¹⁴ Nediscriminarea dintre membri OMC, reflectată de principiul clauzei națiunii celei mai favorizate prevede că avantajele acordate de către fiecare dintre membri săi cu privire la taxele vamale, alte taxe, reguli și proceduri unui stat membru OMC trebuie acordate necondiționat tuturor membrilor. Ori acordurile comerciale regionale sunt o excepție de la clauza națiunii celei mai favorizate, pentru că avantajele membrilor grupărilor cu caracter integraționist nu se răsfrâng asupra membrilor aflați în afara grupării.

¹⁵ Uniunile vamale cresc foarte mult nivelul taxelor aplicate asupra terților, pentru ca apoi, în cadrul negocierilor să fie reduse, dându-se impresia acceptării unor compromisuri, dar, de fapt, se maschează, astfel, un nivel de protecție suficient de ridicat pentru a satisface interesele grupurilor de presiune și de interese.

¹⁶ Acestea au semnat pe 18 aprilie 1951 la Paris Tratatul CECO.

deosebite realizate de această formă integraționistă europeană, prin activitatea sa de unire a eforturilor țărilor membre și de orientare a acestor eforturi în direcția obținerii progresului și prosperității. Această putere de atracție a Uniunii Europene a dobândit cu timpul noi dimensiuni care își găsesc expresia în noul și importantul aflux de state ce au solicitat aderarea la Uniune.

În funcție de dimensiunea resurselor umane, patru din cele cincisprezece țări ale Uniunii Europene, și anume Germania, Franța, Marea Britanie și Italia sunt țări mari, două (Spania și Olanda) fac parte din grupa țărilor mijlocii, iar celelalte sunt considerate țări mici.

Produsul național brut pe locuitor în țările membre ale Uniunii Europene (2002)

Nr. crt.	Țările	PNB/loc. (mil. \$ SUA)	Locul deținut	
			în UE	în lume
1.	Austria	27920	4	12
2.	Belgia	26730	5	19
3.	Danemarca	34890	2	7
4.	Finlanda	24790	9	20
5.	Franța	26300	6	15
6.	Germania	28280	3	11
7.	Grecia	11640	14	49
8.	Irlanda	17790	12	30
9.	Italia	20170	11	24
10.	Luxembourg	45000	1	2
11.	UK	20870	10	22
12.	Olanda	25830	8	18
13.	Portugalia	11010	15	52
14.	Spania	14490	13	38
15.	Suedia	26210	7	16

Sursa: WORLD BANK ATLAS 2002.

Uniunea Europeană, în ansamblul său, face parte din triunghiul mondial de putere economică, alături de SUA și Japonia.

Principalii indicatori ai triunghiului mondial de putere economică

Centrele de putere economică	Suprafața (în km. ²)	Populația (în mil. loc.)	PNB	
			mld. \$ SUA la paritatea PCB.	\$ SUA pe loc. la paritatea PCB.
SUA	9.363.405	272	7.690	28.740
UE	3.239.270	377,6	14.371	38.528
JAPONIA	369.660	126	2.951	23.400

Sursa: HUMAN DEVELOPMENT REPORT 2002.

Ponderea principalilor parteneri comerciali ai Uniunii Europene (în % 2000)

Țări	Export al UE	Import al UE
SUA	20,6	24,1
Japonia	9,1	4,7
America Latină	4,7	6,7

Țările ACP	2,8	2,9
Țările candidate la UE	12	15,6
Țările ASEAN (fără Japonia)	15,7	8,1
Alte țări	31,5	38,6

Sursa: Avram Ion - Uniunea Europeană și aderarea României, Editura Sylvi 2001, pag.

26.

UE promovează liberul schimb prin¹⁷:

- reducerea reciprocă a tarifelor externe;
- acorduri economice;
- acorduri asociative;
- acorduri de piață reglementate pentru domeniile sensibile;
- măsuri defensive în cazul unor practici comerciale neloiale;
- cooperare în cadrul Organizației Mondiale a Comerțului.

Conform estimărilor Comisiei Europene, între 10 și 12 milioane de slujbe depind direct de exporturi. Chiar ignorând schimburile comerciale care au loc între statele membre, Uniunea este cel mai important partener comercial din lume.

SUA sunt primul partener extracomunitar al tuturor țărilor UE, cu excepția Danemarcei și în același timp, UE este, după Canada, partenerul principal al SUA, atât în ceea ce privește importul cât și exportul¹⁸.

Comerțul Uniunii Europene cu SUA a crescut considerabil ca valoare între 1995 și 2000. Comerțul total (export +import) s-a dublat între primul trimestru al anului 1995 și al treilea trimestru al anului 2000, crescând cu 50% la sfârșitul anului 1998 și cu încă 50% din valoarea inițială la începutul anului 1999. Exporturile au crescut în valoare de la 26 miliarde de ECU în 1995 la 58 miliarde de Euro în al treilea trimestru al anului 2000 și importurile au crescut de la 26 miliarde de ECU la 48 miliarde de Euro. Balanța comercială s-a îmbunătățit considerabil în această perioadă rămânând pozitivă din al doilea trimestru al anului 1998 până în prezent (deși a scăzut la 3,5 milioane Euro în primul trimestru al anului 1999); în al treilea trimestru al anului 2000 a atins cel mai mare excedent, în valoare de 9,6 miliarde Euro.

Germania este principalul exportator al Uniunii Europene către SUA (29% din totalul exporturilor Uniunii Europene în 2000), în timp ce Marea Britanie este principalul importator (25% din importurile Uniunii Europene în 2000).

Exportul/Importul Uniunii Europene către/din SUA pe țările membre în anul 2000

ȚĂRILE	EXPORT	IMPORT
Germania	29%	19%
Marea Britanie	20%	25%
Franța	13%	15%

¹⁷ <http://www.labsmn.pub.ro>

¹⁸ Dana Victoria Savu – Integrare Europeană, Ed. Oscar Print 1996, pag. 174.

Italia	11%	6%
Olanda	4%	11%
Belgia+Luxembourg	5%	8%
Altele	18%	16%

Sursa: EUROSTAT - Statistics in focus-external trade 2001.

Pe piața asiatică, Uniunea Europeană este mai degrabă slab reprezentată, comparativ cu prezența ei pe piața nord - americană. De aceea, scopul Uniunii Europene este să-și asigure un segment din evoluția pieței asiatice în următorul deceniu, pentru a-și putea menține poziția importantă pe care o deține în cadrul economiei mondiale¹⁹.

Uniunea Europeană ocupă al treilea loc în importurile Chinei și al patrulea loc în exporturile Chinei. În același timp, pe baza Sistemului Generalizat de Preferințe, China este a treia sursă de importuri pentru UE dar ajunge pe poziția a șaptea când vine vorba de exporturi.

Cea mai mare parte a comerțului dintre UE și China se desfășoară cu produse industriale, în timp ce comerțul cu produse agricole înregistrează cifre modeste, mai puțin de 3% din importurile și exporturile dintre UE și China. Între 1995 și 2000 exporturile UE către China au crescut cu aproape 11,8% pe an, pe când importurile europene de produse industriale din China au crescut cu o medie anuală de 22% pe an.

Produsele industriale domină comerțul dintre UE-Rusia și UE-China. Grupele de produse care fac obiectul schimburilor comerciale dintre acestea diferă însă. De exemplu, echipamentele electrice și electronice, împreună cu autoturismele, au o pondere de 38% din exporturile UE către Rusia și de 60% către China. Aceste produse sunt urmate de materialele plastice, optice și instrumentele fotografice.

Importurile UE din Rusia sunt foarte diferite de cele din China, aproape jumătate din acestea sunt sub formă de produse petroliere, fier, oțel și metale prețioase. Importurile UE din China includ produse care au un înalt grad de prelucrare. În anul 2000 peste o treime din acestea erau reprezentate de echipamente electrice și electronice, jucării și jocuri pe calculator (8,4%), îmbrăcăminte și accesorii (6%), produse din piele (4%) și materiale plastice (3,6%)²⁰.

Comerțul Uniunii Europene cu China pe țările membre

	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Valoare (milioane ECU/EURO)						
EU 15	20517	22398	26986	29693	34503	47762
Distribuția pe țările membre (%)						
Germania	33,7	32,5	29,1	28,5	28,6	27,8
Marea Britanie	13,5	14,5	16,0	16,5	17,4	17,2
Franța	12,5	12,7	14,2	13,6	13,2	12,1
Italia	12,2	12,0	14,4	10,4	9,9	9,8
Olanda	6,2	6,4	7,2	7,9	7,9	10,3
Bel+Lux	5,3	5,6	5,7	5,3	5,7	5,4
Altele	16,6	16,3	13,4	17,8	21,3	27,4

¹⁹ <http://www.labsmn.pub.ro>

²⁰ <http://www.europa.eu.int>

Sursa: EUROSTAT - Statistics in focus-external trade 2002.

Între anii 1995-2000 comerțul dintre UE și China a înregistrat o importantă creștere (de la 20517 milioane ECU/EURO în 1995 la 47762 milioane ECU/EURO în 2000). Principalii parteneri comerciali din Uniunea Europeană ai Chinei sunt Germania, Marea Britanie și Franța, care, în anul 2000 au înregistrat un procent de 57,1% din totalul comerțului UE cu China.

Comerțul Uniunii Europene cu Rusia pe țările membre

	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Valoare(milioane ECU/EURO)						
EU 15	18813	21261	26288	22172	20352	32655
Distribuția pe țările membre (%)						
	33,2	32,5	31,7	32,9	32,5	32,0
Marea Britanie	6,2	6,4	7,6	8,3	7,2	6,6
Franța	11,0	11,5	10,1	9,2	10,1	9,7
Italia	14,0	13,0	13,6	13,8	14,6	16,6
Olanda	7,3	7,2	8,2	8,0	8,2	8,7
Bel+Lux	5,2	5,1	5,2	4,5	4,1	3,5
Altele	23,1	24,3	23,6	23,3	23,3	23,9

Sursa: EUROSTAT - Statistics in focus-external trade 2002

Între anii 1995-2000 comerțul dintre UE și Rusia a înregistrat o importantă creștere (de la 18813 milioane ECU/EURO în 1995 la 32655 milioane ECU/EURO în 2000). Ca și în cazul Chinei Germania este principalul partener comercial din UE al Rusiei, această țară alături de Italia și Franța în anul 2000 au înregistrat un procent de 58,3% din totalul comerțului UE cu Rusia. De-a lungul acestei perioade relațiile comerciale ale UE cu Rusia au înregistrat un ritm constant, singura țară a UE care a înregistrat o ușoară creștere în această perioadă a fost Italia (de aproape 20%).

Comerțul Uniunii Europene cu Rusia și China (2001)

	Importuri 2001	Import 2001/2000	Exporturi 2001	Export 2001/2000
	(Mld. EURO)	(%)	(Mld. EURO)	(%)
CHINA	75343	7,2	29784	16,8
RUSIA	47048	2,9	27646	38,8

Sursa: EUROSTAT - Statistics in focus-external trade 2002.

În anul 2001 față de anul 2000 importurile UE din China au crescut cu 7,2% atingând un nivel de 75343 mld. pe când cele din Rusia au înregistrat o creștere de doar 2,9% (47048 mld.), de asemenea și exporturile în această perioadă au înregistrat creșteri față de anul precedent, în relațiile cu China s-a înregistrat o creștere de 16,8% iar exporturile UE către Rusia au crescut cu aproape 40% față de anul precedent. Deși exporturile UE către Rusia au crescut cu 38% în anul 2001 față de anul 2000 acestea au înregistrat o valoare mai mică (27646 mld.) decât cele pe care le-a realizat UE în China (23784 mld.).

În timpul celei de-a doua jumătate a anilor 1990 comerțul dintre Uniunea Europeană și Japonia a crescut foarte puțin în comparație cu comerțul mondial. Între 1995-2000 comerțul

mondial a crescut cu o medie de 13,3% pe an – iar comerțul Uniunii Europene din această perioadă a crescut cu 12% - în timp ce comerțul dintre Uniunea Europeană și Japonia a crescut doar cu 8,4% având o valoare de doar 44,8 miliarde Euro pentru importuri și 86 miliarde Euro pentru exporturi. În consecință, cota de piață a Japoniei în comerțul exterior al Uniunii Europene a scăzut de la 7,8% în 1995 la 6,6% în 2000.

Importul Uniunii Europene din Japonia pe statele membre(%)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Germania	29,4	29,5	27,6	27,2	26,4	27,4
Marea Britanie	21,4	21,0	22,0	21,4	19,2	19,7
Franța	9,5	8,9	8,9	8,6	9,2	9,9
Italia	6,3	6,0	6,2	6,4	7,2	7,5
Olanda	10,3	12,0	12,1	12,9	12,8	13,9
Bel+Lux	6,6	6,3	5,9	6,0	6,9	6,1
Altele	16,5	16,3	17,3	17,5	18,3	15,5

Sursa: EUROSTAT - Statistics in focus-external trade 2002.

Exporturile Uniunii Europene către Japonia pe statele membre(%)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Germania	30,6	31,0	28,9	29,5	29,3	29,4
Marea Britanie	13,7	14,5	16,8	15,2	14,4	13,5
Franța	13,2	12,0	12,1	13,4	12,2	12,2
Italia	12,4	12,2	11,5	11,4	9,9	9,7
Olanda	4,8	4,8	4,9	5,9	5,8	5,3
Bel+Lux	5,0	5,4	5,1	4,9	5,7	5,3
Altele	20,3	20,1	20,7	19,7	22,7	24,6

Sursa: EUROSTAT - Statistics in focus-external trade 2002.

În această perioadă Uniunea Europeană a fost a doilea partener comercial al Japoniei. Dintre țările Uniunii Europene cele care înregistrează cele mai mari fluxuri comerciale cu Japonia sunt Germania, Marea Britanie și Franța.

Germania este principalul partener al Japoniei în comerțul bilateral având o cotă de peste 25% din totalul acestuia. Aceasta a avut în anul 1995 o cotă de 29,4% din importurile Uniunii Europene din Japonia în timp ce în anul 2000 aceasta a avut doar 27,4%.

Tot în această perioadă exporturile Germaniei către Japonia au început să scadă de la 30,6% în 1995 la 29,4% în 2000, dar Italia a fost țara care a înregistrat cea mai mare scădere a exporturilor către Japonia (de la 12,4% în 1995 la 9,7% în 2000).

Balanța comercială a Uniunii Europene cu Japonia în toată această perioadă a înregistrat o scădere semnificativă. Deficitul Franței s-a triplat, în timp ce deficitul Olandei s-a dublat, iar deficitul Germaniei cât și al Marii Britanii s-a mărit în toată această perioadă. Danemarca a fost singura țară din Uniunea Europeană care a înregistrat un surplus în relațiile sale comerciale cu Japonia de-a lungul acestei perioade²¹.

²¹ <http://www.europa.eu.int>.

Principalele produse pe care Uniunea Europeană le importă din Japonia sunt produsele industriale (echipamente electrice, autovehicule, aparate de înaltă precizie, jucării și articole sportive) și produsele agricole care sunt importate într-o proporție foarte mică, de doar 0,19% în 2000, în comparație cu produsele industriale²².

2. Integrarea pe continentul american

În cursul anilor '80, SUA a fost nemulțumită de politica mexicană în ceea ce privește utilizarea de tarife care să protejeze industriile localizate în Mexic. Firmele americane investiseră foarte mult în aceste industrii și, în afara competiției din afară, aduceau profituri însemnate. George Bush, în campania pentru alegerile prezidențiale din 1988, spunea „*Ca președinte, voi lupta pentru crearea unei zone de comerț liber incluzând Mexicul, Canada și SUA.*”²³

Politica comercială tarifară rămâne neschimbată la nivelul anilor '80. Mexicanii consideră interesul american în crearea unei zone de comerț liber ca o inițiativă în vederea câștigării accesului lor la rezervele de energie. Astfel, piața mexicană rămâne încă închisă. Salinas, președintele Mexicului din acea perioadă, spunea cu privire la acest lucru: „*Pentru Mexic, integrarea într-o piață comună în emisfera nordică nu este o opțiune viabilă.*”²⁴ Pentru prima dată în primăvara anului 1991 au fost făcute publice dezbaterile cu privire la crearea unei zone de liber schimb între cele trei țări.

Negocierile cu privire la crearea NAFTA s-au încheiat în august 1992, după 14 luni de la începerea lor. Rezultatul final al negocierilor a fost un document cuprinzând pentru 1.100 de pagini. Realizarea lui a necesitat cca. 200 de sesiuni de negocieri și șapte sesiuni ministeriale. La acel moment, președintele Bush comenta: „*Ziua de azi reprezintă începutul unei noi ere pe continentul nostru.*”²⁵ Era astfel creată cea mai mare, bogată și productivă piață din lume, o piață de 6 trilioane USD, cu peste 360 de milioane de consumatori și de 5.000 de mile din Alaska și Yucatan până în peninsula Yucatan.

Pe 17 decembrie 1992, cei trei șefi de state au semnat textul acordului instituind zona de comerț liber Nord-Americană.

Crearea NAFTA a avut mai mulți predecesori în ceea ce privește noțiunea de comerț liber. Un exemplu în acest sens îl constituie experiența mexicană între anii 1942 și 1945, când economia mexicană a fost adânc integrată în eforturile de război ale SUA.

Cele mai multe comparații ale zonei de liber schimb de pe continentul nord american se fac cu Uniunea Europeană. Observatorii procesului european și, în special, criticii NAFTA, notau că experiența europeană a fost una de lungă durată și deliberată, oferind fiecărui membru timpul necesar adoptării unui set de modificări înainte de a trece la următorul.

O altă diferență importantă între NAFTA și CEE este lipsa mecanismelor compensatorii în cadrul acordului NAFTA. În Europa, fondurile erau destinate a ajuta pe cei care sufereau de pe urma creării CEE și pentru a construi infrastructura necesară în țările membre cel mai puțin dezvoltate. Dacă în cadrul CEE, în fiecare an după 1986 au fost cheltuite în aceste scopuri peste 5,4 bilioane USD, NAFTA nu a prevăzut aceste fonduri.

O altă diferență este cea politică. Piața comună Europeană este un pas intermediar către unitatea politică. De asemenea, CEE cere ca națiunile să fie niște democrații stabile înainte de a intra în comunitate. NAFTA nu urmărește acest lucru, un exemplu în acest sens fiind și criticile

²² <http://www.europa.eu.int/comm/eurostat>

²³ Wall Street Journal, 26 martie 1990, p. 45.

²⁴ Maclean's, 26 martie 1990, p. 45.

²⁵ Business America, 24 august 1992, p. 25.

sistemului politic mexican. Tratatul instituind NAFTA prevede ca reducerea tarifelor vamale către zero să se realizeze într-o perioadă de 10 ani, iar cotele să fie eliminate într-o perioadă de 15 ani. Pentru Mexic, agricultura a reprezentat un domeniu sensibil și, de aceea, a fost negociat un acord separat cu SUA și un altul cu Canada.

NAFTA reglementează barierele tarifare, netarifare și investițiile. Se specifică faptul că mărfurile de import provenite din celelalte două națiuni vor avea același regim ca și bunurile naționale.

Fiecare membru NAFTA va excepta unele activități de la aplicarea acestui acord. Canadienii, așa cum a fost stipulat și în vechiul Acord de Comerț Liber între Canada și SUA, vor excepta de la aplicarea NAFTA domeniul publicațiilor. În Canada există sentimentul că fără un control special asupra proprietății și acordând mass-mediei canadiene beneficii prin taxe, acesta va fi acaparat de media din SUA. Cererea SUA a fost ca mișcarea liberă a persoanelor, cu excepția profesioniștilor și managerilor, să nu fie permisă. Acest lucru este rezultatul temerii SUA că va fi copleșită de milioane de săraci din Mexic. Guvernul mexican își rezervă dreptul de a controla sistemul de căi ferate, electricitatea, petrochimia de bază și industria petrolieră. Fiecare parte din acordul NAFTA beneficiază de anumite avantaje. SUA și Canada câștigă astfel accesul la piața mexicană, o piață cu peste 80 de milioane de oameni. Pot fi specificate și beneficiile neeconomice pentru SUA, fiind vorba de îmbunătățirea relațiilor externe ale Mexicului și de o posibilă stabilitate internă, urmărindu-se o mai bună cooperare în domeniul drogurilor, emigrării și poluării. Impactul creării NAFTA va fi mult mai important pentru Mexic decât pentru SUA. Deoarece Mexicul este mult mai mic decât SUA, iar crearea de locuri de muncă și domeniul sănătății este același și în SUA și în Mexic, efectul creării NAFTA va fi mult mai mare pentru Mexic. Comisia de Comerț Internațional a SUA a prognozat că NAFTA va genera o creștere între 0,02 și 0,5% a PIB în SUA și peste 11,4% în Mexic. Cei care vor avea mai mult de câștigat de pe urma creării NAFTA vor fi cei care beneficiază de tehnologie și capital. Pot fi incluși aici bancherii și producătorii de utilaje, computere, produse farmaceutice, echipamente de telecomunicații. Foarte mult vor avea de câștigat și consumatorii. Astfel, o familie care trăiește la granița SUA va economisi circa 50 USD lunar datorită prețurilor mai reduse plătite pentru produsele mexicane. Cei care vor avea de suferit sunt industriile bazate intensiv pe munca fizică, protejate de bariere de import și pentru a căror produse există un avantaj comparativ în Mexic. Aceste industrii sunt cea textilă și cea a îmbrăcăminte. Deoarece în aceste industrii lucrează în cea mai mare parte femei, minorități sau personal slab calificat, aceasta va determina o pierdere a locurilor de muncă, pierdere care însă va fi mult mai mare decât numărul locurilor de muncă nou apărute. Vor avea, de asemenea, de pierdut și producătorii din moment ce singura rațiune a lor de existență era puternica protecție tarifară. De asemenea, și producătorii americani de fructe și vegetale vor avea de suferit datorită căderii taxelor vamale pentru produsele venite din Mexic. În mod similar, producția de citrice a SUA va fi lovită de crearea NAFTA.

Deoarece culturile mexicane sunt localizate cu mult în sud, nu vor mai fi lovite de frigidurile periodice așa cum se întâmplă în SUA. Costurile anuale de producție în SUA sunt în jur de 270 USD/ha, în comparație cu cele din Mexic de 230 USD/ha, datorate costurilor mai reduse cu forța de muncă, standardelor de sănătate și siguranță foarte înalte în SUA, costurile legate de pământ ridicate din SUA, standardelor de mediu.

Vorbind pe larg se poate spune că în Mexic vor fi câștigători aceia care vor produce în vederea exportului către Canada și SUA. În timp ce producătorii de citrice și vegetale vor avea de câștigat în urma intrării în vigoare a NAFTA, agricultura mexicană va avea în general de suferit de pe urma dezavantajelor structurale în comparație cu agricultura SUA. Cele mai multe ferme

mexicane sunt decapitalizate. Agricultură suferă de pe urma unui slab marketing și a unei slabe infrastructuri. Mexicanii trebuie să intre, de asemenea, în competiție cu fermele din SUA și Canada care se bucură de un climat mai bun, de un sol și o tehnologie mai bună. Două treimi din fermele mexicane sunt ferme mici de mai puțin de 12,5 acri, în comparație cu cele din SUA de 430 acri. În SUA producția de porumb este de 7,5 t/ha, în timp ce cea din Mexic este de 1,7 t/ha.

În mod ironic, printre cei care vor avea de pierdut în urma creării NAFTA sunt cei din afara Americii de Nord. Printre aceștia se numără producătorii de zahăr din Caraibe și industriile care încorporează intensiv forță de muncă din Asia. De asemenea, exploatatorii din Puerto Rico care și-au dezvoltat industrii bazate pe o forță de muncă ieftină și care aveau relații de colaborare cu SUA, ca și producătorii de rom din Virgin Islands vor suferi de pe urma introducerii NAFTA.

Încă înainte de a fi aprobat de către Congresul american, NAFTA a avut un impact semnificativ. Între 1986 și 1992, investițiile directe din SUA în Mexic au sporit cu 188%. Aceasta a reprezentat mai mult decât dublul investițiilor directe ale SUA către întreaga lume.

SUA preconizează atragerea în cadrul acestei zone și a celorlalte țări din America Latină într-un viitor mai apropiat sau mai îndepărtat (cu excepția Cubei). Ca urmare, în decembrie 1994 a avut loc la Miami, SUA, summit-ul celor două Americi, fără Cuba, la care au participat 34 de șefi de state. Cu acest prilej s-a hotărât crearea unei zone de liber schimb care să cuprindă cele două continente (870 mil. locuitori) până în anul 2005, iar până în anul 2010 să intre în APEC. Va purta numele de „Zona de Comerț Liber a Americilor” (Free Trade Area of the Americas – FTAA). În zilele de 18-19 aprilie 1998 a avut loc la Santiago de Chile cea de a doua reuniune la nivel înalt a Americilor. În declarația finală, cei 34 de șefi de state și guverne au pledat pentru întărirea democrației, dialog politic, stabilitate economică, progres în justiția socială, deschidere comercială și impulsionează procesul de integrare din zonă. S-a stabilit să se înceapă negocierile în vederea stabilirii unei zone de liber schimb a Americilor până în anul 2005.

Efectele NAFTA asupra unor țări terțe vor rămâne mai limitate decât acelea ale unei uniuni vamale, deoarece NAFTA nu a prevăzut introducerea unui tarif vamal comun sau a unei politici vamale comune.

NAFTA a prevăzut și o structură instituțională în curs de creare. La San Antonio (Texas) se va înființa Banca de Dezvoltare Nord-Americană (North American Development Bank). La Dallas (Texas) vor lua ființă un Centru de Informare NAFTA și un Secretariat pentru Problemele Pieței Muncii. O autoritate similară pentru problemele comerțului va fi amplasată și în Mexic.

Acordul de Liber Schimb Nord American. Criterii de aderare la NAFTA

Preambulul acordului expune principiile care constituie fundamentul acestuia. Țările participante își exprimă intenția de a promova creșterea economică prin expansiunea comerțului și a oportunităților investiționale, creșterea competitivității internaționale cu respectarea protecției mediului, dezvoltarea economică susținută și protejarea, amplificarea și punerea în practică a drepturilor forței de muncă, precum și îmbunătățirea condițiilor de muncă în cele trei state.

Obiectivele acordului sunt:

- a) eliminarea barierelor comerciale,
- b) promovarea condițiilor pentru concurența loială,
- c) creșterea oportunităților investiționale,
- d) protejarea corespunzătoare a drepturilor de proprietate intelectuală,
- e) stabilirea procedurilor adecvate pentru aplicarea tratamentului și soluționarea conflictelor,
- f) stimularea cooperării trilaterale, regionale și multilaterale.

Acordul prevede eliminarea totală a taxelor vamale la intrarea în fiecare țară membră a mărfurilor originare din Mexic, Canada și SUA. pe parcursul unei perioade de tranziție, iar pentru

determinarea celor care intră sub acest regim sunt stabilite reguli de origine foarte stricte. Aceste reguli de origine sunt astfel formulate, încât avantajele oferite de NAFTA să nu se acorde decât bunurilor produse în America de Nord. Conform regulilor de origine, un produs se consideră originar din zonă atunci când este produs în totalitate în America de Nord sau, în cazul în care conține materiale importate, acestea trebuie să fie astfel transformate, încât să li se schimbe categoria tarifară. Uneori, pe lângă această condiție, respectivul produs trebuie să conțină un anumit procentaj de materii prime naționale. O clauză de minim permite bunurilor ce conțin cantități foarte reduse de materiale „neoriginare” (nu mai mult de 7% din prețul total) să se bucure de tratament preferențial.

Dispozițiile în materie de administrație vamală stabilesc:

- reglementările uniforme ce asigură aplicarea, administrarea și interpretarea comună a regulilor de origine,
- un certificat de origine uniform, precum și cerințe de certificare și proceduri pe care să le urmeze cei ce solicită tratamentul preferențial,
- reguli comune pentru contabilizarea mărfurilor,
- reguli, atât pentru importatori cât și pentru autoritatea vamală, în ceea ce privește verificarea originii mărfurilor,
- hotărâri prealabile asupra originii bunurilor emise de autoritatea vamală a țării importatoare,
- un grup de lucru trilateral, care se va ocupa de modificarea ulterioară a regulilor de origine și reglementărilor uniforme,
- termene specifice pentru rezolvarea rapidă a controverselor între țările semnatare în materie de reguli de origine.

În ceea ce privește comerțul cu bunuri, NAFTA include principiul fundamental al tratamentului național, astfel că bunurile importate de o țară membră din alta nu vor face obiectul discriminărilor. Aceasta se extinde și asupra dispozițiilor provinciale și statale.

Dispozițiile privind accesul la piețe stabilesc reguli referitoare la tarifele și alte taxe, precum și restricții cantitative printre care cote, licențe, permise, plafoane de preț la import sau export. De asemenea, se îmbunătățește și devine mai sigur accesul la piețe ale mărfurilor produse și comercializate în America de Nord.

NAFTA prevede eliminarea treptată a tuturor taxelor vamale asupra bunurilor considerate de proveniență nord-americană; pentru majoritatea bunurilor, acestea vor fi înlăturate imediat sau în cinci sau zece tranșe anuale egale, iar pentru produsele sensibile, în cincisprezece etape. Ca punct de plecare pentru aceste reduceri se vor lua taxele în vigoare la 1 iulie 1991, inclusiv cele ale Tratatului General Preferențial al Canadei și cele ale Sistemului Centralizat de Preferințe ale Statelor Unite. Există și posibilitatea ca în urma consultărilor, această eliminare a taxelor să fie realizată mai rapid.

În ceea ce privește restricțiile la import și export, cele trei țări vor elimina interzicerile și restricțiile cantitative precum cote și licențe de import, dar fiecare stat își rezervă dreptul de a impune restricții cum sunt cele de protejare a mediului sau cele sanitare. De asemenea, există reguli speciale în cadrul produselor agricole, auto, energie și textile (Anexa nr.1).

Tratatul stabilește reguli de drawback pentru materiile prime ce se utilizează pentru producerea de bunuri ce se vor exporta în altă țară membră. Programele de rambursare a taxelor în vigoare au fost eliminate până la 1 ianuarie 2001 și fiecare va adopta proceduri de evitare a dublei impuneri.

Cu privire la importul temporar de bunuri, acordul permite introducerea pe teritoriul țărilor membre, fără plata taxei vamale și pentru o perioadă limitată, a echipamentului profesional

și instrumentelor de lucru, această regulă aplicându-se și importului de mostre, de anumite tipuri de filme publicitare și de bunuri importate în scopuri sportive, de expoziție și demonstrație.

Se stabilesc principii și reguli pentru marcarea țării de origine. Aceste dispoziții au drept obiectiv reducerea costurilor ce nu sunt necesare și facilitarea fluxului comercial în regiune.

Țările membre au convenit ca anumite produse, de exemplu băuturi alcoolice precum tequila și whisky, să fie considerate produse distincte.

O altă secțiune a tratatului stabilește norme pentru dezvoltarea, adoptarea și executarea măsurilor sanitare și fito-sanitare, împiedicând utilizarea acestora ca restricții în calea comerțului. Acordul recunoaște drepturile țărilor membre de a stabili nivelul protecției sanitare pe care îl consideră necesar și să-l aplice prin măsuri care să ofere gradul de protecție stabilit și să nu reprezinte o discriminare nejustificată. Pentru a evita crearea de bariere inutile în calea comerțului, NAFTA încurajează țările participante să adopte convențiile internaționale în vigoare, dar permite și adoptarea de reglementări mai stricte, sprijinite pe rezultate științifice. Tratatul mai prevede și armonizarea normelor, evaluarea riscului, adaptarea la condițiile regionale, transparența procedurilor (notificarea prealabilă a adoptării acestor măsuri), proceduri de control, inspecție și aprobare, asistență tehnică; se crează și un comitet de măsuri sanitare și fito-sanitare pentru promovarea securității și armonizarea măsurilor.

În ceea ce privește normele tehnice, cele trei țări semnatare au convenit să nu utilizeze aceste măsuri ca bariere comerciale, tratatul confirmând prevederile Codului de bariere Tehnice ale OMC și al convențiilor internaționale. Fiecare țară își rezervă dreptul de a stabili acel nivel de protecție pe care îl consideră necesar.

Secțiunea referitoare la măsurile de urgență stabilește reguli și proceduri conform cărora țările membre vor putea adopta măsuri de salvagardare în cazul în care sunt afectate anumite ramuri ale industriei; ele pot fi luate pe un termen limitat și cu acordarea de compensații țării afectate. Se face distincție între:

- salvagardări bilaterale: în perioada de tranziție se pot introduce taxe vamale, numai o singură dată și pe o perioadă de numai 3 ani; după perioada de tranziție, aceste măsuri vor putea fi luate numai cu acordul țării afectate,
- salvagardări globale: atunci când o țară ia o astfel de măsură în conformitate cu articolul XIX GATT, țările terțe membre NAFTA sunt scutite, cu câteva excepții (când exporturile reprezintă o parte semnificativă din importurile totale ale bunului respectiv și când acestea contribuie semnificativ la respectiva daună)

În tratat se stabilește un mecanism pentru ca instanțele arbitrare independente să revizuiască rezoluții definitive în materie de antidumping și măsuri compensatorii. Fiecare țară membră va face reformele legislative necesare pentru asigurarea revizuirii efective de către aceste tribunale. De asemenea, în această secțiune se stabilesc proceduri pentru revizuirea reglementărilor viitoare în materie de antidumping și cote compensatorii, se crează un mecanism de salvagardare pentru a cărui soluționare legislația internă afectează funcționarea procesului de arbitrare.

Articolul 2.204 din NAFTA se referă la aderarea oricărei țări sau grup de țări la acest acord, dar nu conține condiții exprese în acest sens. Aderarea unei țări sau grup de țări va fi negociată de către acestea cu Comisia de Liber Schimb a NAFTA.

La summit-ul de la Miami din 1994, cele trei țări au convenit începerea negocierilor pentru stabilirea criteriilor pentru viitoarele aderări la NAFTA. SUA susține introducerea acestor criterii în urma experienței crizei mexicane din 1994. acestea trebuind să includă:

- performanțe macroeconomice;
- calitatea de membru OMC;

➤ protecția drepturilor de autor și a investițiilor.

Au fost propuse și unele criterii suplimentare de intrare în NAFTA, precum: disciplina bugetară, stabilitatea prețurilor, datoria externă, stabilitatea monedei, politici liberale, stabilitatea veniturilor obținute din taxele vamale, democrație funcțională.

Varianta cea mai logică de aderare este aceea de aderare în mod individual, precum Chile, pe măsură ce statele respective îndeplinesc criteriile stabilite. Ordinea în care se va face aderarea este importantă deoarece cei care vor adera primii vor avea unele avantaje concretizate în creșterea capacității de export și a numărului investițiilor străine.

Diferențele mari existente între SUA, Canada și țările din America Latină în ceea ce privește productivitatea și nivelul de dezvoltare relevă faptul că extinderea NAFTA către sud nu trebuie privită ca un proces ce se desfășoară între parteneri cu același nivel, fiind necesare, deci, unele mecanisme de sprijinire a creșterii rapide a exporturilor, investițiilor și productivității. Trebuie pus în aplicare un mecanism de asistență financiară și tehnică cu scopul de a înlesni transformările structurale din țările mai puțin dezvoltate.

Negocierile trebuie să se concentreze asupra bunurilor manufacturate, textilelor, produselor agroalimentare, drepturilor de proprietate intelectuală, investițiilor și comerțului cu servicii. Comerțul cu produse agroalimentare este puternic protejat și de aceea SUA dorește să-și protejeze producătorii agricoli de anumite importuri provenind din America de Sud. Protecția muncii și a mediului este importantă în decursul negocierilor de aderare deoarece NAFTA a reușit să fie un succes și datorită acordurilor din aceste două domenii. Protecția mediului în NAFTA extinsă va fi o problemă delicată, deoarece NAFTA permitea unei țări să impună standarde de protecție a mediului. Pentru țările din America de Sud, practicarea agriculturii de tip extensiv, exploatarea forestieră, apele industriale uzate, emisiile poluante din atmosferă reprezintă aspecte ce trebuie tratate cu atenție în cadrul negocierilor cu privire la protecția mediului. O altă problemă delicată este controlarea traficului de droguri, deoarece multe din țările din America de Sud depind de veniturile obținute din vânzarea drogurilor.

Integrarea în America Latină

MERCOSUR

După o lungă perioadă de experimentare a unor dictaturi militare care au privit industrializarea ca pe o abordare cu un pronunțat caracter strategic, noile administrații civile din Brazilia și Argentina au negociat și semnat un număr important de acorduri sectoriale în domeniul comercial, financiar, transporturi, hidrotehnic etc., care au favorizat intensificarea cooperării dintre ele.

Acordul de cooperare din 1986 s-a semnat în condițiile în care ambele țări se confruntau cu serioase dificultăți ale balanței de plăți. În același timp, ambele puteri economice ale regiunii dispuneau de sectoare industriale puțin competitive în raport cu concurența externă. Acordul de cooperare regională deschidea posibilitatea expansiunii echilibrate a schimburilor comerciale cu anumite produse industriale.

În 1988, Argentina și Brazilia au semnat un tratat de integrare, cooperare și dezvoltare, care prevedea înlăturarea într-o perioadă de 10 ani, a obstacolelor tarifare și netarifare din comerțul dintre ele și armonizarea treptată a politicilor economice în vederea formării unei piețe comune.

Considerând că această intenție a celor două țări este o oportunitate, alte două țări, Uruguay și Paraguay au început negocierile cu Argentina și Brazilia, pentru ca în anul 1991 să se semneze de către aceste patru țări Tratatul de Constituire a MERCOSUR – piața Comună a Sudului. Principalele obiective ale acestei grupări au avut în vedere eliminarea barierei tarifare și netarifare între țările membre, asigurarea libertății de circulație a mărfurilor și persoanelor,

eliminarea asimetriilor existente în domeniul legislației, stabilirea unui tarif vamal comun față de terți și armonizarea politicilor macroeconomice. Spre deosebire de alte grupări intraregionale, care s-au bazat pe conceptul de substituie a importurilor, MERCOSUR a fost considerat a defini un alt tip de integrare, respectiv a „regionalismului deschis”²⁶, care nu s-a bazat pe substituie a importurilor, ci are în vedere un set nediscriminatoriu de stimulente economice în cadrul regiunii și o marjă relativ redusă de preferințe care să fie îndreptate împotriva terților.

Principalele etape de realizare a obiectivelor stabilite prin tratatul de constituire pot fi rezumate astfel:

- crearea zonei de liber schimb, care s-a realizat până în anul 1994,
 - formarea uniunii vamale, care a început în anul 1995 și care se prevede a se finaliza în 2006. Această perioadă este necesară pentru pregătirea sectoarelor sensibile ale țărilor membre pentru o competiție directă. Pentru bunurile de capital, fiecare țară membră va ajunge la nivelul convenit diferit: Argentina și Brazilia în 2002, Paraguay și Uruguay în 2006. Pentru informatică și telecomunicații, tariful comun va fi aplicat din 2006, iar pentru majoritatea produselor, tariful vamal comun față de terți se va înscrie pe grila 20 – 0%, urmând ca, de la caz la caz, să scadă anual în trepte, câte două procente.
 - Realizarea pieței comune, care va începe după realizarea uniunii vamale, odată cu începerea coordonării politicilor naționale și creării unei monede comune.
- MERCOSUR, alcătuită din 4 membri fondatori (Brazilia, Argentina, Paraguay și Uruguay) și doi membrii asociați (Bolivia și Chile) reprezintă o piață de peste 220 mil. de persoane. PIB-ul cumulată depășește 1 trilion \$. Este primul bloc comercial din America de Sud și al patrulea bloc comercial al lumii, după EU, NAFTA și ASEAN. Între anii 1990-1997, între țările participante la MERCOSUR s-a intensificat considerabil comerțul, pentru ca apoi să scadă, ajungând în anul 2001 la valoarea de 31 mld. \$. Mercosur deține 76 % din PIB-ul Americii de Sud, 67 % din producția industrială și din comerțul intern, 25 % din comerțul mondial, 62 % din totalul populației Americii de Sud, 59 % din suprafața totală.

Volumul comerțului exterior al MERCOSUR în perioada 1991-2001 (mld. \$)

MERCOSUR	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Total export	46	50	54	62	70	75	83	81	74	85	88
Exporturi intraregionale	5	7	10	12	14	17	21	20	15	18	15
Exporturi extraregionale	41	43	44	50	56	58	63	61	59	67	73
Total import	34	41	49	63	80	87	103	99	82	89	84
Importuri intraregionale	5	7	9	12	14	18	21	21	16	18	16
Exporturi extraregionale	29	34	39	50	65	70	82	78	67	72	68
Total comerț intraregional	10	14	19	24	28	35	42	41	31	36	31

Sursa: WTO – Annual Report 2002, Geneva, 2002, Table A.3

²⁶ Preusse G.H. – „MERCOSUR – Another failed move towards regional integration”, World Economz, 2001, p.911 – 931 XXX – „Southern Common Market”, în „The Europa World Yearbook 2000”, vol.I., Europa Publication Limited 2000, London, 2000, p.267 - 268

După o perioadă de relativ progres în realizarea obiectivului de creare a unei zone de comerț liber, țările semnatare au început să se confrunte cu dificultăți majore atât în menținerea fluxului liber de mărfuri, cât și în realizarea unor evoluții progresive în liberalizarea comerțului cu anumite produse (automobile și zahăr). Și evoluțiile pe piața mondială au avut o influență deosebit de nefastă asupra țărilor latino-americane, care au dus chiar la anumite stări conflictuale între Argentina și Brazilia, cele mai importante din MERCOSUR. În 1999, Argentina a impus restricții la toate importurile din țările învecinate pentru a proteja industriile locale, fapt care a determinat Brazilia să suspende negocierile de soluționare a diferendelor comerciale între cele două țări. Deși Argentina a anulat decretul după câteva zile, a repetat solicitarea pentru o anumită formă de salvagădări temporare la anumite produse ca o compensare pentru pierderea de competitivitate ce a rezultat din evoluția monedei braziliene. Progresele au fost foarte mici, iar disputa comercială bilaterală a continuat să submineze gruparea. Argentina a continuat să impună restricții la încălțăminte și textile, iar Brazilia a retras acordarea de licențe automate de import pentru produsele din Argentina, care au devenit supuse aceluiași regim ca și mărfurile din afara MERCOSUR. Sectoarele cele mai sensibile, respectiv cel auto și al zahărului, au fost deja exceptate de la programul generalizat de liberalizare, pentru a le reforma și a le pregăti pentru o piață regională deschisă. Sectorul autovehiculelor reprezintă un sfert din comerțul intraregional și joacă un rol cheie în specializarea industrială a viitoarei zone. În prezent, acestui sector i se aplică un regim restrictiv de comerț dirijat, care este opus atât conceptului de regionalism deschis, cât și celui clasic, de integrare regională. Conform acestui concept, o țară este îndreptățită să exporte atât cât va importa din țara parteneră, lucru care contravine ideii de piață liberă. De asemenea, nici acordurile convenite nu au fost respectate, Brazilia, de exemplu, angajându-se să subvenționeze o uzină Ford pentru a influența decizia americană de implantare. Este foarte dificil pentru aceste state să ducă la îndeplinire obiective ambițioase, în condițiile în care depind în mare măsură de investițiile din țările dezvoltate, iar economia lor nu poate rezista unei concurențe deschise decât în cazul unui număr restrâns de produse.

Chile a semnat în octombrie 1996 cu MERCOSUR, un acord de liber schimb, cu scopul creării unor tarife vamale preferențiate. Încheierea acestui acord a condus la o impulsioneare a relațiilor comerciale dintre cele două părți semnatare, importurile Chile din MERCOSUR atingând cifra de 4.5 miliarde USD, respectiv 16 % din totalul importurilor, iar importurile MERCOSUR din Chile, 1.7 miliarde USD, adică 2 % din totalul importurilor.

Și Bolivia a semnat în decembrie 1996 un acord de liber schimb cu MERCOSUR, având ca obiectiv central eliminarea imediată a tarifelor pentru unele produse. Acordul a intrat în vigoare din martie 1997, Bolivia și MERCOSUR făcând primii pași spre crearea zonei de liber schimb. MERCOSUR a creat o listă de 1000 de produse din Bolivia ce nu se supun vămuirii, în timp ce Bolivia a acceptat 900 de produse provenite din MERCOSUR fără impunere vamală. Importanța comercială a acordului este mai mare pentru Bolivia decât pentru MERCOSUR, dat fiind faptul că importurile Boliviei din MERCOSUR, (326 milioane USD) reprezintă 20 % din totalul importurilor sale, pe când importurile MERCOSUR din Bolivia, (219 milioane USD), reprezintă doar 0.3 % din totalul importurilor MERCOSUR.

Alte grupări intraregionale din America Latină

Andean Community (Pactul Andin)

Fondat în 1969 și revizuit în 1989, Pactul Andin cuprinde Bolivia, Columbia, Ecuador, Peru, și Venezuela și este o uniune vamală.

Obiectivele principale ale grupării sunt armonizarea politicilor macroeconomice cu cele agrare, crearea unei piețe comune, coordonarea politicilor industriale. Membri au depus eforturi deosebite pentru reducerea barierelor comerciale până în 1991. Columbia și Venezuela au realizat un acord bilateral de liber schimb și uniune vamală în 1992. Ecuador a aderat la uniunea vamală în iulie 1992, iar Columbia și Venezuela în octombrie 1992 și respectiv februarie 1993. Bolivia a anunțat eliminarea tarifelor la bunurile produse în Columbia, Venezuela și Ecuador în octombrie 1992. Comerțul liber între Bolivia, Columbia, Ecuador, și Venezuela se realizează din Februarie 1993, când, virtual, toate tarifele au fost anulate. Peru a suspendat participarea sa în 1992, dar a semnat acordul cu Bolivia și a început negocierile cu Columbia, Ecuador, și Venezuela. „Trujillo Act” semnat în martie 1996 și numit Andean Pact, promovează reformele instituționale, economice și politice, precum și crearea unui sistem de integrare (The Andean Integration System).

Cu toate eforturile făcute de țările membre pentru a consolida poziția acestei grupări în comerțul internațional și de a impulsiona schimburile intraregionale, comerțul dintre țările membre s-a menținut aproape la același nivel, așa cum se poate observa și în tabelul următor:

Volumul comerțului exterior al MERCOSUR în perioada 1991-2001 (mld. \$)

ANDEAN	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Total exporturi	40	46	46	39	43	58	53
Exporturi intraregionale	5	5	6	5	4	5	6
Exporturi extraregionale	35	41	41	34	39	53	47
Importuri	38	36	44	45	36	39	44
Importuri intraregionale	5	5	6	5	4	5	6
Importuri extraregionale	33	31	38	39	32	34	38

Sursa: WTO – Annual Report 2002, Geneva, 2002, Table A.3

Grupul RIO

Această grupare este formată din Argentina, Bolivia, Brazilia, Chile, Columbia, Ecuador, Mexic, Panama, Paraguay, Peru, Uruguay, și Venezuela, care au semnat actul de constituire în decembrie 1989. Panama a fost readmisă în Rio Group în septembrie 1994, după ce a fost expulzată în 1990.

Obiectivul principal al grupării îl reprezintă cooperarea politică și economică între țările semnatare. Alte obiective sunt: coordonarea politicilor economice, reprezentarea Americii Latine în organizații internaționale, integrarea regională, inclusiv eliminarea barierelor netarifare.

Importanța comercială este relativ redusă, comparativ cu celelalte grupări din zonă, dacă ne referim la rezultatele obținute în procesul de integrare intraregională. Forța grupului este dată de forța economică a țărilor care îl compun, dat fiind faptul că sunt membre cele mai importante țări din America Latină. Comerțul exterior în interiorul grupului se ridică la valoarea de 41.8 miliarde USD, iar cel mai important partener comercial al Grupului RIO este SUA (importurile din SUA sunt de 113.6 miliarde, 44 % din totalul importurilor; importurile SUA din Rio Group, de 109.8 miliarde USD, 49 % din totalul exporturilor).

Latin American Integration Association (LAIA) sau Asociación Latinoamericana de Integración (ALADI).

Argentina, Bolivia, Brazilia, Chile, Columbia, Ecuador, Mexic, Paraguay, Peru, Uruguay și Venezuela au semnat în 1980 Tratatul de la Montevideo, înlocuind Asociația Comerțului liber din America Latină, creată în 1960.

ALADI reprezintă un tip de grupare ce promovează cooperarea economică și instituirea unei zone comerciale preferențiale. Obiectivele LAIA sunt crearea în America Latină a unei piețe comune, prin aplicarea unor mecanisme flexibile de reducere a tarifelor vamale; crearea tarifelor regionale și încheierea de acorduri bilaterale; cooperarea industrială; promovarea comerțului, a cliringului, și a acordării de credite în regim preferențial între statele membre.

În ceea ce privește importanța comercială a acestei grupări, comerțul total în interiorul grupului, era de 40.4 miliarde USD; ca la toate grupările latino – americane, principalul partener comercial este SUA (importurile LAIA din SUA, 112.1 miliarde USD, 47 % din totalul importurilor; importurile SUA din LAIA, 109 miliarde USD, reprezentând 49 % din totalul exporturilor LAIA).

Din punct de vedere al realizărilor în planul integrării economice, poate fi remarcat un mic progres în crearea pieței comune, câteva liberalizări la nivel regional, mult mai eficiente fiind negocierile bilaterale, decât cele multilaterale.

Caribbean Basin Initiative (CBI) Inițiativa din Bazinul Caraibian

Membrii (Antigua și Barbuda, Aruba, Bahamas, Barbados, Belize, British Virgin Islands, Costa Rica, Dominica, Republica Dominicană, Salvador, Grenada, Guatemala, Guyana, Haiti, Honduras, Jamaica, Montserrat, Antilele Olandeze, Nicaragua, Panama, St. Kitts și Nevis, St. Lucia, St. Vincent și Grenadines, Trinidad and Tobago și SUA) au semnat în 1984 un acord de creare a unei zone comerciale preferențiale, având ca principal obiectiv revitalizarea economică a țărilor din zona Caraibelor. În 1990 s-a creat un program permanent de acțiune prin Actul Economic de bază a Caraibelor (CBI 11).

Țările CBI realizează un volum al comerțului exterior de aproape 90 mld. USD, din care 46,6 mld. USD importuri și 41 mld. USD exporturi.

Acorduri bilaterale de comerț liber pe continentul american

În ultima perioadă se înregistrează o activitate extrem de dinamică în domeniul acordurilor bilaterale de comerț liber. Cel mai activ actor al acestui tip de înțelegeri este Chile. Chile a semnat acorduri de liber schimb cu Mexic, Venezuela, Columbia, Ecuador, Canada.

Acordul de liber schimb dintre Chile și Mexic. Deși importanța relațiilor comerciale dintre Chile și Mexic, din punct de vedere al volumului, nu sunt deosebit de însemnate, din punct de vedere politic, acest acord este o primă etapă de apropiere față de piața nord-americană, ca urmare a apartenenței Mexicului la NAFTA. În același spirit este și acordul dintre Chile și Canada. Importurile Chile din Mexic, (927 milioane USD) reprezintă 5 % din totalul importurilor; importurile Mexicului din Chile, (442 milioane USD), 0.5 % din importurile totale ale Mexicului.

Obiectivele acordului, semnat în 1991, sunt promovarea comerțului bilateral, eliminarea tarifelor la majoritatea produselor, cu o mențiune specială pentru mașini.

Acordul de liber schimb Chile – Canada. Semnat în noiembrie 1996, acordul are ca obiectiv principal reducerea imediată a tarifelor cu 80%.

Importurile Chile din Canada, (408 milioane USD), reprezintă 2 % din totalul importurilor, iar importurile Canadei din Chile, (276 milioane USD), 0.1 % din totalul acestora.

Acorduri de liber schimb bilaterale în America de Sud

Acordul	Data semnării	Pondera în importurile chiliene (în volum, mil.USD)	Ponderea în importurile partenerului (în volum, mil.USD)
Chile – Venezuela	1993	2 (313)	1 (155)
Chile – Columbia	1993	1 (222)	1 (212)
Chile – Ecuador	1994	1 (225)	4 (159)

Zona de liber schimb Bolivia-Mexic. Acordul de liber schimb dintre Bolivia și Mexic, semnat în 1994, are aceeași motivație ca și cel semnat de Chile cu același stat. Pătrunderea pe piața americană este mai facilă, pentru state mai puțin dezvoltate, prin Mexic; în plus, piața mexicană este ea însăși, prin volumul său, o atracție. Chiar dacă importurile Boliviei din Mexic (26 mil. USD) reprezintă doar 2% din totalul importurilor sale, iar ale Mexicului din Bolivia 8,8 mil. USD, adică 0,01 din importurile Mexicane, acordul își propune eliminarea tarifelor până în 2005.

Este cât se poate de clar că fenomenul integrării este unul în plin avânt, iar principala sa componentă este cea comercială. Tendințele integraționiste manifestate la nivelul Americii Latine arată interesul pe care aceste țări îl au pentru orientarea dezvoltării lor, luând în calcul tot mai mult întărirea relațiilor cu partenerii comerciali. Pe de altă parte, piața nord americană este extrem de atractivă iar interesul este reciproc: SUA, cel mai mare comerciant națiune al lumii dorește întărirea poziției sale pe întregul continent american (și nu numai), statele latino-americane au nevoie și doresc să valorifice oportunitățile pe care le oferă un imens spațiu economic pe care îl crează cele două continente. În acest spirit se înscrie crearea zonei de liber schimb pe teritoriul celor două Americi, FTAA.

Zona de liber schimb a Americilor sau integrarea a două continente

Efortul de a uni economiile celor două Americi într-un singur tratat de comerț liber a început la Summit-ul Americilor în decembrie 1994, la Miami.

Patru întâlniri ministeriale au avut loc în timpul fazei de pregătire a procesului de formare a FTAA: prima în iunie 1995 în SUA, la Denver; a doua în martie 1996 în Columbia, la Cartagena; a treia, în mai 1997, în Brazilia, la Belo Horizonte; a patra, în martie 1998, în Costa Rica, la San Jose. La această ultimă întâlnire, a fost recomandată inițierea negocierilor și stabilirea structurii, a obiectivelor și principiilor generale ce vor sta la baza acestora. Conform Declarației de la San Jose, negocierile FTAA au început formal în aprilie 1998, la al doilea Summit al Americilor în Santiago de Chile. S-a decis ca negocierea FTAA să fie un proces transparent și să se ia în considerare diferențele existente între economiile Americilor din punct de vedere al nivelului de dezvoltare și al mărimii, astfel încât să se faciliteze participarea totală a tuturor țărilor. A 5-a întâlnire ministerială - prima după începerea formală a negocierilor - a avut loc în noiembrie 1999 în Canada, la Toronto. La această întâlnire s-a cerut schițarea capitolelor acestui tratat, capitole ce au fost prezentate la a șasea întâlnire din aprilie 2001 din Argentina, la Buenos Aires. La aceasta întâlnire, precum și la al treilea Summit al Americilor din Quebec City, a fost luat un număr de decizii cheie cu privire la negocierile FTAA.

Negocierile se vor sfârși în ianuarie 2005, iar activitatea va începe cât mai repede posibil, nu mai târziu de decembrie 2005.

Principiile stabilite a sta la baza procesului de negociere au fost următoarele:

- realizarea unui acord în strânsă concordanță cu normele OMC,
- acceptarea rezultatelor negocierilor ca angajament unic, care să cuprindă drepturile și obligațiile ce se acordă reciproc pentru toate țările membre,
- coexistența acordului FTAA cu celelalte acorduri bilaterale și subregionale, evitarea, pe cât posibil, a adoptării de politici sau măsuri care ar putea afecta negativ comerțul și investițiile regionale sau ar conduce la impunerea de bariere comerciale adiționale țărilor din afară,
- înlăturarea dezavantajelor ce ar putea decurge din diferențele din nivelurile de dezvoltare, lărgirea posibilităților de participare a țărilor mici,
- adoptarea deciziilor prin consens.

FTAA (Free Trade Area of the Americas) este denumirea dată procesului de extindere a NAFTA spre celelalte țări din emisfera vestică, exceptând Cuba. Cu o populație care ajunge la 800 de milioane și un PNB de 11 trilioane de dolari, FTAA devine cea mai mare zonă de comerț liber din lume. Totodată, este și cel mai complex tratat, având scopuri extrem de diverse. De la început, mari corporații, asociații și grupuri au reprezentat o parte integrală din procesul FTAA.

Controverse legate de integrarea în cele două Americi

Însuși Adam Smith nota că mâna invizibilă a pieței poate avea ca un rezultat „consecințe inacceptabile” numai dacă „guvernele nu își iau măsuri pentru a le preveni”. Aceasta sporește întrebarea dacă efectele negative ale „mâinii libere” în NAFTA vor predomina sau efectele previzionate de teoria comerțului internațional, economiile de scară etc., vor predomina.

Motivațiile și rolurile jucate de acordurile regionale de comerț liber sunt diferite. Michele A. Sager²⁷ de la Universitatea „George Mason” din Fairfax, SUA apreciază că acestea sunt:

- țările cu politici similare au o relație naturală de a conveni mai degrabă alianțe de comerț regional, decât să îndure negocierile multilaterale GATT, îndelungi și nesigure și/sau riscul unui eșec al unei runde GATT și vidul rezultat pe arena multilaterală ca urmare a abordării acestor probleme;

- proximitatea geografică și implicit cheltuielile mai scăzute de transport și comunicații determină inițierea și dezvoltarea unor angajamente regionale de comerț, ca un răspuns natural la tendințele firmelor de a face un comerț intens pe plan regional, depășind astfel îngustimea piețelor interne;

- entitățile regionale sunt caracterizate ca „*un fel de laborator de cercetare pentru investigarea și testarea de soluții la problemele tot mai complexe de comerț*” cu care se confruntă țări care au politici economice similare;

- acordurile regionale de comerț reprezintă și un răspuns dat nu numai unor interese economice, dar și unor interese de natură politică;

- acordurile regionale nu pot servi ca niște înlocuitori pentru sistemul multilateral GATT, ci îl completează cu acele cerințe politice, culturale și economice la care nu reușește să răspundă acest sistem.

O altă întrebare este dacă beneficiile vor fi în mare măsură distribuite, astfel încât să garanteze dificultățile care însoțesc comerțul liber apărute inevitabil²⁸.

²⁷ Michelle A. Sager, *Regional Trade Agreements: Their Role and the Economic Impact on Trade Flows*, Blackwell Publishers, Oxford, 1997, p. 167.7

²⁸ În anul 1993, susținătorii NAFTA prevedeau că excedentul american în comerțul cu Mexicul de 1,7 mld. USD va fi „înmulțit” la peste 9 mld. USD la sfârșitul anului 1995. În realitate, la sfârșitul aceluși an, americanii înregistrau un deficit de 15 mld.USD în comerțul lor cu Mexicul (David Moris – „NAFTA: a clear failure of public policy”, ILSR Publications, 1996)

Părerile conflictuale cu privire la comerțul liber rezultă din modelele economice utilizate în anticiparea viitorului. Criticii NAFTA apreciază că acordul este lipsit de prevederi ca și acordul CEE cu privire la drepturile sociale fundamentale ale muncitorilor. De asemenea, sub impactul noii viziuni americane asupra terorismului, liberalizarea circulației persoanelor și a forței de muncă vor fi regândite. Acordul respectiv garantează tratamentul egal pentru bărbați și femei, condiții de sănătate, siguranță și protecție pentru copii, vârstnici și handicapați, dar deschiderea pieței americane în special către muncitorii din Mexic va fi mult mai atent analizată. Mulți critici americani, îndeosebi, dar nu numai, consideră că de fapt NAFTA a condus la pierderea de locuri de muncă în America.²⁹

Efectele în valuri ale NAFTA sunt, de asemenea, obiectul criticilor aduse creării acestei zone de comerț liber. Unii observatori prevăd un declin în valuri în Mexic, declin datorat apariției NAFTA. Firmele mexicane se văd astfel confruntate cu concurența produselor mai competitive din SUA, afectând astfel muncitorii³⁰.

Impactul NAFTA, care a continuat și a extins zona de comerț liber FTAA între SUA și Canada, incluzând și Mexicul, se consideră deosebit de pozitiv în accelerarea fluxurilor de mărfuri, servicii și investiții. Susținătorii acordului subliniază că o analiză în dinamică a efectelor NAFTA conduc la creșterea bunăstării la nivel global în cele trei țări, cele mai mari câștiguri contabilizându-le Mexicul. În special ca urmare a creșterii fără precedent a economiei americane timp de un deceniu, fluxurile comerciale în regiune au crescut de peste două ori peste cele prevăzute de modelele statice de analiză a creării zonei de liber schimb.

De altfel, datele statistice arată că, în perioada 1990 – 2001, comerțul intraregional NAFTA a crescut mai mult decât cel extraregional (vezi anexa nr.2). Față de anul 1992, anul intrării în vigoare al NAFTA, când schimburile intraregionale dețineau sub 38% din totalul schimburilor comerciale ale regiunii, în anul 2001, la aproape un deceniu de existență, comerțul intraNAFTA reprezenta 46% din total. Se remarcă, în special, ponderea ridicată a exporturilor intraNAFTA, cu peste 55% din totalul exporturilor, în timp ce importurile intraNAFTA se situează la 39,6%, deși peste nivelul înregistrat în anul 1992. De altfel, cu excepția UE, este singura grupare integraționistă importantă în care relațiile comerciale intraregionale sunt la nivelul celor extraregionale. În cazul celorlalte grupări din Asia sau America de Sud comerțul intraregional are valori destul de modeste.

Cu toate acestea, întârzierea în ceea ce privește aplicarea multor prevederi NAFTA, perioade prelungite de eșalonare a dezarmării vamale și multe alte aspecte, fac ca evaluarea completă a impactului NAFTA asupra economiilor din regiune să fie foarte greu de realizat, iar controversele legate de succesul sau insuccesul acestui acord să alimenteze o literatură extrem de bogată.

La rândul său, procesul de formare a vastei zone de liber schimb pe cele două continente este unul deloc comod. O serie de divergențe au și apărut între țările inițiatoare. Aceste divergențe își originea în nivelurile diferite de dezvoltare și, deci, în interesele diferite pe care acestea le au. Țările latino-americane sunt interesate mai ales de sporirea posibilităților de acces al produselor agricole pe piața nord americană, afectând, astfel, interesele producătorilor locali.

²⁹ În 1993, un vicepreședinte al companiei Mattel a asigurat subcomitetul Congresului că NAFTA va avea un efect pozitiv asupra angajaților companiilor americane. Doi ani mai târziu, 520 de muncitori ai acestei companii din New York au fost concediați, din cauza „creșterii importurilor din companiile din Mexic”, rezultat al creării NAFTA.

³⁰ Se apreciază că peste 1 milion de muncitori mexicani au rămas fără slujbe, iar 2,5 milioane de mexicani au trecut de la starea de sărăcie, la cea de sărăcie lucie (David Moris – „NAFTA: a clear failure of public policy”, ILSR Publications, 1996)

De cealaltă parte, SUA este reticentă în ceea ce privește protecția mediului și forța de muncă, insistând pentru introducerea acestor teme pe lista de negocieri și reglementarea lor strictă, lucru ce nu este pe placul sud-americanilor, cu surplus de forță de muncă și cu posibilități mai scăzute de a respecta norme severe. În plus, nu trebuie neglijată opoziția tot mai activă a militanților antiglobalizare și a recentelor măsuri menite a preveni terorismul internațional, care se repercutează și asupra libertății de circulație a persoanelor și chiar a produselor.

Pe de altă parte, nu trebuie uitat că America Latină este un continent mai puțin omogen decât America de Nord. De aceea, teme ca promovarea și protejarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, combaterea traficului de droguri, de carne vie, a crimei organizate, a corupției și sărăciei, educația, sănătatea, întărirea democrației au fost incluse pe agenda de lucru interamericană.

Adversarii FTAA, ca și cei NAFTA, consideră că, de fapt, FTAA este o extindere NAFTA, iar NAFTA a adus în primul rând poluare, creșterea numărului de șomeri și scăderea venitul pe locuitor. În ciuda declarațiilor conform cărora atât NAFTA cât și FTAA vor lucra pentru cetățeni, militanții antiglobalizare susțin că cetățeanul s-a ales doar cu o "urnă" pentru sugestii, pe când sute de corporații au acces la textul tratatului și-și pot stabili propriile reguli în cadrul pactului FTAA.

O altă temere legată de FTAA este cea a concedierilor. Din experiența țărilor în care a fost implementată FTAA reiese că drepturile fundamentale muncitorești și interesele familiei de muncitori sunt erodate de tratatul comerțului liber din care lipsesc prevederile protecției acestora. Corporațiile preferă să creeze locuri de muncă în țări cu o rată a șomajului ridicată și un salariu mediu scăzut, astfel încât, dacă sunt mișcări muncitorești, acestea amenință că-și vor muta firma în altă țară, lăsându-i fără servicii.

Așa se întâmplă în Mexic, de unde „corporațiile FTAA” încep să mute exploatarea miniere în țări cu mai mulți șomeri ca Guatemala și Haiti.

Și agricultura este un domeniu deosebit de sensibil și controversat. Există opinii conform cărora NAFTA a reprezentat un dezastru pentru micii fermieri din SUA și Mexic. Favorizând interesele corporațiile agricole, nevoilor familiilor de fermieri, modelul NAFTA al agriculturii orientate spre export a redus substanțial veniturile fermierilor. Între 1995 și 2000 prețul în SUA pe care l-au primit fermierii pentru porumb a scăzut cu 33%, 42% pentru grâu și 34% pentru soia. De când NAFTA a intrat în funcțiune, 33000 de mici fermieri au dat faliment, reprezentând de 6 ori mai mult decât înainte. În Mexic, prețul primit de fermieri pentru porumb s-a prăbușit cu 45% în 3 ani, întrucât giganții agricoli și-au vărsat porumbul subvenționat aici. Cel puțin jumătate de milion de fermieri și-au părăsit terenurile. FTAA este, privită astfel ca o amenințare ce va adânci criza, încurajând și mai mult supraproducția. De asemenea, o preocupare crescândă este legată de faptul că negociatorii comerciali din SUA încearcă să folosească FTAA să forțeze alte țări să accepte folosirea organismelor modificate genetic (OMG). Dar grupurile ecologice avertizează că aceste tehnologii nu au fost testate suficient, și experții în securitatea alimentară spun că OMG-urile vor crește foametea în națiunile sărace. Fermierii au păstrat în mod tradițional semințele din an în an, dar, întrucât marile corporații au patentat semințele modificate genetic, acești fermieri vor fi forțați să plătească pentru semințe, făcându-i și mai dependenți.

Se așteaptă ca FTAA să forțeze țările să privatizeze servicii ca educația, sănătatea, energia și apa. Astfel de privatizări ar fi negative în special pentru comunitățile de lucrători și pentru cele de culoare. În unele țări, privatizarea a avut deja loc și cei care sunt cel mai puțin capabili să plătească pentru servicii vitale sunt cei care au cel mai mult de suferit. Când orașul bolivian Cochabamba a privatizat serviciul de distribuție a apei, costurile au crescut cu 200%.

Teama de creșterea și mai mult a forței marilor corporații constituie un alt motiv de îngrijorare pentru cei ce nu sunt adepții lărgirii NAFTA către America Latină. NAFTA include căi fără precedent pentru corporații ce le permite acestora să atace legile prin așa-numitele procese "investitor-stat". Astfel de procese, reglementate de capitolul II din NAFTA, permit corporațiilor să dea în judecată guvernele pentru compensații, dacă corporațiile cred că orice acțiune guvernamentală, inclusiv aplicarea legilor privind sănătatea publică și securitatea, le reduce profiturile. Deja, capitolul II a făcut posibilă abrogarea unei legi canadiene care interzicea o substanță chimică care produce leziuni la nivelul sistemului nervos, și să stopeze încercarea californiană de a scoate de pe piață un gaz aditiv, MTBE, care otrăvea apele statului.

Dincolo de aceste controverse, integrarea pe continentele americane este o realitate, cu efecte pozitive incontestabile, dar și cu sacrificii. Cât de mult sau cât de puțin vor reuși statele sau companiile să se adapteze unui mediu în continuă schimbare, rămâne de văzut într-un viitor deloc îndepărtat.

Controverse în cadrul Zonei de Liber Schimb a Americilor³¹

Recesiunea economică și persistența unor diferențe majore între nivelele de dezvoltare ale statelor din emisferă au întărit nevoia de revitalizare a dialogului politic între șefii de state, astfel că în perioada 23-13 ianuarie 2004, din inițiativa Canadei, se organizează Summitul Special al Americilor de la Monterrey (Mexic). Practic principalii interesați au fost Canada (reprezentată prin Primul Ministru, Paul Martin) și SUA (reprezentată de George Bush).

La Monterrey nu s-a dorit adoptarea unui nou Plan de Acțiune în emisferă, ci să se intensifice eforturile pentru îndeplinirea Planului de Acțiune de la Quebec. Cel mai important punct al Summitului Special a constat în adoptarea Declarației de la Nuevo Leon, prin care Statele Unite ale Americii, cu sprijinul Canadei, au încercat să introducă un nou domeniu de interes, cel al luptei împotriva corupției, chiar propunând interzicerea participării la Summiturile Americii a politicienilor acuzați de corupție. Statele din America Latină și Caraibe au avut o puternică poziție opozantă noului aspect adus în discuție de SUA, solicitând definiții clare ale noțiunii de corupție, justificând prin faptul că inexistența unui punct de vedere comun legat de înțelegerea și definirea actului de corupție și lipsa încrederii în instituțiile și actul de justiție pot afecta baza negocierilor de integrare.

Dintre cei doi principali promotori ai summitului, Canada se pare că a reușit cel mai bine să se apropie de obiectivele propuse, îmbunătățirea climatului de cooperare și a dialogului emisferic: după o perioadă îndelungată de relații reci cu Brazilia, Președintele Lula da Silva a manifestat interesul pentru un nou start în dialogul bilateral, iar președintele mexican Vicente Fox s-a arătat suficient de cooperant în cadrul discuțiilor cu Paul Martin.

George W. Bush a profitat de Summitul Special al Americilor pentru a dezbate situația muncitorilor emigranți mexicani. El a anunțat intenția de a legaliza și acorda permise de muncă pentru 8-12 milioane de muncitori ilegali de pe teritoriul SUA, dintre care 60% sunt reprezentați de mexicani. Dacă proiectul va trece de Congres, drepturile conferite vor fi acordate pe o perioadă de trei ani, cu posibilitatea ulterioară de reînnoire a vizelor și de aducere inclusiv în SUA a restului membrilor familiei (soț/soție și copii) de către emigranți. Muncitorii mexicani nu vor beneficia de dreptul permanent de rezidență.

Atitudinea Președintelui Vicente Fox a fost salutară la propunerea lui George W. Bush, mișcare de bun augur pentru ambele state, după ce dialogul reciproc s-a diminuat în intensitate

³¹ preluat din Camelia Candidatu – "Integrarea pe continental nord american", teza de doctorat, Bucuresti, 2002

după 11 septembrie 2001, când SUA a refuzat să mai abordeze problema emigranților, urmat de refuzul Mexicului de a sprijini SUA în acțiunile sale din cadrul Consiliului de Securitate al ONU în vederea autorizării atacului asupra Irakului din martie 2003.

Reluarea dezbaterilor asupra obiectivelor stabilite prin Planul de Acțiune al celui de al treilea summit a fost considerat un element benefic al procesului de creare a zonei de liber schimb, după ce Brazilia și SUA stabiliseră în cadrul Conferinței Ministeriale de la Miami din noiembrie 2003 înghețarea negocierilor multilaterale și reluarea lor pe baze bilaterale³². Aceasta este percepția celor două mari puteri din America de Nord legată de derularea summitului, pentru că aprecierea Americii Latine este net diferită, cel puțin așa reflectă situația studiul analistului Carlos Malamud de la Institutul Regal Elcano pentru Studii Internaționale și Strategice (creat în decembrie 2001 de către Principele de Azturia) asupra Summitului de la Monterrey. În locul „realizărilor” Summitului, evenimentele au fost percepute după cum urmează: 1) „reluarea dialogului și vitalizarea procesului de negociere” a fost considerat un eșec; 2) summitul a servit pentru renașterea „antiamericanismului”, reflectat printr-o atitudine mai independentă a statelor latino-americane față de SUA; 3) s-a putut asista la consolidarea unei noi axe latino-americane (Caracas – Brasília – Buenos Aires), de orientare socială și opusă curentului neo-liberal pe care Washingtonul l-a promovat și-l dorește împins la limite extreme în cadrul Americii Latine.

Este adevărat că declarația finală a Summitului a fost departe de forma și obiectivele la care se așteptau participanții (Zona de Liber Schimb a Americilor și deschiderea piețelor, lupta contra corupției, securitate și combaterea terorismului, politica socială); acestea au fost abordate direct în declarația finală, fără nici măcar să se fi elaborat planuri concrete de acțiune pentru atingerea acestor obiective. La aceasta se adaugă lipsa prezenței de la Summit a miniștrilor economiilor statelor participante, care ar fi putut măcar cuantifica rezultatul promisiunilor. Cu alte cuvinte, Declarația de la Nuevo Leon rămâne doar la nivelul bunelor intenții, ceea ce pare să le dea dreptate participanților din America Latină în legătură cu „utilitatea” summitului.

Summitul nu trebuie interpretat doar în termeni de „succes” sau „insucces”, ci și raportat la contextul regional și internațional în care s-a derulat întâlnirea la nivel înalt a Americilor. Summitul de la Monterrey s-a ținut după Reuniunea Miniștrilor Economiei de la Miami din noiembrie 2003 și după schimbarea de politică externă a Statelor Unite după evenimentele de la 11 septembrie, care a presupus abandonul Americii Latine pentru mai mult de doi ani. Mai mult, Summitul s-a realizat la începutul campaniei electorale din SUA, când președintele Bush lupta pentru realegerea sa și avea nevoie de consolidarea imaginii sale și de veto-ul crucial al populației americane de origine hispanică. De aici și oferta pe care a făcut-o președintelui Fox de a relua în discuție problema emigranților ilegali mexicani și de a întări relațiile bilaterale.

Summitul nu poate fi totuși judecat că ar fi fost doar o confruntare nord-sud, sau Bush contra tuturor. Au existat state care s-au arătat mai salutare unor obiective precum liberalizarea comercială și combaterea terorismului (Mexicul, Columbia, Ecuador și statele din America Centrală). Nu trebuie uitat faptul că între statele din America Latină există divergențe și dispute, o parte din ele au ieșit la suprafață cu ocazia summitului. Președintele Hugo Chavez (al Venezuelei) l-a acuzat pe Ricardo Lagos (președintele statului Chile) de implicarea sa în cadrul loviturii de stat din 11 aprilie 2002, care a avut ca rezultat înlăturarea temporară a lui Chavez de la putere. Lagos a mai fost criticat de președintele Boliviei, Carlos Mesa pentru limitarea ieșirii la mare a Boliviei. Alte confruntări mai diluate au mai avut loc între Columbia și Venezuela (între

³² John W. Graham, „/” *“The Special Summit of the Americas”*, Canadian Foundation for the Americas, Focal Point - Spotlight on the Americas, January 2004, Vol.3, No.1: [http://www.summit-americas.org/Publications/News%20Articles/focalpoint_jan04\[1\].pdf](http://www.summit-americas.org/Publications/News%20Articles/focalpoint_jan04[1].pdf)

Uribe și Chavez) și între Argentina și Uruguay (între Kirchner și Batlle), iar gravitatea unor astfel de confruntări afectează o posibilă coaliție latino-americană, care unită ar putea tempera mult mai mult puterea expansionistă/ invazivă a Statelor Unite.

Presa internațională a vorbit mult despre o nouă „axă a răului” după Summitul de la Monterrey. Țări precum Venezuela, Brazilia și Argentina par mult mai mult preocupate de aspecte sociale decât de cele economice și această viziune „de stânga” le-a adus „calificativul” de „axă a răului” din partea susținătorilor „eficienței neo-liberale”. Această axa pare că se va extinde către Cuba și Bolivia. Tema unității latino-americane a proiectului bolivarian a fost foarte superficial adusă în discuție cu ocazia summitului.

Preocuparea SUA nu este legată numai de apărarea democrației, dar și de continuarea apărării intereselor sale hegemonice din regiune, cu atât mai mult cu cât întărirea antiamericanismului care nu este o problemă nouă, ci una istorică, tinde să ia proporții tot mai greu de gestionat de către SUA.

Principalii perdanți ai regiunii după 11 septembrie 2001 a fost America Latină, ea a ieșit pentru un timp din vizorul SUA, angrenată în lupta contra terorismului, și chiar din vizorul Uniunii Europene, mai mult interesată de problema extinderii și adâncirii procesului de integrare. La finalul Summitului de la Monterrey, președintele argentinian Nestor Kirchner, după o serioasă critică adusă Fondului Monetar Internațional și altor instituții financiare internaționale pentru duritatea programelor promovate și a severității negocierilor și gestiunii crizei financiare care a zguduit țara sa în decembrie 2001, a solicitat un Plan Marshall pentru America Latină.

Rămâne de văzut cât de puternică va fi în viitor alianța Venezuela –Brazilia- Argentina și ce state se vor alătura, atâta timp cât cei trei președinți sunt atât de diferiți ca puncte de vedere, în ciuda faptului că s-au prezentat ca o voce comună în cadrul summitului special al ALCA/FTAA. În timp ce Chavez se opune categoric Zonei de Liber Schimb a Americilor, Lula da Silva și Kirchner sunt mai moderați, ei militează pentru o deschidere a pieței americane pentru produsele lor agricole și cele cu valoare adăugată ridicată. Astfel că cei doi au semnat declarația finală, Chavez fiind singurul care a respins proiectul de creare a ALCA/FTAA. Declarația conține o mențiune specială prin care „Venezuela își rezervă semnarea acordului ALCA pe motive principiale și ca urmare a unor diferențe profunde ale conceptului și filosofiei propuse de modelul propus, după cum[Venezuela] ratifică angajamentul prin crearea unui bloc comercial regional corect/just, ca bază de întărire a integrării”. Acest proces trebuie să ia în considerare specificitățile culturale, sociale și politice, suveranitatea și constituționalitatea fiecărui stat; nivelul de dezvoltare și dimensiunea economiilor lor pentru a se asigura un tratament just.” Se poate înțelege faptul că, în cazul Chavez- Lula- Kirchner identitatea obiectivelor nu presupune identitatea metodelor și a rezultatelor.

Summitul special nu poate fi declarat nici încununat de succes dar nici un eșec total. Evaluarea finală a rezultatelor trebuie pusă pe seama obiectivelor interne, la nivel individual ale participanților: Columbia și-a reafirmat dispoziția de a continua lupta împotriva terorismului și a traficului de droguri; Argentina a adus în dezbatere propriile probleme ale negocierilor cu FMI; Mexicul și-a normalizat relațiile bilaterale cu SUA; Brazilia și-a clarificat poziția față de ALCA, incertă până la acel moment; cu alte cuvinte raportul dintre pierderi/perdanți și câștiguri/câștigători este destul de relativ.³³

Statele participante la summiturile Americilor au militat permanent pentru deschiderea piețelor, dar nu unilateral, adică a piețelor statelor în dezvoltare de pe continent pentru mărfurile

³³ Carlos Malamud, “*Mentiras y verdades en torno a la Cumbre de las Americas*”, Real Instituto Elcano de Estudios Internacionales y Estrategicos: <http://www.realinstitutoelcano.org/analisis/398.asp>

statelor dezvoltate și nici nu au militat doar pentru transformarea celor mai slabi în furnizori de mână de lucru foarte ieftină pentru transnaționalele nord-americane sau furnizori predilecți de materii prime. Astfel că seria divergențelor continuă să îngreuneze negocierile. Statele din sudul emisferei, în deosebi cele din cadrul MERCOSUR, iar aici în mod deosebit Brazilia, doresc deschiderea pieței americane pentru produsele agricole, ceea ce ar afecta profund producătorii americani. Pe de altă parte dorința SUA de a impune în cadrul negocierilor aspecte precum protecția mediului și forța de muncă, generează la rândul lor temeri partenerilor latino-americani legate de o posibilă utilizare ulterioară a acestor prevederi de către SUA pentru a ridica noi bariere în calea accesului pe piața americană a produselor lor.

De fapt problemele FTAA pot fi sintetizate foarte expresiv în *asimetriile* procesului integraționist.

Asimetrii în cadrul Acordului de Liber Schimb al Americilor

Asimetrii și riscuri

În ciuda etichetei/titlului de „comerț liber” atribuit procesului integraționist de pe continentul american, acesta poartă o notă de convenționalism, pentru că în realitate nu presupune liberalizarea tuturor fluxurilor comerciale și de servicii, ci doar stabilirea de reguli pentru un comerț asimetric, unde se mențin nivele semnificative de protecție și salvagardare pentru domeniile sensibile proprii membrilor puternici și unde se dorește ca partenerii (mai slabi) să își deschidă cât mai mult piețele.

Cu alte cuvinte asimetria este cuvântul cheie al FTAA și al acordurilor bilaterale ale SUA cu statele din regiune. Spre exemplu, SUA solicită statelor din America Latină o amplă deschidere a piețelor pentru produsele sale manufacturate (unde aceste națiuni au și o forță de competitivitate mai redusă), dar menține puternic protejat sectorul agricol (exact acolo unde statele din America Latină au cele mai mari șanse competitive). Prin urmare, acest „comerț liber” este asimetric. În plus, o serie de aspecte nici nu sunt negociate în cadrul acordurilor de liber schimb, ci sunt lăsate a fi guvernate de regulile OMC. Un exemplu în acest sens constă în insistența SUA de a negocia comerțul cu manufacturate în cadrul acordurilor de liber schimb, iar aspecte precum subvențiile agricole să facă obiectul regulilor OMC.

La masa negocierilor asimetrice, statele din America Latină au de contracarat riscuri majore, care decurg din participarea lor predilectă în cadrul schimburilor comerciale cu produse primare, care sunt supuse unui înalt grad de protecție pe piața americană, care sunt concurate puternic de produse similare subvenționate și care înregistrează fluctuații semnificative de prețuri pe piața internațională.

Asimetriile „acordurilor de liber schimb convenționale” decurg și din diferențele de forțe implicate în cadrul negocierilor și se poate exemplifica foarte clar prin următorul aspect: în cadrul negocierilor din cadrul CAFTA dintre SUA și statele central-americane diferențele între performanțele macroeconomice sunt izbitoare. PIB-ul total al Americii Centrale reprezintă 0,5% din cel al Statelor Unite, venitul pe cap de locuitor este de 19 ori mai redus, agricultura participă cu 2% la formarea PIB în SUA, respectiv 17% în America Centrală și concentrează 1/3 din forța de muncă.

Asimetriile tind să se permanentizeze și să se „legitimneze”: în cadrul NAFTA, liberalizarea s-a bazat mai mult pe concesiile ale Mexicului și ale Canadei, decât pe concesiile ale SUA. În unele cazuri prevederile speciale în favoarea partenerilor comerciali nu au fost respectate de SUA: este cazul mecanismelor de protecție și al perioadelor de tranziție stabilite a fi adoptate pentru protejarea porumbului mexican de concurența celui subvenționat american, care în realitate nu au funcționat. În cadrul CAFTA statele central-americane au obținut drept compensații accesul

privilegiat pe piața americană pentru produse care erau puternic concurate de cele subvenționate; rezultatele au fost marginale în cazul exporturilor de zahăr și inexistente în cazul exporturilor de porumb și orez.

Dinamica integrării

Integrarea trebuie înțeleasă ca proces dinamic, deschis extinderii permanente către noi și noi domenii de interes, orientat către corijarea diferențelor. Zonele de liber schimb caracterizate prin asimetrii sunt structuri mai mult „statice”. Acordul de constituire se transformă în cadrul de guvernare pe termen lung: NAFTA nu a fost concepută ca o etapă inițială a unui proces de adâncire a integrării, așa cum s-a întâmplat în Europa Occidentală, NAFTA a fost creată pentru extinderea și nu pentru adâncirea integrării. „Dinamica” extinderii NAFTA poate fi interpretată doar din perspectiva extrapolării asimetriilor către sud, ca o dinamică pe orizontală și nu vertical-ascendentă.

Rolul societății civile și accesul la informație

„Zonele de liber schimb convenționale” în majoritatea cazurilor au fost „negociate în secret”. Cetățenii au avut un acces limitat la informație și nu au fost implicați în derularea actului decizional. Negocierile sunt derulate de Puterea Executivă, respectiv de grupurile tehnice de lucru din cadrul acesteia, care se consultă într-un proces birocratic cu diversele ministere, marginalizând opinia cetățeanului, asupra căruia se resfrâng direct costurile asimetriilor.

În ciuda limitării accesului la informație, în cazul NAFTA, reacțiile societății civile au determinat încheierea de acorduri paralele pe probleme de mediu și din sfera forței de muncă. În prezent FTAA provoacă reacții mult mai virulente din partea cetățenilor, pe măsura presiunilor pe care le exercită SUA asupra statelor din regiune.

Procesul de integrare european oferă un exemplu de loialitate față de cetățean: consultările dintre guverne, cele la nivelul parlamentului UE nu exclud opinia cetățenilor europeni.

Dimensiunea socială

„Zonele de liber schimb asimetrice” sunt indiferente la strategiile sociale regionale: spre exemplu, sărăcia și analfabetismul sunt probleme lăsate în afara sferei de interes comun.

În cadrul NAFTA s-au creat comisiile pentru cooperarea în domeniul muncii și în domeniul mediului înconjurător. Funcționarea lor a demonstrat o slabă capacitate de a soluționa problema condițiilor inadecvate de lucru, lipsa securității și a rigorilor sanitare în cadrul „maquiladoras” din Mexic, care exportă în Statele Unite și nici problema poluării apei, solului și aerului din ariile în care maquiladoras funcționează.

În UE există preocupări în ceea ce privește politicile de muncă, educația, protecția socială, protecția consumatorului etc. și se identifică la nivelul UE intensificarea eforturilor de soluționare comună a problemelor care apar în cadrul acestor domenii pe măsura adâncirea integrării.

Dimensiunea productivă:

„Acordurile de liber schimb convenționale” nu oferă posibilitatea de coordonare productivă. De exemplu, în cazul unei zone de liber schimb între statele andine și SUA, țările latino-americane posedă structuri productive și de export similare și s-ar concura puternic pe piața SUA. Într-o astfel de situație, orice măsură de coordonare a producției regionale ar fi atacată drept contrară liberului schimb. În cadrul unui astfel de „acord de liber schimb convențional” nu ar exista măsuri de asistență pentru dezvoltare destinate statelor mai puțin dezvoltate, cum sunt cele cuprinse în cazul CUFTA (în realitate componentele de asistență cuprinse în acord nu s-au regăsit în practică).

Integrarea în stadiile sale avansate permit stabilirea de politici productive între diferite economii, inclusiv acordarea de regimuri comune de protecție. Pe această cale se poate susține

complementaritatea și coordonarea producției prin intermediul *politicilor comune*. Exemplul cel mai elocvent este Politica Agricolă Comună a Uniunii Europene.

Coordonarea productivă solicită la rândul său o serie de angajamente macroeconomice regionale, cum este cazul UE, care a reușit introducerea monedei unice și crearea Băncii Centrale Europene.

„Acordurile de liber schimb convenționale” au dovedit a avea o capacitate limitată de a susține creșterea exporturilor și a caracterului antrenant al acestora în generarea bunăstării. Deși s-au înregistrat în unele cazuri (Mexicul în cadrul NAFTA) creșterea exporturilor și a PIB-ului, reducerea sărăciei și restabilirea echității sociale nu s-au împlinit. Pentru aceasta este nevoie de mecanisme active de redistribuire a veniturilor.

Mobilitatea factorilor de producție

În cadrul zonelor de liber schimb cu probleme de asimetrie, se promovează ideea liberei circulații a mărfurilor și capitalurilor, dar nu și a forței de muncă (este cazul cetățeanului mexican care nu poate munci sub protecția acordului NAFTA în SUA; prevederi similare sunt cuprinse în cadrul acordului Chile –SUA).

Dimensiunea politică

În cadrul „acordurilor de liber schimb convenționale” dimensiunea politică este absentă. Întâlnirile și dialogul se poartă la nivelul de reuniuni ministeriale și de șefi de state. Dificultatea încorporării dimensiunilor politice în cadrul negocierilor au fost destul de clare în cadrul Summitului FTAA de la Monterrey (Mexic, 2004), când s-a dorit atingerea unui compromis în domeniul politicilor de dezvoltare, sociale și ambientale, ele nu au dus la nici un rezultat.

„Acordurile de liber schimb convenționale” nu se cantonează numai la nivelul liberalizării fluxurilor comerciale, dar și la aspecte asimilate acestuia: reglementarea liberei circulații a capitalurilor, drepturile de proprietate intelectuală, servicii (nu numai cele tradiționale, de telecomunicații, dar și cele educaționale și sănătate etc.), emigrarea, achiziții guvernamentale, etc. Aceste teme ajung să încorporeze o serie de aspecte legate de dezvoltarea națională și limitează acțiunile guvernamentale. Sub umbrela „drepturilor investitorilor” de transfer al capitalurilor și a „tratamentului național”, orice măsură socială, ambientală sau de pe piața muncii poate fi acuzată că limitează libera circulație a capitalurilor sau că ar genera tratament diferențiat investitorilor.

Analiza recentă a negocierilor dintre SUA și națiunile andine a demonstrat, spre exemplu, că acest tip de acorduri de liber schimb erodează puternic rolul statului națiune, dar nu ca o cedare a atributelor suveranității către structuri supranaționale (cum se întâmplă în cazul Uniunii Europene), ci către mecanismele private.

Politica externă și de securitate și comerțul

Presiunea SUA asupra Americii Latine de a încheia acorduri de liber schimb în care dimensiunea economiei proprii să o mențină jucătorul dominant care impune regulile și își asumă cea mai mare parte din câștiguri, este influențată de factori interni (interesele transnaționalelor de a-și extinde piețele, controlul asupra economiilor din jur, limitarea emigrației, etc.) și externi (prezența Uniunii Europene în America Latină și existența unor grupări integraționiste autonome în regiune).

În acest context de factori, SUA a utilizat o serie de instrumente de control: presiunile asupra Mexicului pe parcursul negocierilor NAFTA, interzicerea participării unor reprezentanți din America Latină ca observatori în cadrul rundelor de negocieri, relansarea negocierilor cu Chile pentru zona de liber schimb, după ce acesta a anunțat intenția de a deveni membru cu drepturi depline în cadrul MERCOSUR. Aceste măsuri fac parte dintr-un plan mai amplu al Statelor Unite ale Americii, cel al „Strategiei de Securitate Națională”, care încorporează ca piloni principali

FTAA și acordurile de liber schimb, în calitate de instrumente de promovare a procesului de expansiune teritorială și a influenței marii puteri.³⁴

Alternativa sud-americană pentru FTAA

Evaluând riscurile pe care le implică o zonă de liber schimb alături de Statele Unite ale Americii, profitând de rețeaua deja existentă de acorduri regionale din America de Sud, conștiente fiind că dimensiunea economiilor și fragmentarea continentului sud-american afectează prosperitatea regională, apreciind importanța tuturor aspectelor legate de dezvoltarea sustenabilă și potențialul economic al Americii de Sud *, cele două grupări majore MERCOSUR și Comunitatea Andină au decis demararea procesului de creare a Comunității Națiunilor Sud-Americane (Comunidad Sudamericana de Naciones – CSN).

* Indicatori regionali (2003):	
Populație:	361 milioane de locuitori
Suprafață:	17 658 000 de km ²
	45% din suprafața continentului american
Produsul Intern brut (PIB):	973 mild. USD
	90 % din PIB-ul Americii Latine și Caraibilor
Datoria externă:	315 mild. USD
Valoare schimburilor comerciale dintre MERCOSUR și Comunitatea Andină:	6 mild. USD

CNS este o comunitate politică și economică, creată de 12 națiuni sud-americane (membrii Comunității Andine: *Bolivia, Columbia, Ecuador, Peru, Venezuela*; membrii MERCOSUR: *Argentina, Brazilia, Uruguay, Paraguay; Chile, Guyana și Surinam*) pe data de 8 decembrie 2004, prin *Declarația de la Cusco* (Peru), cu ocazia celui de al III-lea Summit Sud-American.

Obiectivele stabilite prin *Declarația de la Cusco*:

- coordonarea acțiunilor politice și diplomatice ale regiunii;
- atingerea convergenței acțiunilor promovate de MERCOSUR, Comunitatea Andină și Chile în scopul realizării unei zone de liber schimb. Surinam și Guyana se vor putea asocia în cadrul acestui proces, fără să se aducă atingere obligațiilor asumate de acestea în cadrul CARICOM;
- realizarea integrării fizice, energetice și comunicaționale sud-americane;
- armonizarea politicilor de dezvoltare rurală și a politicilor agricole;

³⁴ Eduardo Gudynas : “*Dos caminos distintos: tratados de libre comercio y procesos de integracion*”
<http://www.integracionsur.com/americalatina/GudynasDesafiosTLCsQuito2004.pdf>

- asigurarea transferului de tehnologie și de cooperare orizontală în toate domeniile științifice, educaționale și culturale;
- creșterea dialogului dintre mediul antreprenorial și societatea civilă pe parcursul derulării procesului integraționist;

Pentru început structura instituțională a CNS este asigurată de:

- Reuniunea Miniștrilor Afacerilor Externe, care elaborează propuneri concrete de acțiune și de decizie executivă. În acțiunile sale colaborează cu Președintele Comitetului Reprezentanților Permanenți MERCOSUR, cu Directorul Secretariatului MERCOSUR, cu Secretarul General al Comunității Andine, cu Secretarul General al ALADI, Secretariatul Permanent al Organizației Tratatului de Cooperare Amazonică ** și cu alte instituții de cooperare și integrare regională;
- Reuniunea Șefilor de Stat va reprezenta forul superior de decizie politică.³⁵

♦ Pe 29 martie 2005 în orașul Guayana (Venezuela) a avut loc reuniunea șefilor de stat ai principalilor membri ai Comunității Andine și MERCOSUR (Columbia, Venezuela, Brazilia) pentru discutarea viitorului cooperării economice și politice în America de Sud. Prezența la summit a șefului guvernului spaniol Rodriguez Zapatero a marcat un moment important în dimensionarea dialogului hispano-sud-american (și implicit european-sud-american) în cadrul noului context intra și extra regional. Temele abordate au fost: 1) contextul internațional actual; 2) delictul transnațional organizat și aspecte de securitate; 3) sărăcia; 4) integrarea; 5) multilateralism și democrație; 6) Spania și America de Sud.³⁶

Limitele Comunității Națiunilor Sud-Americane

Crearea unei Comunități a Națiunilor Sud-Americane (CNS) se constituie într-o acțiune ambițioasă, care dă multe speranțe continentului sud-american în ceea ce privește accelerarea integrării regionale, ca și componentă a strategiilor de dezvoltare economică. Ideea este mai mult decât salutară. Realitatea a demonstrat că președinții de stat reuniți la Cusco au reușit, după multe eforturi și polemici, să ajungă la un acord, ca bază a declarației de constituire a Comunității.

Dificultățile au fost generate de problemele economice, comerciale și politice înregistrate de principalii piloni ai CNS: MERCOSUR și Comunitatea Andină, a căror depășire este din ce în ce mai evident că reclamă politici productive comune regionale și abordarea în cadrul negocierilor a aspectelor de integrare politică prin crearea de structuri instituționale cu atribute supranaționale.

Primul Summit Sud-American a avut loc în anul 2000, din inițiativa fostului președinte brazilian Fernando H. Cardoso, cu obiectivul bine-definit de creare a unei zone de liber schimb, ca soluție pentru depășirea polemicilor asupra FTAA/ ALCA. Inițiativa braziliană urmărea două

** Tratatul de Cooperare Amazonică a fost semnat la 10 februarie 1992 de către statele amazoniene: Bolivia, Brazilia, Columbia, Ecuador, Guyana, Peru, Surinam și Venezuela și reglementează activitatea de exploatare economică rațională a teritoriilor amazoniene ca părți integrante ale teritoriilor statelor semnatare, în vederea asigurării dezvoltării durabile în regiunea Amazonului.

- Tratado de Cooperacion Amazonica: <http://www.prodiversitas.bioetica.org/doc11.htm>.

³⁵ Comunidad Sudamericana de Naciones: http://es.wikipedia.org/wiki/Comunidad_Sudamericana_de_Naciones

³⁶ Declaracion de la ciudad Guayana: http://www.embavenez-us.org/declaracionConjunta_mar29_2005.pdf

aspecte: i) contracararea puterii Washingtonului; ii) crearea unei „FTAA sub-regionale” unde industriile braziliene să-și extindă exporturile.

Al treilea Summit Sud-American s-a derulat în cadrul unor noi circumstanțe ale scenariului regional: încheierea acordului comercial din octombrie 2004 dintre MERCOSUR și Comunitatea Andină și înaintarea cererii statului Peru de a deveni membru MERCOSUR, susținută puternic de președinții Lula da Silva, al Braziliei, Alejandro Toledo, al Peru și de președintele Comitetului Reprezentanților al MERCOSUR, argentinianul Eduardo Duhalde.

Este important de remarcat faptul că la finele Summitului de la Cusco nu s-a semnat nici un tratat, singurul document adoptat a fost o simplă „declarație”. Este adevărat că o serie de aspecte care depășesc sfera economicului, respectiv cea a creării unei zone de liber schimb între cei 12 (care au fost criticate anterior în abordarea „zonelor de liber schimb convenționale”: aspecte sociale, cooperare științifică, coordonarea politicilor productive, etc.) au fost cuprinse în cadrul obiectivelor stabilite prin „Declarație”. În cadrul Summitului au existat declarații prin care s-a propus crearea în viitor, într-o etapă mai avansată a integrării, a unui Parlament și adoptarea unei monede comune, însă documentul nu stabilește etape, termene și acțiuni concrete de atingere a dezideratelor propuse sau a intențiilor declarate. Negocierile nu au adus în discuție domenii absolut necesare creării unei zone de liber schimb real-funcționale: comerțul cu servicii, achiziții guvernamentale, forța de muncă, etc.

Una din deficiențele Summitului de la Cusco a constat în lipsa unor președinți sud-americani care a deranjat puternic Brazilia: Kirchner al Argentinei, Duarte al Paraguayului și Battle din Uruguay, la care s-a adăugat Gutierrez al Ecuadorului.

Structurile instituționale ale MERCOSUR și ale Comunității Andine generează limite în procesul integraționist prin mecanismul suprapunerilor de atribuții și controverselor dintre ele în cadrul CNS și prin costurile de funcționare. Chile, Columbia și Uruguay s-au arătat reticente în ceea ce privește participarea lor viitoare în cadrul CAN, ca urmare a unor astfel de inconveniente.

Pe de altă parte între Comunitatea Andină (CAN) și MERCOSUR se nasc din ce în ce mai multe confuzii, ca urmare a acordurilor de „asociere încrucișată”: țări membre CAN, precum Bolivia și Peru, sunt asociate MERCOSUR, iar Chile a fost acceptat „observator” CAN, după ce a fost acceptat ca membru asociat MERCOSUR.

La acestea se adaugă tensiunile interne ale grupărilor: 1) în cadrul MERCOSUR există dispute și reclamații împotriva Braziliei, îndeosebi din partea Argentinei, și într-o mai mică măsură din partea celorlalți doi membrii; 2) Summitul MERCOSUR din 17 decembrie 2004 de la Ouro Preto (Brazilia) nu a soluționat aceste disensiuni și nici nu a reușit să creeze un Parlament MERCOSUR, așa cum era stabilit în planul de acțiune; 3) CAN continuă să nu aplice tariful extern comun.

Divergențele interne nu promit cu nici un chip succesul CNS atâta timp cât grupările nu sunt capabile să înainteze pe calea integrării sub-regionale în care sunt deja ancorate³⁷.

Axa politică a Comunității Națiunilor Sud-Americane

³⁷ Eduardo Gudynas, „*Cumbre presidencial de Cusco - Creacion de la Comunidad Andina de Naciones Genera Expectativa pero Sus Bases Son Todavia Debiles*”, Centro Latino Americano de Ecologia Social (CLAES) & D3E (Desarroyo, Economia, Ecologia, Equidad), Montevideo, Uruguay, enero 2005 : <http://www.integracionsur.com/americalatina/GudyCSNCumbreCusco.pdf>

Axa politică pe care se înscrie Comunitatea Națiunilor Sud-American este una extrem de fragilă. Situația este explicată prin strategiile distincte și uneori contradictorii ale MERCOSUR și CAN de inserție în economia internațională. De exemplu, MERCOSUR a respins în octombrie 2004 acordul de liber schimb cu Uniunea Europeană pe considerente de asimetrie a angajamentelor. Fără cea mai mică îndoială, Uniunea Europeană nu a cedat de pe poziția negociată ca urmare a suspendării negocierilor asupra FTAA/ ALCA. Experiența a demonstrat faptul că U.E. se apropie de America Latină atunci când îi sunt amenințate piețele, așa cum Mexicul și Chile au încheiat acorduri de liber schimb cu UE după sau înainte de semnarea unor acorduri similare cu SUA. În condițiile suspendării negocierilor pentru FTAA, MERCOSUR dispune de o putere mai redusă de negociere cu Europa Occidentală.

În timp ce MERCOSUR este interesat de proiectul FTAA numai în condițiile respectării prevederilor Conferinței Ministeriale de la Miami (SUA) din noiembrie 2003, în schimb, statele andine nu consideră prioritar un astfel de proiect. Respectivele prevederi se referă la cele două nivele ale creării FTAA/ ALCA: *i)* primul nivel este cel al minimului de angajamente în toate ariile de negociere (accesul la piețe, agricultură, servicii, investiții, achiziții guvernamentale, proprietatea intelectuală, politica privind concurența, subvenții, măsuri anti-dumping și compensatorii, soluționarea diferendelor); *ii)* aprofundarea pe baze opționale a normelor minime în cadru bilateral sau plurilateral.*

Astfel guvernul nord-american a autorizat încheierea de acorduri de liber schimb bilaterale sau plurilaterale în afara FTAA de teama compromiterii proiectului la presiunea Braziliei sau a altor state în ceea ce privește includerea în Tratat a unor aspecte care ar condiționa politicile economice ale statelor semnatare.

Columbia, Ecuador și Peru justifică prioritatea încheierii de acorduri de liber schimb cu SUA prin redusa dimensiune a piețelor lor. Această explicație este contrazisă de experiențele pe care statele în dezvoltare le-au experimentat de-al lungul timpului cu ocazia deschiderii piețelor și care demonstrează că mai întâi este necesar să-ți dezvolți piața internă, pentru a putea ulterior exporta competitiv și concura în interior.

Aceste acorduri vor complica situația MERCOSUR în momentul negocierilor cu SUA, pentru că Statele Unite vor încerca să impună aceleași condiții impuse deja Americii Centrale și statului Chile. Realegerea președintelui Bush înseamnă pentru SUA o accentuare a rolului acordurilor de liber schimb ca și componente esențiale ale strategiilor de dezvoltare, cu atât mai mult cu cât secretarul pentru comerț al lui George W. Bush consideră că 80% din deficitul comercial al SUA se produce cu statele cu care nu există încheiate acorduri de liber schimb. De când și-a asumat președenția, Bush a negociat acorduri de liber schimb cu: Australia, țări din Orientul Mijlociu, Africa și America Latină.

De pe poziția în care respinge termenii impuși de marile puteri în cadrul acordurilor de liber schimb, MERCOSUR încearcă să întărească puterea și rolul Grupului celor 20 (G20*), creat

* FTAA, Eighth Ministerial Meeting, Miami (USA), November 20, 2003 – Ministerial Declaration:
http://www.ftaa-alca.org/Ministerials/Miami/Miami_e.asp

* G20 mai este cunoscut ca G20 Plus, G21 sau G22 ca urmare a modificării componenței sale în timp. În prezent membrii săi sunt: Brazilia, China, India și Africa de Sud ca principali piloni ai grupului, la care se adaugă: Argentina, Bolivia, Chile, Cuba, Ecuador, Egipt, Mexic, Nigeria, Pakistan, Paraguay, Filipine, Turcia, Thailanda și Venezuela. Foști membri: El Salvador, Columbia, Peru, Costa Rica și Guatemala:
http://es.wikipedia.org/wiki/Grupo_de_los_20

la Conferința Ministerială a OMC din 10-14 septembrie de la Cancun (Mexic). Cele trei state andine care negociază acorduri de liber schimb cu SUA nu au participat la acțiunea grupului, ele au fost forțate să abandoneze gruparea. Autoritățile braziliene au acordat o mare prioritate negocierilor din cadrul OMC, îndeosebi luptei împotriva distorsiunilor majore asupra comerțului internațional pe care le provoacă subvențiile. Brazilia consideră victoriile contra SUA și UE din domeniul comerțului cu bumbac și zahăr ca fiind posibile numai datorită acțiunii conjugate a G20 la nivelul OMC și imposibil de atins în cadrul FTAA sau a unor acorduri de liber schimb în diverse formule de componență.³⁸

Respingând acordurile de comerț liber cu marile puteri, Brazilia mizează pe cooperarea Sud-Sud. Totuși, în viitor va trebui să se gândească la redefinirea poziției în raporturile cu marile puteri. Conjunctura internațională nu are un caracter static și nici oportunitățile și riscurile nu sunt imuabile. Chiar dacă este cea mai mare și mai puternică economie a Americii Latine, nu poate rămâne cantonată în sfera cooperării Sud-Sud, cu atât mai mult cu cât nu respinge în totalitate FTAA, ci doar solicită condiții favorabile propriilor interese.

Brazilia nu este singurul stat de pe continentul american care caută alternative de integrare. Toate cele 34 de state participante la integrarea celor două Americi și-au consolidat pozițiile în cadrul grupărilor deja existente și au construit etape premergătoare sau căi paralele FTAA, pentru amplificarea avantajelor comerciale, pentru fortificarea puterii de negociere sau pur și simplu au cedat presiunilor celor statelor mai puternice. Această rețea de acorduri este extrem de variată și ajută la înțelegerea caracterului complex al negocierilor care s-au purtat pe continent de la primul Summit al Americilor și până în prezent. – a se vedea tabelul 1.

Tabelul nr. 1 : Rețeaua de acorduri comerciale ale statelor de pe continentul american

ACORDURI DE LIBER SCHIMB/ data intrării* în vigoare	UNIUNI VAMALE:
Bolivia-Mexic / 1 ianuarie 1995;	- Comunitatea Andină;
Canada – Chile / 5 iulie 1997;	- CARICOM;
Canada – Costa Rica / 1 noiembrie 2002;	- MCCA (Mercado Comun Centro Americano): Piața Comună Central – Americană / PCCA)
Canada – Israel / 1 septembrie 1997;	- MERCOSUR.
CARICOM – Costa Rica / (semnat pe : 3 martie 2004) ;	ACORDURI DE COMPLEMENTARITATE ECONOMICĂ, DE COMERȚ LIBER ȘI ARANJAMENTE PREFERENȚIALE, ACORDURI CU ACOPERIRE PARȚIALĂ (ACE):
CARICOM–Rep.Dominicană / (semnat pe:22 august 1998);	
America Centrală – Chile :	- <i>A L A D I :</i>
- Costa Rica – Chile: 15 februarie 2002;	- ACE N° 1 Argentina Uruguay
- El Salvador – Chile : 3 iunie 2002;	- ACE N° 2 Brazilia Uruguay
America Centrală – SUA – Rep. Dominicană (CAFTA RD) / (semnat pe: 5 august 2004);	- ACE N° 5 Mexic Uruguay
America Centrală – Panama: (semnat pe: 6 februarie 2002);	- ACE N° 6 Argentina Mexic
- Protocol Bilateral El Salvador – Panama al tratatului de Liber Schimb America Centrală –	- ACE N° 8 Mexic Peru
	- ACE N° 9 Argentina Peru
	- ACE N° 11 Argentina Columbia

³⁸ Ariela Luis Caro: “*Limites de la Comunidad Sudamericana de Naciones*”: <http://www.integracionsur.com/americalatina/RuizLimitesComSudNaciones.htm>

* pentru acordurile neintrate în vigoare este trecută între paranteze data semnării acestora.

Panama: (semnat pe: 6 martie 2002);	
America Centrală – Rep. Dominicană:	
- Costa Rica-Republica Dominicană: 7 martie 2002;	
- El Salvador-Republica Dominicană: 4 octombrie 2001;	
- Guatemala-Republica Dominicană: 4 octombrie 2001;	
- Honduras-Republica Dominicană: 19 decembrie 2001;	
- Chile – AELS: 1 decembrie 2004;	
- Chile – Coreea de Sud : 1 aprilie 2004;	
- Chile – SUA: 1 ianuarie 2004;	
- Chile – Mexic : 1 august 1999;	
- Chile – UE: (semnat la: 18 noiembrie 2002);	
- Costa – Rica – Mexic : 1 ianuarie 1995;	
- SUA – Australia: 1 ianuarie 2005;	
- SUA – Bahrein : (semnat la 14 septembrie 2004);	
- SUA – Israel : 18 august 1985;	
- SUA – Iordania: 17 decembrie 2001;	
- SUA – Maroc: (semnat la 15 iunie 2004);	
- SUA – Singapore: 1 ianuarie 2004;	
- Grupul celor Trei (G3) – Columbia – Mexic – Venezuela: 1 ianuarie 1995;	
- Mexic – AELS:	
- Mexic – Norvegia – Elveția: 1 iulie 2001;	
- Mexic – Islanda: 1 octombrie 2001;	
- Mexic – Israel: 1 iulie 2000;	
- Mexic – Japonia: 1 aprilie 2005;	
- Mexic – Nicaragua: 1 iulie 1998;	
- Mexic – Triunghiul Nordic (Honduras, Guatemala, El Salvador) :	
- El Salvador: 15 martie 2001;	
- Guatemala: 15 martie 2001;	
- Honduras: 1 iunie 2001;	
- Mexic: 14 martie 2001;	
- Mexic – UE: 1 iulie 2000;	
- Mexic – Uruguay :15 iulie 2004;	
- Panama – Taiwan: 1 ianuarie 2004;	
- NAFTA (SUA – Canada – Mexic) : 1 ianuarie 1994.	
ACORDURI PREFERENȚIALE:	ACORDURI GENERALE DE ASOCIERE ȘI COOPERARE:
- CARICOM – Columbia;	- Asociația Statelor Caraibiene;
- CARICOM – Venezuela.	

Sursele tabelului: <http://www.sice.oas.org/trades.asp#cancos>
<http://www.aladi.org/nsfaladi/textacdos.nsf/35>

Concluzii finale: Perspectivă realizării Zonei Largi de Liber Schimb dintre America de Nord și America de Sud (FTAA)

Este greu de întrevăzut viitorul integrării pe continentul american dintr-o serie de considerente:

- i) NAFTA nu a reușit să convingă statele din America Latină și Caraibe că o zonă de liber schimb alături de SUA este funcțională în avantajul tuturor partenerilor, ci a accentuat scepticismul și temerile de asociere;
- ii) scepticismul decurge și din asimetria concesiilor cedate – obținute în cadrul negocierilor FTAA de către statele în dezvoltare de pe continent;
- iii) procesul de negociere FTAA a fost extrem de îndelungat – un deceniu - primul Summit a avut loc în anul 1994, iar termenul propus pentru finalizarea acestora nu s-a respectat (1 ianuarie 2005);
- iv) tensiunile la nivelul emisferei sunt foarte mari între partenerul dominant (SUA) și America Latină și Caraibe. În prezent negocierile sunt suspendate ca urmare a opoziției în principal a Braziliei, la care s-au alăturat alte state sud- americane;
- v) toate statele de pe continentul american au compensat acordul FTAA cu diverse formule și rețele de alternative integraționiste în vederea asigurării de avantaje comparative;
- vi) America de Sud este pe calea atingerii și amplificării (prin cuprinderea Braziliei) unui obiectiv istoric care datează din timpul marelui Simon Bolivar, acela de a realiza o Americă de Sud unită: Comunitatea Națiunilor Sud-Americane;
- vii) Integrarea Americii de Sud într-o singură comunitate este puternic susținută de Spania, ca purtător de interese ale Uniunii Europene, în căutare de piețe și zone de influență;
- viii) America de Sud, dincolo de ambiții, este extrem de scindată și controversată, convergența de interese se realizează extrem de greu și se frânează pe această cale capacitatea de a participa ca o voce unică în contracararea presiunilor Washingtonului;
- ix) SUA este extrem de insistentă și perseverentă în încheierea de acorduri de liber schimb bilaterale și în demararea FTAA.

Relațiile mutuale implică și unele particularități care decurg din creșterea interdependențelor dintre SUA și vecinii mai apropiați ca urmare a dinamizării fluxurilor de emigranți, trafic de droguri, ca urmare a accentuării problemelor de mediu, sănătate publică, aspecte politice și cele legate de controlul frontierelor. SUA trebuie să integreze aspectele geopolitice, ideologice și de siguranță într-un pachet mult mai larg de acțiuni, care să cuprindă America Latină ca un tot-unitar și nu diferențiat, pe țări sau regiuni, așa cum se prezintă astăzi agenda sa de lucru. Diferențele și conflictul dintre partea dominantă și statele care luptă pentru păstrarea independenței politice și economice sunt mult mai accentuate, cu atât mai mult cu cât unele chiar au făcut pași semnificativi pe calea eficientizării economiilor lor și conștientizează din ce în ce mai mult potențialul de care dispun:

ARGENTINA – a fost printre statele cele mai distante și mai indiferente față de Statele Unite, până în anii '90, după care a făcut o mișcare bruscă de aliniere, cum nu manifestase până la acel moment nici una din țările Americii Latine: a votat alături de SUA în cadrul ONU, și-a dolarizat economia și a purtat consultări bilaterale pentru o serie de probleme economice și politice. Argentina continuă să întrețină relații cordiale

cu SUA (chiar și după criza financiară din anul 2001), însă legăturile comerciale și demografice între cele două nu sunt prea consistente.

BRAZILIA, cu o piață imensă (de 1/3 din populația Americii Latine și locul 5 pe glob în plan demografic, cu 40% din producția Americii Latine și a opta economie de pe glob) face progrese deosebite în dialogul cu SUA, dar în același timp își consolidează poziția alături de alte puteri mondiale, în mod deosebit U.E., dar și Japonia. Acestea o recomandă drept punct de atracție pentru exportatorii și investitorii nord-americani. Dar, SUA trebuie să-și revizuiască practicile protecționiste care afectează un număr semnificativ de produse (oțel, alcool, zahăr, textile, sucuri de portocale, tutun, carne etc.) pentru a asigura un acces mult mai larg al exporturilor braziliene pe piața sa și de a primi în contrapondere o mai largă deschidere pe cea mai mare piață emergentă din America Latină.

CHILE, după lovitura primită prin omiterea sa din proiectul NAFTA, a accentuat dialogul cu Asia, Europa și restul Americii. Dacă Chile s-a bucurat de suficientă atenție din partea SUA mult mai timpuriu decât oricare stat sud-american începând cu anii '60, în prezent se vede intrată într-un con de umbră și uitare. Statutul său de partener „privilegiat” este erodat de alți concurenți de pe continent.

REGIUNEA ANDINA – Venezuela, Columbia, Ecuador, Peru și Bolivia – ridică mai multe provocări pentru politicienii nord-americani: lipsa unor democrații robuste, violența politică, mișcări de stradă și incapacitatea administrațiilor naționale în combaterea traficului de droguri. În relația cu Columbia, SUA a adoptat un program comun de combatere a traficului cu droguri „Planul Columbia”, care tensionează relațiile Washington – Caracas.

MEXICUL a renunțat la sentimentul anti-yankey provocat de câștigarea a ½ din teritoriul său de către SUA în 1848 și a devenit jucătorul din prima linie a integrării. În prezent, 88% din comerțul Mexicului se derulează cu partenerul din nord. Mai mult, Vicente Fox se declară președintele a 125 milioane de mexicani, adică al celor 100 de milioane din Mexic și 25 milioane din SUA.

AMERICA CENTRALĂ și CARAIBE: statele din această arie geografică se tem de o posibilă indiferență a Statelor Unite în ceea ce privește atragerea lor în planurile Washingtonului. Ele încearcă să câștige la aceeași paritate cu Mexicul o poziție similară lui în cadrul NAFTA și să schimbe modul în care SUA interpretează rolul lor regional, conștiente fiind că sunt percepute drept „state-satelit”.

CUBA: atât de aproape geografic, dar atât de departe economic de SUA, Cuba rămâne să-și poarte singură de grijă în regiune, apreciind relațiile economice bune cu toți vecinii latino-americani. Dolarizându-și economia, gândește și speră într-o apropiere de SUA, probabil că în viitor va exista o integrare a acesteia în sfera de influență americană.³⁹

Observăm o mare varietate a intereselor Statelor Unite în America Latină.: schimbul demografic și economic cu Mexicul și America Centrală și Caraibe, exporturile și investițiile în

³⁹ Abraham Lowenthal, “Os Estados Unidos e a America Latina na virada do século”, *Politica Externa*, vol. 9-no.3-dez/jan/fev-2000, Ed. Paz e Terra, Rio de Janeiro.

Conul Sudic, narco-traficul și democrația în regiunea andină. Cunoscându-și interesele și conștientă fiind de asimetria puterii și prin urmare a avantajelor, SUA , în ciuda oricărei opoziții la propunerile sale venite din partea vreunui membru, forțează integrarea Americilor. Într-o zonă de liber schimb puterea sa s-ar exercita mult mai ușor , ar gravita totul mult mai bine în jurul său. Crearea FTAA este legată de dezvoltarea „neo-imperialismului”, a puterii CTN-urilor de a se stabili și controla teritoriile de interes prin eliminarea competitorilor (în cazul de față în mod deosebit cei europeni, prezenți ca urmare a păstrării legăturilor coloniale post-columbiene). Primul obiectiv FTAA constă în a înlocui prin Summitul Americilor Summitul Ibero-american. De ce? Pentru că la Summitul Ibero-american participă Spania și Portugalia (reprezentantele UE) și nu participă SUA și Canada. Totul rămâne la nivel de competiție între puteri , într-un joc al raporturilor de forțe SUA –UE - Japonia din ce în ce mai instabil și amenințat de jucători din afară.

Ideea de „regionalism deschis” se dovedește greu de transpus în practică. Extinderea grupării NAFTA prin asimilarea unor noi state sau grupuri de state care să conducă la o structură „ hub and spokes” (butuc și spițe) , în care SUA va constitui nucleul în jurul căruia vor gravita celelalte 33 de economii satelit ale continentului, teoretic a fost amânată pentru anul 2006 (în versiunea cea mai optimistă).

Până în prezent statele din America Latină ar fi trebuit să se regăsească toate reunite într-o zonă de liber schimb, care să-i fi permis să negocieze ca bloc participarea la viitoarea Zonă de Liber Schimb a Americilor (Free Trade Area of the Americas) și care să-i fi asigurat o mai mare forță în urmărirea intereselor proprii în fața colosului SUA. Dar birocrăția, interesele individuale și de grup ale claselor politice și ale mediului de afaceri au compromis acest deziderat. În acest fel s-a deschis calea mult mai facilă pentru SUA de a negocia individual cu fiecare stat, de a exercita presiuni și de a obține mult mai ușor avantaje (“partea leului”). Dacă se va înainta pe calea înfăptuirii FTAA sau dacă continentul Latino- American va rămâne în afara acestui proiect, prezentând în continuare o structură divizată de blocuri comerciale mai mult sau mai puțin funcționale, în viitorul apropiat se vor aduce clarificări.

FTAA se întrevede ca o zonă de comerț liber structurată pe două nivele, conform principiilor Conferinței Ministeriale de la Miami (SUA) din noiembrie 2003: i) primul nivel este cel al minimului de angajamente în toate ariile de negociere (accesul la piețe, agricultură, servicii, investiții, achiziții guvernamentale, proprietatea intelectuală, politica privind concurența, subvenții, măsuri anti-dumping și compensatorii, soluționarea diferendelor); ii) al doilea nivel rezultă din aprofundarea pe baze opționale a normelor minime în cadru bilateral sau plurilateral.

Structurarea pe două nivele a acordului va da câmp liber Statelor Unite ale Americii în obținerea de avantaje în cadrul negocierilor bilaterale, așa cum experiența deja o demonstrează.

Noul termen de finalizare a negocierilor (1 ianuarie 2006) și de demarare operativă a FTAA pare greu de atins, în cel mai probabil caz vom avea de a face cu un nou orizont de timp: 1 ianuarie 2007.

Crearea Comunității Națiunilor Sud-Americane (CNS) nu va substitui ci va dubla procesul de integrare emisferică. CNS poate aduce avantaje națiunilor sud-americane doar pe măsura adâncirii actului integraționist atât în plan economic cât și politic și nu prin simplul stadiu de integrare sub forma unei zone de liber schimb.

Perspectivile Zonei de Liber Schimb a Americilor vor depinde foarte mult de atitudinea Europei în redefinirea relațiilor sale economice și politice cu America Latină. Problemele de

extindere și de adâncire a integrării de pe continentul european vor diminua, dar nu vor anula tenacitatea Europei în promovarea propriilor interese expansioniste în regiune.

FTAA este departe de atins doar în ceea ce privește formula propusă de Statele Unite ale Americii la Summitul de la Miami (1994), dar nu și ca obiectiv în sine. Compromisul de la Miami din 2003 pare să împace toți participanții. Rămâne ca realitatea să confirme veridicitatea evaluărilor și previziunilor de până acum.

3. Integrarea în Asia

Asociația Țărilor din Asia de Sud-Est (ASEAN)

Asociația Țărilor din Asia de Sud-Est – ASEAN (Association of South-East Asian Nations) – este una dintre cele mai vechi și mai importante formule de integrare economică din Asia și chiar din lume. Asociația a fost înființată pe 8 august 1967, ca un for de cooperare economică și politică între statele Asiei de Sud-Est. Printre membrii fondatori s-au numărat: Indonezia, Malaezia, Filipine, Singapore și Thailanda.

Încă de la crearea sa, ASEAN s-a declarat a fi o grupare căreia i se poate alătura orice țară doritoare din sud-estul asiatic, care ar fi gata să respecte principiile care stau la baza existenței sale. Tensiunile politice din zonă au blocat acest deziderat. Amenințarea pe care o reprezenta Vietnamul, puternic susținut de colosul sovietic, a făcut ca statele ASEAN să încerce să mențină un oarecare echilibru politic în regiune, deși suspiciunile le erau alimentate de elemente cât se poate de reale, precum conflictul dintre Vietnam și Cambogia.

Răbdarea de care statele membre ASEAN au dat dovadă în încercarea lor de a neutraliza dominația potențială a Vietnamului în regiune a dat roade și, în 1994, toate țările din grupare au reușit să ajungă, după 20 de ani, la o normalizare a relațiilor cu acest stat.

Astfel încât, țara care cu 22 de ani în urmă (în 1973) se opusese ferm lărgirii ASEAN, grupare pe care o considera un bastion anti-comunist, devine, în iulie 1995, în urma summit-ului ASEAN din Vietnam, cel de-al 7 membru al acestei grupări. Și pentru acest stat a fost stabilit un calendar de realizare a reducerilor tarifare, ce va fi complet, teoretic cel puțin, în același timp cu cel al celorlalte țări membre.

La un moment dat, când optimiștii considerau că lărgirea ASEAN este foarte probabilă și că ea va cuprinde cea mai mare parte a țărilor din sud-estul asiatic, s-a emis și ideea lărgirii ulterioare către India și China. Chiar presupunând că ASEAN ar redeveni un pol de atracție pentru statele din zonă, conexiunile politice și mai ales economice cu India și China sunt prea puțin substanțiale, fără a mai aminti imposibilitatea ASEAN de a absorbi membri de dimensiunile Chinei, de exemplu.

Acum, din ASEAN mai fac parte, alături de cele cinci state fondatoare: Brunei, Cambogia, Myanmar, Laos și Vietnam.

Populația celor 10 țări care intră în prezent în componența ASEAN este de circa 500 milioane de persoane, ceea ce transforma, potențial, zona într-una din cele mai mari piețe ale lumii, mai mare, dacă avem în vedere doar numărul de persoane, decât UE sau SUA. Alte atuuri ale țărilor din regiune se referă la faptul că posedă resurse naturale bogate, se întind pe o suprafață considerabilă și se afla în apropierea rutelor strategice care leagă Oceanul Pacific de Orientul Mijlociu, Africa și Europa.

În ultimii ani ai deceniului al 9-lea al secolului trecut, a început să se dezvolte ideea unor “zone economice subregionale”, care ar fi putut, după opinia autorităților de atunci din statele ASEAN, să contribuie la adâncirea integrării economice în zonă, fără a necesita modificarea

radicală a politicilor comerciale naționale. Au apărut astfel, o serie de mini-grupări, ”triunghiuri ale creșterii”, care însă au avut un impact minor.

Constatând lipsa de consistență a tuturor încercărilor de până atunci, țările membre ASEAN și-au legat speranțele de crearea unei zone de liber schimb (AFTA). Țările membre au stabilit un calendar de reducere a protecției tarifare în interiorul zonei, până la nivelul de 0-5% la produsele manufacturate în următorii 15 ani, începând cu 1 ianuarie 1993.

Modelului de zonă de comerț liber care să specifice clar mecanismele de punere în aplicare a concesiilor i s-a acordat mai multă credibilitate pe plan mondial decât încercărilor anterioare din cadrul ASEAN. Din păcate, economiile statelor membre nu au dat nici de această dată semne că ar fi pregătite pentru o astfel de ”încercare”, motiv pentru care următorii aproape 2 ani nu s-au arătat a fi tocmai favorabili bunei funcționări a zonei de liber schimb. Aceasta, deoarece statele membre au răspuns presiunilor diverselor grupuri de interese naționale prin alcătuirea a numeroase liste de excepții referitoare la concesiile tarifare stabilite prin negocieri. Deși, spre finele anului 1993 și la începutul lui 1994, a apărut o oarecare redresare a situației, credibilitatea voinței reale a membrilor de a crea zona de comerț liber fusese deja afectată și nesiguranța privind capacitatea acestora de a respecta termenele stabilite își făcuse apariția.

Nici asupra investițiilor străine directe impactul creării zonei de comerț liber nu a fost și nici nu putea fi la nivelul așteptărilor inițiale. Fluxurile de I.S.D. în regiune s-au datorat mai degrabă ”meritelor individuale” ale statelor membre ASEAN decât încercărilor de integrare a piețelor lor.

Criza financiară din anii 1997-1998 a încetinit dezvoltarea impetuoasă a țărilor din Asia de sud-est. Statutul de cea mai dinamică regiune a lumii a fost pus sub semnul întrebării. S-a spus că miracolul asiatic a fost suprasolicitat, că rapida creștere economică a ”îpotecat” viitorul acestor economii.

Multe țări s-au încărcat de datorii, au recurs la măsuri de restructurare pentru a deveni viabile din punct de vedere financiar, au urmat concedieri, perioade de instabilitate politică și socială. Nesiguranța generalizată a minimizat diferențele dintre diverse economii și sisteme bancare din Asia de sud-est, impunând regiunii o identitate comună într-un moment în care, probabil, își dorea cel mai puțin acest lucru.

Oricum, părțile bune, dacă se poate vorbi de așa ceva, ale crizei asiatice au fost, din punctul de vedere al statelor ASEAN, că a dus la conștientizarea vulnerabilităților comune, a necesității unui efort stăruitor pentru consolidarea pieței comune alcătuite din piețele economiilor respective. În același timp, răspândirea efectelor crizei pe alte piețe financiare și teama că aceasta se va transforma într-o criză globală au constituit o dovadă palpabilă a semnificației internaționale pe care au dobândit-o economiile acestor țări.

Printre evoluțiile recente în cadrul ASEAN, se numără faptul că, la începutul lunii noiembrie 2002, la Pnom Penh, capitala Cambogiei, s-a desfășurat cea de a 8-a reuniune a șefilor de stat și de guvern ai celor 10 țări membre, la care au fost, de asemenea, prezenți reprezentanții unora din statele cele mai influente din zonă - China, Japonia, Coreea de Sud și India.

Agenda summit-ului a avut la loc de frunte problemele legate de stadiul dezvoltării economice a țărilor membre ale ASEAN, dar mai ales cele referitoare la posibilitățile de dezvoltare și diversificare a cooperării și schimburilor economice dintre ele, precum și cu partenerii mai puternici, având piețe mari de desfacere din zonă, îndeosebi China și Japonia.

Participanților la reuniune le-a fost distribuit un studiu comandat de guvernele celor 10 membri ai ASEAN firmei de consultanță McKinsey. Documentul relevă faptul că țările membre ale acestei alianțe sunt nevoite să facă față unei concurențe tot mai mari, în special din partea

Chinei, ca urmare a erodării competitivității produselor lor în plan regional. Se atrăgea, de asemenea, atenția că țările ASEAN nu au reușit încă să fructifice atuurile pe care le au, în ciuda faptului că dispun de importante resurse naturale și umane, dar și de o piață de desfacere aproape echivalentă cu cea a zonelor de coastă ale Chinei, motorul dezvoltării acestei țări. Studiul firmei McKinsey atrăgea atenția și asupra investițiilor străine din ce în ce mai reduse în țările ASEAN, "cândva o destinație importantă a investitorilor străini". Potrivit studiului, exporturile, dar și investițiile străine sunt frânate de problemele provocate de integrarea limitată din cadrul ASEAN, asociație pe care puțini dintre membrii săi o consideră o piață unică. Piețele ASEAN, sublinia studiul McKinsey, mici și fragmentate, nu sunt atrăgătoare pentru investitori, în comparație cu piețe uriașe cum este cea a Chinei sau din alte zone ale lumii, mult mai integrate. ASEAN, care are o populație de circa 500 milioane persoane, este acum pe cale să pună pe picioare, progresiv, o zonă de liber-schimb, mai întâi între membrii cei mai dezvoltați ai alianței, respectiv Brunei, Indonezia, Malaezia, Filipine, Singapore și Thailanda, ce vor elimina, până în 2010, taxele vamale în comerțul interregional, iar economiile cele mai slab dezvoltate - Cambogia, Laosul, Birmania și Vietnamul - vor elimina taxele respective 10 ani mai târziu.

Cu această ocazie, a fost semnat, de asemenea, un acord între ASEAN și China, conform căruia, până în 2010-2015, va fi creată cea mai mare zonă de liber-schimb din lume, schimburile comerciale bilaterale (China - ASEAN) urmând să ajungă la 1.200 miliarde dolari anual. Negocierile concrete în acest sens urmează să înceapă anul acesta.

De asemenea, în contextul luptei împotriva terorismului, S.U.A. acordă o mare importanță relațiilor cu țările membre ASEAN, dată fiind existența, pe teritoriul unora dintre aceste state a unor celule al-Qaida.

Astfel, reprezentanții SUA și ai Asociației Statelor din Asia de Sud-Est (ASEAN) au semnat, pe 2 august 2002, un document prin care ambele părți se angajează să coopereze în lupta împotriva terorismului și să acționeze concertat în fața potențialelor amenințări din regiune.

Potrivit acestui document, ASEAN și SUA vor proceda la schimbul de informații, vor întări cooperarea între forțele specializate în combaterea terorismului și vor întreprinde operațiuni comune în scopul blocării surselor de finanțare ale organizațiilor teroriste. Totodată, SUA vor oferi sprijin tehnic și logistic guvernelor din regiune pentru a "preveni și combate terorismul internațional".

Din perspectivă americană, creșterea economică din regiune, importantă și pentru securitatea Statelor Unite și a altor puteri, depinde de menținerea în zonă a forțelor militare americane, de influența sa în regiune și de accesul nerestrictiv la mări. Soluția ar putea fi strângerea legăturilor militare în cadrul tratatului și transformarea ASEAN într-un fel de NATO al Asiei de Sud-Est, în care Singapore, Filipine și, posibil, Vietnamul sunt identificate ca aliați-cheie ai SUA.

Pornită la drum cu ambiții mari, ASEAN nu a reușit să aibă rezultate convingătoare, în ciuda succesului individual al majorității membrilor săi. Lipsa unui „motor” al grupării a atârnat greu în balanță, o posibilă soluție fiind sporirea importanței altei grupări – APEC – care include, pe lângă majoritatea țărilor ASEAN, puteri economice de prim rang, capabile să contribuie la dezvoltarea economică și socială a regiunii.

Cooperarea Economică Asia-Pacific (APEC)

Chiar dacă ultimii ani sunt atipici pentru această tendință, în deceniile ce au trecut de la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, țările din Asia de Est s-au caracterizat printr-o creștere economică puternică și constantă.

La început a fost Japonia. În perioada imediat postbelică, niponii s-au lansat, cu determinarea specifică, spre o reconstrucție economică în măsură să uimească întreaga lume și să îi propulseze între primele puteri economice ale planetei.

Au urmat „dragonii” asiatici – Hong Kong, Coreea de Sud, Taiwan și Singapore – care, chiar dacă nu pot aspira la statutul de supraputere economică, au reușit să recupereze în mare măsură rămănerile în urmă și să intre în categoria „noilor țări industrializate”.

Un al doilea val de dragoni, alcătuit din Indonezia, Filipine, Malaezia și Thailanda, după o perioadă caracterizată de o evoluție economică ezitantă și mai puțin spectaculoasă, pare a se fi trezit la viață și este în măsură să recupereze decalajele în viitorul apropiat. O evoluție similară înregistrează în ultimul deceniu și Vietnam-ul, urmat – în mai mică măsură – de celelalte țări ale Peninsulei Indochina.

În fine, schimbările ideologice intervenite în cercurile ce conduc cel mai populat stat al lumii – Republica Populară Chineză – au descătușat energii nebănuite, ce au condus la creșteri economice spectaculoase, menite să transforme semnificativ raportul de forțe în plan regional și chiar mondial.

Toate aceste evoluții, coroborate cu interesul pe care Statele Unite ale Americii l-au acordat acestui fenomen, au făcut ca polul de dezvoltare economică să se mute, practic, din zona Atlanticului în cea a Pacificului.

Dinamismul excepțional al acestei zone nu putea rămâne fără efect în planul cooperării regionale pentru susținerea mutuală a dezvoltării. Ca răspuns la creșterea interdependenței dintre economiile din zona Asia-Pacific și ca urmare a nevoii acestor economii de a fi dinamizate și de a-și dezvolta spiritul comunitar, a fost înființată, în urmă cu aproape un deceniu și jumătate, Organizația APEC (Asian Pacific Economic Cooperation).

Membrii APEC au un PIB reunit de aproape 16 trilioane de dolari și întrunesc aproximativ 42% din comerțul mondial. În ultimul deceniu, APEC a fost principala organizație economică din zona care a promovat comerțul deschis și cooperarea economică. Rolul APEC a crescut în ultimii ani și acum aceasta se implică atât în chestiuni economice (liberalizarea comerțului, facilitarea afacerilor, colaborare economică și tehnică), cât și în rezolvarea unor probleme sociale (protecția mediului înconjurător, educație, drepturile femeilor în societate).

Apariția organizației este consemnată în 1989, când a avut loc în Australia întrunirea miniștrilor comerțului și afacerilor externe din 12 țări de pe ambele maluri ale Pacificului, pentru a stabili diverse mijloace de înlesnire a cooperării internaționale în această regiune ce se dezvoltă atât de rapid. Atunci s-a decis înființarea organizației APEC, ai cărei 12 membri fondatori au fost Australia, Canada, Brunei, Indonezia, Japonia, Coreea de Sud, Malaezia, Noua Zeelandă, Filipine, Singapore, Thailanda și SUA.

În 1993, SUA au găzduit prima întrunire anuală a liderilor țărilor membre APEC, la Blake Island, lângă Seattle, cu scopul declarat de a da un nou imbold liberalizării comerțului, a promova spiritul de comunitate, creșterea economică și dezvoltarea echitabilă.

Între 1989 și întrunirea din SUA din 1993, APEC a acceptat șase noi membri. În noiembrie 1991, trei noi membri au fost primiți în organizație: Republica Populară Chineză, Hong Kong și Taiwan. În noiembrie 1993, organizația a acceptat ca noi membri Mexicul și Papua Noua Guinee, decizând că Chile va deveni membru cu drepturi depline în 1994.

Peru, Rusia și Vietnam au fost ultimele țări incluse în organizație, în noiembrie 1998.

Astfel, APEC cuprinde în prezent 21 de membri.

Încă de la înființarea organizației, APEC nu s-a considerat o grupare de țări, ci mai degrabă o grupare de economii, acest termen subliniind faptul că obiectul de activitate al

organizației este preponderent economic, nu politic. Această grupare constituie un forum de consultări libere, fără o structură organizațională complicată sau o birocrăție dezvoltată care să îl susțină.

Organizația pentru Cooperare Economică în zona Asia-Pacific operează prin consens. În anul 1991, statele membre s-au angajat în conducerea activităților lor și a programelor lor de muncă pe baza unui dialog deschis, în care se pune accent pe respectul reciproc în ceea ce privește punctele de vedere ale tuturor participanților.

Organele de conducere ale organizației sunt Consiliul de Miniștri, Consiliul Consultativ și Secretariatul.

În cadrul Consiliului de Miniștri, funcția de conducere este asigurată anual, prin rotație, de un reprezentant al statelor membre. Statul care deține președinția este și responsabil cu găzduirea întrunirilor anuale ministeriale (între miniștrii afacerilor externe ai celor 21 de state).

Țările membre ale APEC-ului au găzduit o serie de întruniri la nivel înalt pe teme privind educația, energia, mediul, finanțele, resursele umane, cooperarea tehnologică, sprijinirea întreprinderilor mici și mijlocii, telecomunicații, transporturi.

În 1995, liderii țărilor membre APEC au format un Consiliu Consultativ permanent, compus din câte trei reprezentanți ai fiecărei țări, pentru a asigura desfășurarea consultărilor privind implementarea planurilor de acțiune ale APEC și stabilirea priorităților afacerilor specifice (de exemplu, în sectorul privat).

Președinția acestui Consiliu este încredințată anual, prin rotație, unui reprezentant al uneia dintre țările membre. În 2002, președintele Consiliului Consultativ a fost Javier Prieto, Vice-Președintele Afacerilor Externe din Mexic.

Acest consiliu a prezentat 6 rapoarte membrilor APEC, pe tema "APEC înseamnă Afaceri" ("APEC Means Business"), conținând recomandări specifice pentru îmbunătățirea afacerilor regionale și pentru extinderea comerțului și atragerea investițiilor în regiune.

Raportul Consiliului Consultativ pe anul 2001 s-a focalizat pe propuneri care să-i ajute pe membrii APEC să-și păstreze economiile competitive, în ceea ce privește liberalizarea schimburilor, pe facilități acordate pentru construirea unor sisteme fiscale mai puternice, pe îmbunătățirea accesului la noi tehnologii.

Secretariatul APEC, localizat în Singapore, cuprinde 23 de diplomați, secondanți de reprezentanți ai economiilor statelor membre și 20 de cadre din regiunea respectivă.

Obiectivele și strategiile organizației au fost stabilite cu ocazia întâlnirilor anuale de la mijlocul deceniului trecut.

Astfel, în 1994, la Bogor, în Indonezia, liderii țărilor membre au stabilit scopul principal al organizației, acela de forma până în 2020 cea mai mare zonă de comerț liber și investiții libere din lume. Această provocare a devenit cunoscută sub denumirea de "Obiectivele de la Bogor". Se consideră că economiile dezvoltate își vor realiza aceste obiective până în 2010, iar cele în dezvoltare le vor urma în 2020.

Un an mai târziu, în 1995, în Japonia, liderii au aprobat Agenda de Planuri de la Osaka. În cadrul acestui plan, APEC a stabilit trei piloni principali ai cooperării sale internaționale: liberalizarea comerțului și investițiilor, facilitarea comerțului, cooperarea economică și tehnică.

Primul pilon, liberalizarea comerțului și investițiilor constă în acordul fiecărui membru de a liberaliza economia țării într-un anumit domeniu al schimbului și investițiilor. Principalele instrumente utilizate sunt planurile de acțiune individuale, pe care fiecare națiune e datoră să le urmeze și să le prezinte, și planurile de acțiune colective. Fiecare plan include detalii despre sectoarele specificate în Agenda de Acțiuni de la Osaka: tarife vamale, măsuri netarifare, servicii,

investiții, proceduri vamale, drepturi de proprietate intelectuală, standarde de calitate, libera deplasare a oamenilor de afaceri etc.

Al doilea pilon APEC, privind facilitarea comerțului, se referă în mod special la facilitarea afacerilor în zonă, din punct de vedere al timpului și costului. Deși mai sunt progrese de făcut în domeniu, APEC a ameliorat desfășurarea afacerilor în domenii precum vama, standarde, comerțul electronic, călătorii de afaceri, telecomunicații, energie, centre de pescuit, procure guvernamentale.

Al treilea pilon APEC, cooperarea economică și tehnică, poate fi descris pe scurt prin termenul "Ecotech". Programele "Ecotech" au scopul de a sprijini dezvoltarea economică generală și de a utiliza beneficiile obținute în sprijinul populației. La întâlnirea de la Manila, din 1996, specialiștii au identificat șase arii prioritare pentru APEC în cadrul Ecotech: dezvoltarea resurselor umane, piețe de capital sigure și eficiente, o infrastructură puternică, dezvoltarea tehnologiilor, promovarea creșterii economice generale, încurajarea întreprinderilor mici și mijlocii.

În perioada relativ scurtă de când ființează, APEC a înregistrat o serie de rezultate notabile. Grupate pe domenii principale de interes, aceste progrese sunt prezentate în continuare.

În domeniul alinierii standardelor țărilor membre: membrii APEC au convenit să alinieze standardele interne la standardele internaționale în patru sectoare prioritare până în 2005 (echipamente electrice și electronice, conservarea și etichetarea produselor alimentare, producția de mănuși de cauciuc și prezervative, construcția de mașini). Economiiile membre au stabilit, de asemenea, că vor alinia standardele de securitate în domeniul electricității și compatibilitatea electrică până în 2008. APEC a eliminat, de asemenea, necesitatea unei testări separate în cadrul fiecărei țări importatoare, prin adoptarea Aranjamentelor de Recunoaștere Mutuală a Testelor, care permite manufacturierilor să testeze calitatea produselor destinate exportului în anumite unități aprobate în cadrul propriei țări. Se facilitează astfel comerțul și se micșorează costul importurilor în următoarele sectoare cheie: echipamente-telecomunicații, produse alimentare, echipamente electrice și electronice. De asemenea, APEC a facilitat schimburile de informații între țări cu privire la standardele de calitate și sănătate pentru produsele alimentare și jucării.

În domeniul deplasărilor de afaceri: APEC a facilitat enorm călătoriile de afaceri în zonă. Extinderea practicii acordării de vize multiple și un mai mare număr de aranjamente care scutesc diplomații de obținerea unei vize au simplificat călătoriile de afaceri. Cardul de călătorii de afaceri APEC (APEC Business Travel Card) asigură posesorului posibilitatea de a se deplasa liber în zonă și de a fi scutit de formalitățile de aeroport.

În domeniul vamal: APEC sprijină economiile în implementarea atât a Codului de Evaluare Vamală al OMC pentru a asigura consistența evaluării vamale a bunurilor comercializate în toate țările membre, cât și a Ghidului Organizației Mondiale Vamale.

În domeniul telecomunicațiilor: Cadrul Telecomunicațiilor APEC simplifică negocierea contractelor de telecomunicații detaliind condiții clare în acest sens.

În domeniul energetic: APEC caută să asigure un mediu de investiție mai sigur în acest domeniu, promovând transparența și consistența în activitatea structurilor de regularizare și instituționalizare, criterii de evaluare, tarife.

În domeniul transporturilor: organizația a creat Proiectul de Armonizare a Transporturilor Rutiere, pentru a reduce barierele comerciale legate de securitatea traficului și de protecția mediului înconjurător.

În domeniul dreptului de proprietate intelectuală: Ghidul pentru Simplificarea și Standardizarea Procedurilor Administrative pentru Protecția Proprietății Intelectuale va simplifica complicatele proceduri de obținere a drepturilor de proprietate intelectuală în diverse economii.

În domeniul promovării comerțului: Organizația Promovării Comerțului ușurează munca de promovare și publicitatea produselor în țările membre, facilitând accesul la informația de piață și dezvoltarea relațiilor de afaceri între țările membre.

Ultimele două întâlniri la nivel înalt (octombrie 2001 – Shanghai și octombrie 2002 – Mexico) au fost puternic marcate de recrudescența terorismului internațional, care a lovit necruțător unele dintre țările membre APEC: Statele Unite ale Americii, Indonezia, Rusia, Filipine. În acest context, organizația și-a lărgit atribuțiile, trecând din zona economico-socială în cea politică. Au fost adoptate o serie de documente, cel mai important dintre ele fiind "APEC Leaders's Statement on Fighting Terrorism and Promoting Growth", care conține pașii concreți care trebuie făcuți de fiecare membru al APEC-ului în parte și pe plan colectiv pentru a preveni atacurile teroriste.

Economiile APEC au ales calea deschiderii, integrării, reformei instituționale și a unei mai bune guvernări și cooperări. Se pare că aceasta a reprezentat alegerea potrivită, dacă se iau în considerare evenimentele din ultimul deceniu. Singurul obstacol major – criza financiară asiatică – a provocat o panică financiară, care a condus la o scădere a investițiilor în zonă, datorată în special îngrijorărilor cu privire la calitatea guvernării unor țări. Pentru a face față provocărilor ce vor urma și pentru a construi economii robuste, capabile să depășească riscuri imprevizibile este necesară mai multă deschidere, integrare, colaborare regională și o mai bună guvernare. Se impune acum organizației APEC identificarea celor mai bune mijloace de a sprijini eforturile continue în această direcție.

4.Integrarea în Africa

Ideea unei Africi integrate a apărut încă din anii '50-'60, de la cucerirea independenței cvasitotalității țărilor de pe acest continent. Integrarea ar fi trebuit să cuprindă atât aspectele comerciale, cât și cele ale politicilor economice, infrastructura, libera circulație a persoanelor și a forței de muncă, astfel încât să se valorifice toate oportunitățile oferite de o regiune cu nebănuite bogății. Din păcate, această idee a rămas la același stadiu și foarte puține lucruri au fost făcute în acest sens.

Necesitatea integrării în Africa se sprijină pe câteva dintre avantajele pe care le oferă o astfel de soluție.

În ceea ce privește aspectul economic, întărirea integrării în Africa permite transformarea economiilor africane prin valorificarea economiilor de scară ce apar, coordonarea politicilor economice în diverse domenii (comercial, curs de schimb, forță de muncă, etc.), lărgirea posibilităților de dezvoltare a infrastructurii, creșterea pieței, accesul facil la noi oportunități de aprovizionare și desfacere și, nu în ultimul rând, angajarea activă a continentului african în procesul globalizării, mai ales în condițiile în care Africa este considerată, la ora actuală, una dintre cele mai rămase în urmă regiuni de pe glob și care se confruntă cu cele mai mari probleme legate de sărăcie.

Integrarea oferă șanse foarte bune de relansare a industriei precum și a celorlalte tipuri de activități. O creștere a concurenței între țări va determina creșterea competitivității, eliminarea acelor întreprinderi ineficiente și afirmarea inițiativei private. De asemenea, creșterea pieței are ca efect sporirea capacităților industriale atât de necesare transformării economiilor africane. Investițiile interne regiunii, dar mai ales externe, vor avea drept consecință ridicarea nivelului

tehnologic al industriei și celorlalte ramuri ale economiei, posibilitatea valorificării mult mai eficiente a vastelor resurse naturale ale regiunii, crearea de locuri de muncă și reducerea șomajului.

O altă motivație legată de necesitatea integrării derivă din imperativul conectării la lumea globală. Fenomenul globalizării reprezintă o permanență a vieții noastre de zi cu zi, indiferent dacă vrem sau nu. Cei ce reușesc să se integreze în acest flux, beneficiază de efecte pozitive pe care el îl generează, cei ce nu, vor suporta consecințele marginalizării și efectele negative pe care le dezvoltă, inevitabil, acest fenomen al globalizării. Integrarea permite creșterea forței de negociere în relațiile dintre țări, ce devin astăzi tot mai mult relații între blocuri regionale (vezi UE sau NAFTA), a capacității de răspuns la provocările pe care le lansează mediul internațional în noul context.

Integrarea este o soluție la întărirea unității unui continent extrem de divers și deosebit de afectat de o serie de probleme grave, ca războaiele civile, sărăcia, boli etc. Intensificarea cooperării dintre țări, identificarea problemelor de interes comun precum și a căilor de acțiune pentru apărarea de amenințările interne și externe, reprezintă tot atâtea motive pentru promovarea integrării africane.

Procesul de integrare în Africa înregistrează cele mai scăzute performanțe. Comunitățile economice regionale africane au mulți membri, care fac parte din multe organizații (din cele 53 de țări, 27 de țări fac parte din două grupări, 18 din 3 grupări, R.D. Congo chiar din patru, iar cele mai multe din două organizații), sunt subapreciate de guverne, insuficient finanțate și, în ciuda unor succese izolate, nu și-au atins obiectivele. Creșterea producției la nivelul țărilor membre, ca și intensificarea schimburilor comerciale au rămas doar la stadiul de deziderate, ponderea Africii, ca un întreg continent în comerțul internațional fiind sub nivelul unor țări, ca Marea Britanie sau Olanda.

Unirea eforturilor pentru a depăși gravele probleme cu care se confruntă țările africane este un imperativ ce decurge din faptul că economiile acestor țări sunt aproape în totalitatea lor slab dezvoltate. Este clar că doar o atitudine comună poate constitui începutul unei noi ere pentru continentul uitat, Africa. Astfel, integrarea economică este una din principalele căi prin care se poate potența efortul comun al acestor țări, pentru a crea un efect sinergic.

Specialiștii atrag atenția asupra câtorva aspecte ce trebuie să caracterizeze viitorul procesului de integrare în Africa, pornindu-se tocmai de la nerealizările înregistrate de aceste țări:

- accentuarea cooperării în domeniul comerțului. Comerțul trebuie să constituie punctul de plecare în designul grupărilor cu caracter integraționist, ca urmare a efectului de antrenare pe care îl are asupra celorlalte domenii, ca infrastructura fizică, telecomunicații, armonizarea sistemelor de plăți, valorificarea producțiilor interne etc.
- întărirea sectorului privat și transformarea acestuia într-o forță conducătoare a economiei. Lipsa unui sector privat puternic este o caracteristică a tuturor economiilor slab dezvoltate și se impune ca o cerință, dat fiind faptul că acesta asigură un climat mai favorabil pentru dezvoltarea afacerilor. Se impune ca relațiile dintre sectorul public și privat să se bazeze pe avantajele competitive, pe asigurarea unui cadru propice de desfășurare a unei concurențe loiale pentru a crește spiritul de inovație și transferul de tehnologie. Corupția reprezintă un impediment major în dezvoltarea statelor din Africa, iar lipsa unui sector privat puternic alimentează birocrăția, nepotismul, traficul de influență, cu efecte dezastruoase asupra întregii economii.
- toate eforturile de integrare trebuie să aibă un puternic sprijin din partea societății civile, acest lucru fiind posibil doar prin sublinierea avantajelor pe termen lung ce le implică. Liderii

politici trebuie să se implice mai mult în programele de integrare și să facă din aceste adevărate priorități naționale.

Continental african este „gazdă” a nu mai puțin de 14 grupări economice intraregionale, din care jumătate au o importanță relativă mai mare:

- AMU – Uniunea Arabă Magrebiană, cu 5 membri,
- COMESA – Piața Comună a Africii de Vest și de Sud, cu 20 de membri,
- ECCAS – Comunitatea Economică a Statelor Central – africane, cu 15 membri,
- ECOWAS – Comunitatea Economică a Statelor din Vestul Africii, cu 15 membri,
- SADC – Comunitatea de Dezvoltare a Africii de Sud, cu 14 membri,
- IGAD – Autoritatea Interguvernamentală de Dezvoltare, cu 7 membri,
- CEN-SAD – Comunitatea Statelor Africane din Sahel, cu 18 membri,

Alături de acestea, în Africa mai funcționează încă alte 7 grupări economice intraregionale:

- UEMOA – Uniunea Economică și Monetară Vest Africană, cu 8 membri, toți aparținând ECOWAS,
- MRU – Mano River Union, cu 3 membri, aparținând ECOWAS,
- CEMAC – Comunitatea Economică și Monetară Central-Africană, cu 6 membri, aparținând ECCAS,
- CEPGL – comunitatea Economică a Țărilor din Zona Marilor Lacuri, cu 3 membri, aparținând ECCAS,
- EAC – Comunitatea Est-Africană, cu 3 membri, 2 aparținând COMESA și unul SADC,
- IOC – Comisia Oceanului Indian, cu 5 membri, 4 aparținând COMESA și unul SADC,
- SACU – Uniunea Vamală a Africii de Sud, cu 5 membri, aparținând atât SADC cât și COMESA (2 țări).

Crearea unei Comunități Economice Africane are în vedere armonizarea tuturor acestor grupări regionale. În acest sens, primii pași, deși timizi, au început să fie făcuți. Creșterea colaborării dintre ECOWAS și UEMOA a condus la crearea unui program comun de acțiune în domeniul liberalizării comerțului și convergența politicilor economice. Ambele comunități au fost de acord cu adoptarea de reguli de origine comune pentru impulsarea fluxurilor comerciale. De asemenea, au adoptat formulare vamale comune și mecanisme de compensare (ECOWAS a fost de acord să adopte sistemul aplicat de UEMOA). ECCAS adoptă un regim comercial care ia în considerare scutirile existente în CEMAC; IGAD și IOC aplică cea mai mare parte a instrumentelor de integrare adoptate de COMESA, iar COMESA și EAC au adoptat un memorandum în legătură cu armonizarea politicilor lor. COMESA și SADC au căzut de acord să intervină în comun pentru rezolvarea unor probleme și să participe la întâlnirile fiecăreia pe problemele de interes comun.

Tratatul de la Abuja, prevede ca în 34 de ani să se realizeze Comunitatea Economică Africană. Acest deziderat se preconizează a fi posibil de atins prin parcurgerea mai multor etape. Primul stadiu ar trebui să fie cel al eliminării tarifelor între țările membre ale tuturor grupărilor regionale, punându-se astfel, bazele unei zone de comerț liber. Ar urma eliminarea barierelor netarifare și stabilirea unui tarif vamal extern comun, formându-se o uniune vamală. Adâncirea reformelor ar trebui să asigure cele patru libertăți de mișcare: a bunurilor și serviciilor, capitalurilor, forței de muncă și persoanelor, care să conducă la o piață comună. În fine, armonizarea politicilor economice, sociale și a altor domenii s-ar finaliza într-o uniune economică.

Analizând evoluția economică a grupărilor economice regionale din Africa se poate afirma că acestea sunt în prima etapă de realizare a acestui ambițios proiect. Ținta de 2017 în

realizarea unei zone de comerț liber nu pare atât de irealizabilă. COMESA se află deja în stadiul lansării unei zone de liber schimb, iar alte grupări înregistrează progrese însemnate. UEMOA, SACU, CEMAC se pot lăuda chiar cu implementarea, într-o mare măsură, a unei uniuni vamale. Exporturile grupărilor regionale africane

Gruparea	Exporturi					
	Exporturile fiecărei grupări, în volumul total al exporturilor intraregionale		Exporturile intraregionale în totalul exporturilor africane		Exporturile intraregionale în totalul exporturilor fiecărei regiuni	
	%	rang	%	rang	%	rang
CEMAC	1,1	10	0,1	10	1,9	11
CENSAD	12,8	3	1,3	4	3,6	8
CEPGL	0,1	12	0,0	13	0,5	12
COMESA	9,3	4	1,0	5	6,0	6
EAC	4,7	7	0,5	7	18,1	1
ECCAS	1,3	9	0,1	9	1,9	10
ECOWAS	19,9	2	2,1	3	10,2	5
IGAD	4,4	8	0,5	8	13,5	2
IOC	0,7	11	0,1	11	4,0	7
MRU	0,0	13	0,0	12	0,3	13
SACU						
SADC	31,3	1	3,3	2	12,8	3
UEMOA	5,9	6	0,6	6	11,2	4
UMA	8,6	5	8,6	1	3,1	9
TOTAL	100		10,5			

Sursa: ECA staff

Țările SADC derulează cel mai mare volum al comerțului între ele, 31% pentru exporturi și 24 % pentru importuri, contribuția cea mai mare având-o Africa de Sud, cel mai dezvoltat stat din Africa. Alte economii orientate către export, cu importanță mai mare, sunt Mauritius și Zimbabwe. Țări ca Malawi sau Mozambic și-au crescut exporturile către SADC. SADC conduce în topul grupărilor integraționiste, deși a fost înființată abia în 2000. O influență asupra acestui clasament o are și faptul că majoritatea țărilor SADC sunt membre COMESA, iar programul de liberalizare a comerțului demarat de aceasta a contribuit la intensificarea comerțului intra-SADC.

Pe locul doi se situează ECOWAS, cu o cotă a comerțului intraregional de 17%. Această grupare a înregistrat un progres simțitor ca urmare a programului de liberalizare a produselor tradiționale și artizanale, dar nu are aceleași performanțe și în ceea ce privește produsele industriale, la liberalizarea cărora întâmpină greutăți. Având în vedere existența de 27 de ani a acestei grupări și faptul că extinderea comerțului tradițional și artizanal este limitată, se poate aprecia că performanța înregistrată de ECOWAS nu este cea mai bună. Specialiștii apreciază că se pot obține rezultate mult mai bune dacă se fac progrese pe cale liberalizării bunurilor industriale și dacă se pun bazele unei colaborări armonioase între UEMOA și ECOWAS pentru o piață vest africană mult mai unită și mai puternică.

CENSAD se situează pe cel de-al treilea loc la exporturi (12,8%) și patru la import (10,5%), dar și această grupare se află la început de drum. Pe locul patru este COMESA, ceea ce

constituie o clasare sub așteptări, cunoscându-se activitatea destul de intensă în liberalizarea schimburilor comerciale.

Grupările integraționiste africane susțin comerțul intraindustrial prin programe de liberalizare și alte tipuri de măsuri, dar nivelul acestuia rămâne în continuare foarte scăzut (2 – 7%), iar în unele situații chiar a scăzut. Acest fapt se datorează și accentului pus pe stat, ca sector cheie în procesul dezvoltării și nu pe sectorul privat. Sectorul privat trebuie să joace un rol mult mai activ, fiind considerat ca singurul capabil să asigure creșterea eficienței producției și, implicit, a comerțului.

Un alt domeniu extrem de sensibil și, totodată, important pentru grupările regionale africane, este dezvoltarea agriculturii și asigurarea securității hranei. Este unanim recunoscut faptul că cele mai sărace țări sunt țările Africii subsahariene, iar lipsa hranei este una din cele mai grave probleme ale țărilor africane. În acest context, principalele obiective urmărite de grupările regionale africane sunt:

- Armonizarea politicilor și strategiilor agricole,
- Promovarea comerțului intraregional, inclusiv a mecanismelor compensatorii,
- Implementarea sistemelor comune de avertizare împotriva bolilor,
- Dezvoltarea unor piețe regionale eficiente,
- Înființarea de instituții comune în domeniul cercetării.

O altă realitate a Africii este aceea că o mare parte a comerțului este în sectorul informal și nu este înregistrat în statisticile oficiale. Dacă acest comerț ar fi contabilizat, comerțul intraafrican ar fi probabil mult mai ridicat de 10%. Ca urmare a acestui fapt, agenda de integrare pe continentul african trebuie să găsească soluții de a surprinde dinamica acestui sector. De exemplu, EAC a început să ia notă de sectorul informal, ca urmare a ponderii ridicate a activității între frontierele țărilor membre.

O piață africană integrată ridică numeroase probleme. Mai întâi, multe grupări regionale operează mai degrabă ca entități independente decât ca și componente ale unei structuri unitare. Etapa a doua de creare a Comunității Economice Africane, planificată a se realiza până în 2007, pune accentul pe coordonarea și armonizarea activităților.

Chiar multitudinea de aranjamente integraționiste în aceeași regiune reprezintă un handicap. Acest fapt duce la costuri inutile, suprapuneri în ceea ce privește obiectivele sau paralelisme costisitoare legate de structurile organizatorice. În plus, disiparea eforturilor în mai multe angajamente nu conduce în ultimă instanță decât la scăderea eficienței aplicării regulilor acordurilor respective.

Un alt obstacol în realizarea unei piețe africane integrate îl reprezintă preocupările exagerate ale guvernelor țărilor membre legate de atingerea suveranității și independenței țărilor lor. În plus, apar neînțelegeri legate de punerea în aplicare a liberalizării schimburilor, datorită temerilor de pierdere a veniturilor obținute de pe urma taxelor vamale. În condițiile în care aceste state sunt extrem de sărace, statul este principalul motor al creșterii economice, iar rivalitățile între state țin de alte rațiuni, este foarte dificil să pui în aplicare angajamente ambițioase.

Dacă în domeniul comercial grupările regionale din Africa au făcut pași siguri pe calea integrării, domeniul politicilor macroeconomice rămâne în continuare un deziderat. UEMOA și CEMAC fac progrese în acest sens, iar ECOWAS, COMESA și EAC au stabilit parametrii pentru convergența macroeconomică în vederea orientării eforturilor lor pentru realizarea reformei și stabilității macroeconomice. Dar pentru celelalte țări nu este deloc ușor să atingă convergența economică dorită, iar evaluările sunt, de asemenea, greu de făcut.

UEMOA, CEMAC, ECOWAS ȘI COMESA au pus un accent deosebit pe convergența macroeconomică și au stabilit de comun acord introducerea unor parametri de evaluare a armonizării politice și stabilității economice. Cu toate acestea, există dificultăți în stabilirea acestor parametri, datorită nivelurilor diferite atinse de fiecare grupare și de capacitatea diferită a statelor membre de implementare a criteriilor de convergență. De cealaltă parte, SADC și UMA nu au reușit să stabilească aceste criterii de convergență. Acești parametri variază de la niveluri ale ratei inflației, la niveluri de fiscalitate și deficite bugetare sau indicatorii referitori la gradul de îndatorare externă (se știe că țările africane sunt printre țările care au unele dintre cele mai ridicate poveri ale datoriei externe, măsurate prin raportarea nivelului datoriei externe la PIB sau la volumul exporturilor). O analiză a grupărilor regionale africane în perioada 1994 – 2000 arată următoarea situație⁴⁰:

- Din punct de vedere al inflației, UMA se află pe primul loc, cu o medie de 7%, urmată de UEMOA cu 10%, CEMAC 10%, ECOWAS 12%, SADC 31%, COMESA 33%. Trebuie menționat că UEMOA și redus progresiv rata inflației de la dublu în 1994 – 1995, la o medie de 4% în ultimii trei ani. În ceea ce privește SADC și COMESA, nivelurile inflației ar fi trebuit să aibă niveluri de 17%, respectiv 15%, excluzând Angola și Congo.
- În ceea ce privește deficitul bugetar, ierarhia este următoarea: UMA cu 0,2%, CEMAC cu -2,3%, UEMOA cu -3,7%, SADC cu -4,3%, ECOWAS -4,9% și COMESA cu -5,7%. Aceeași ierarhie se păstrează și în ceea ce privește datoria externă.
- Fluxul de investiții străine către continentul african a crescut cu o medie anuală de 1,2% anual între 1994 și 1999. Actualmente, investițiile străine reprezintă cca. 2,8% din PIB-ul ECOWAS, 2% din cel al COMESA, 1,9% din cel al UEMOA, 1,9% din PIB-ul CENSAD, 1,8% din cel al SADC, 1,4% IGAD, 1% ECCAS și 0,9% UMA. La nivelul întregii Africi, investițiile străine reprezintă 1,5% din PIB. În aceeași perioadă, SADC și CENSAD au atras 21% din totalul investițiilor străine, urmate de COMESA (16,4%), ECOWAS (11,9%), UMA (5,4%), UEMOA (3,1%), IGAD (2,7%) și ECCAS (1,9%). Se apreciază că tendințele pozitive înregistrate în evoluția pieței de capital vor conduce la creșterea investițiilor pe continentul african și la întărirea relațiilor cu investitorii străini, în condițiile în care bursa de valori funcționează în toate grupările regionale.

Un alt domeniu sensibil al procesului de integrare pe continentul african îl constituie infrastructura improprie. Lipsa infrastructurii fizice, a rețelei de transport, comunicații și de energie constituie un impediment serios în derularea relațiilor dintre țările africane. El se concretizează în lipsa de competitivitate a produselor africane, ca urmare a costurilor de tranzacționare ridicate⁴¹. Lipsa unor rețele transafricane crează piedici în calea liberalizării schimburilor, prin simplul fapt că bunurile nu pot fi tranzacționate fizic pe întregul continent african decât pe rute foarte ocolitoare.

În sprijinul rezolvării acestei probleme au fost inițiate proiecte în Africa de Vest și de Est, prin mobilizarea de resurse pentru întocmirea studiilor de fezabilitate. SADC a creat coridoare comerciale și a dezvoltat numeroase inițiative privind transporturile, inițiative ce pot fi preluate și de alte grupări regionale.

Decizia de liberalizare graduală a pieței transportului aerian la nivelul Africii a fost adoptată la nivel regional și întărită la nivel subregional. Decizia „Cer deschis la nivelul Africii”

⁴⁰ XXX – „Annual Report on Integration in Africa 2002”, Economic Commission for Africa, 2002

⁴¹ Costul unei convorbiri telefonice în Africa poate fi de 2,5 ori mai mare decât în Europa, costul unui bilet de avion de la Abuja la Bamako de 2,5 ori mai ridicat decât de la Amsterdam la New York, iar costul unui transport naval de la Addis Ababa la Abidjan poate ajunge la de 3,5 ori prețul transportului de la Tokyo la Abidjan!

are întâietate asupra acordurilor bilaterale și multilaterale și prevede eliminarea multora dintre constrângerile legate de aeronave, tarife și regulamente de trafic. Se apreciază că această inițiativă va contribui la îmbunătățirea legăturilor în interiorul și exteriorul Africii, va conduce la creșterea competiției și la îmbunătățirea condițiilor de transport pentru consumatori. Se așteaptă creșterea interesului companiilor private de a investi în domeniul transportului și la dezvoltarea acestei industrii.

În domeniul telecomunicațiilor, eforturile de integrare s-au concretizat în câteva proiecte, cum ar fi⁴²:

- ❖ Proiectul RASCOM, lansat în 1992, asigură o paletă largă de servicii de telecomunicații pe tot teritoriul Africii, stabilind linii directe între toate statele africane și conexiuni internaționale,
- ❖ African Information Society, lansată de ECA în 1995, dorește să conducă la crearea unei rețele de informații și telecomunicații la nivelul întregului continent, precum și la conectarea acestuia cu restul lumii, prin transferul noilor tehnologii,
- ❖ African Telecommunications Union, lansat de inițiativa Africană pentru Conexiuni, cu scopul de a ajuta statele membre să facă parte din societatea informațională, prin accelerarea dezvoltării infrastructurii informaționale la nivel regional și utilizarea acesteia în sectoarele socio-economice,
- ❖ COMTEL, lansat de COMESA, cu scopul de a construi o rețea regională de telecomunicații,
- ❖ Organisme regulatorii în domeniul telecomunicațiilor, înființate de ECOWAS, pentru a împărtăși experiența acumulată în acest domeniu și de a armoniza regulamentele din domeniu.

În ceea ce privește energia, o atenție deosebită este acordată energiei hidroelectrice, pentru a exploata resursele de apă pe care le au țările africane. S-au dezvoltat în acest sens proiecte pentru centrale hidroelectrice între Zambia și Zimbabwe, între Burundi, Ruwanda, R.D.Congo, între Benin și Togo, între Mali, Mauritania și Senegal.

Pentru rețelele de energie electrică, în 1995 s-au pus bazele unui proiect prin care statele SADC urmau să facă parte dintr-o rețea comună de electricitate. Acest proiect este considerat un exemplu și pentru celelalte grupări regionale pentru construirea unei zone de comerț liber pentru energie. De altfel, și ECOWAS, și EAC au pus la punct planuri privind integrarea sistemelor energetice.

Legat de petrol și gaze, există deja rețele de transport a acestor materii prime către țări ca Italia sau Spania din Algeria prin Tunisia și Maroc. Proiectul privind transportul gazelor din Nigeria către Benin, Togo și Ghana urmează a fi transpus în practică până în 2004 – 2005. Se află în curs de realizare și alte inițiative, cum ar fi cea dintre Mozambic și Africa de Sud, Kenya și Uganda, Tanzania, Ruwanda, Burundi și R.D.Congo.

Analiza grupărilor economice africane arată că, din punct de vedere organizatoric, ele nu sunt cu nimic mai prejos decât „colegele” lor mult mai performante, ca UE sau NAFTA. Au secretariate operaționale, întâlniri la nivel ministerial și al grupurilor de lucru, aranjamente instituționale complexe, declarații politice, dar le lipsesc rezultatele. Cele mai multe dintre măsurile de integrare cuprinse în protocoale, decizii și acorduri nu sunt transpuse în practică la nivel național, ca urmare a lipsei unor mecanisme de planificare, organizare, coordonare și urmărire a deciziilor luate. Acest lucru explică eșecurile înregistrate până acum în ceea ce privește respectarea angajamentelor luate, lipsa de voință a guvernelor de a subordona interesul

⁴² XXX – „Annual Report on Integration in Africa 2002”, Economic Commission for Africa, 2002

politic național scopurilor pe termen lung ale grupărilor economice regionale, monitorizarea rezultatelor obținute atât în plan comercial, cât și al stabilizării macroeconomice.

Nerealizările statelor membre ale diverselor grupări sunt reflectate chiar de incapacitatea de a colecta fondurile necesare pentru transpunerea în practică a obiectivelor propuse. De exemplu, COMESA și CEMAC au înregistrat o scădere a ratei de colectare a contribuțiilor de la 100% în 1993, la 50% în 1998. Mai mult decât atât, contribuțiile actuale ale statelor abia acoperă costurile de operare ale grupărilor regionale, ceea ce face ca atingerea scopurilor propuse, din punct de vedere financiar să depindă într-o foarte mare măsură de asistența străină.

Cu toate aceste dificultăți, integrare pe continentul african nu este o bătălie pierdută. Cu multă energie și mult sprijin se pot obține rezultatele așteptate. Rezultate mai vizibile au fost obținute în domeniul integrării comerciale. Pentru atingerea stadiului unei uniuni economice necesită eforturi considerabile.

Poate că mai mult decât în oricare altă regiune a lumii, integrarea pe continentul african este singura soluție de a ieși din conul de marginalizare în care se află acum. Lipsa resurselor financiare, a infrastructurii, problemele sociale cu care se confruntă sunt doar câteva dintre coordonatele ce definesc situația grea a acestui continent. Succesul va depinde într-o măsură covârșitoare de cooperarea și angajamentul grupărilor regionale în redefinirea rolului lor.

ANEXA Nr.1

Comerțul exterior al celor mai importante grupări integraționiste din America și Asia (miliarde USD și %)

Gruparea	Valoarea (2001)	Ponderea în total export-import			Schimbări anuale (%)		
		1990	1995	2001	1990-01	2000	2001
NAFTA							
Total export	1149	100,0	100,0	100,0	7	15	-6
Intra-export	637	42,6	46,1	55,4	9	18	-2
Extra-export	512	57,4	53,9	44,5	4	11	0
Total import	1578	100,0	100,0	100,0	8	18	-3
Intra-import	624	34,4	37,7	39,6	9	17	-2
Extra-import	954	65,6	62,2	60,4	7	19	-4
ASEAN							
Total export	385	100,0	100,0	100,0	9	19	-10
Intra-export	90	20,1	25,5	23,5	11	28	-12
Extra-export	295	79,9	74,5	76,5	9	16	-9
Total import	336	100,0	100,0	100,0	7	22	-8
Intra-import	77	16,2	18,9	22,8	10	28	-12
Extra-import	260	83,8	81,1	77,2	6	21	-7
MERCOSUR							
Total export	88	100,0	100,0	100,0	6	14	4
Intra-export	15	8,9	20,5	17,3	13	17	-14
Extra-export	73	91,1	79,5	82,7	5	13	9
Total import	84	100,0	100,0	100,0	10	8	-6
Intra-import	16	14,5	18,1	18,9	13	12	-11
Extra-import	68	85,5	81,9	81,1	9	8	-5

Pactul Andin							
Total export	53	100,0	100,0	100,0	5	34	-9
Intra-export	6	4,2	12,2	11,2	15	30	14
Extra-export	47	95,8	87,8	88,8	4	34	-12
Total import	44	100,0	100,0	100,0	9	9	12
Intra-import	6	7,7	12,9	13,3	14	29	8
Extra-import	39	92,3	87,1	86,7	8	7	12

Sursa: WTO – Annual Report 2002, Geneva, 2002, Table I.9

ANEXA NR: 2

PRINCIPALELE ACORDURI DE INTEGRARE REGIONALĂ

AFTA	ASEAN Free Trade Area <i>Zona de Liber Schimb a Asociației Națiunilor din Sudul și Estul Asiei</i>	Brunei Darussalam Cambogia Indonezia Laos Malaezia Myanmar Filipine Singapore Thailanda Vietnam
ASEAN	Association of South East Asian Nations <i>Asociația Națiunilor din Sudul și Estul Asiei</i>	Brunei Darussalam Cambogia Indonezia Laos Malaezia Myanmar Filipine Singapore Thailanda Vietnam
BANGKOK	Bangkok Agreement <i>Acordul de la Bangkok</i>	Bangladesh China India Republica Korea Laos Sri Lanka
CAN	Andean Community <i>Comunitatea Andină</i>	Bolivia Columbia Ecuador Peru Venezuela
CARICOM	Caribbean Community and Common Market <i>Comunitatea și Piața Comună a Caraibilor</i>	Antigua & Barbuda Bahamas Barbados Belize Dominica Grenada Guyana Haiti Jamaica Monserrat Trinidad & Tobago St. Kitts & Nevis St. Lucia St. Vincent & the Grenadines Surinam
CACM	Central American Common Market <i>Piața Comună Central- Americană</i>	Costa Rica El Salvador Guatemala Honduras Nicaragua
CEFTA	Central European Free Trade Agreement <i>Acordul de Liber Schimb Central European</i>	Bulgaria Croația România
CEMAC	Economic and Monetary Community of Central Africa <i>Comunitatea Economică și Monetară a Africii Centrale</i>	Camerun Republica Central- Africană Chad Congo Guineea Ecuatorială Gabon
CER	Closer Economic Relations Agreement	Australia Noua Zeelandă
CIS	Commonwealth of Independent States <i>Comunitatea Statelor Independente</i>	Azerbaijan Armenia Belarus Georgia Moldova Kazakhstan Federația Rusă Ucraina Uzbekistan Tajikistan Republica Kârgâză
COMESA	Common Market for Eastern and Southern Africa <i>Piața Comună a Africii de Est și Sud</i>	Angola Burundi Comoros Republica Democratică Congo Djibouti Egipt Eritrea Etiopia Kenia Madagascar Malawi Mauritius Namibia Rwanda Seychelles Sudan

		Swaziland Uganda Zambia Zimbabwe
EAC	East African Cooperation <i>Cooperarea Africii de Est</i>	Kenya Tanzania Uganda
EAEC	Eurasian Economic Community <i>Comunitate Economică Eurasiatică</i>	Belarus Kazakhstan Republica Kârgâză Federația Rusă Tajikistan
ECO	Economic Cooperation Organization <i>Organizația pentru Cooperare Economică</i>	Afghanistan Azerbaijan Iran Kazakhstan Republica Kârgâză Pakistan Tajikistan Turcia Turkmenistan Uzbekistan
EEA	European Economic Area <i>Spațiul Economic European</i>	Islanda Liechtenstein Norvegia
EFTA	European Free Trade Association <i>Acordul European de Liber Schimb</i>	Islanda Liechtenstein Norvegia Elveția
GCC	Gulf Cooperation Council <i>Consiliul de Cooperare din Zona Golfului</i>	Bahrain Kuweit Oman Qatar Arabia Saudita Emiratele Arabe Unite
LAIA	Latin American Integration Association <i>Asociația de Integrare din America Latină</i>	Argentina Bolivia Brazilia Chile Columbia Cuba Ecuador Mexic Paraguay Peru Uruguay Venezuela
MERCOSUR	Southern Common Market <i>Piața Comună a Conului de Sud</i>	Argentina Brazilia Paraguay Uruguay
NAFTA	North American Free Trade Agreement <i>Acordul de Liber Schimb din America de Nord</i>	Canada Mexic Statele Unite ale Americii
SADC	Southern African Development Community <i>Comunitatea pentru Dezvoltarea Africii de Sud</i>	Angola Botswana Lesotho Malawi Mauritius Mozambic Namibia Africa de Sud Swaziland Tanzania Zambia Zimbabwe
UEMOA WAEMU	West African Economic and Monetary Union <i>Uniunea Economică și Monetară a Africii de Vest</i>	Benin Burkina Faso Côte d'Ivoire Guinea Bissau Mali Niger Senegal Togo
E. U.	European Union <i>Uniunea Europeană</i>	Austria Belgia Cipru Cehia Danemarca Estonia Finlanda Franța Germania Grecia Ungaria Irlanda Italia Letonia Lituania Luxembourg Malta Olanda Polonia Portugalia Slovacia Slovenia Spania Suedia Marea Britanie
Sursa: http://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/region_e.htm		

ANEXA NR.3

PRINCIPALELE CARACTERISTICI ALE COMERȚULUI INTERNAȚIONAL

Comerțul internațional este primul flux al circuitului mondial și el cuprinde mișcarea bunurilor și serviciilor dintr-o țară în alta, prin trecerea frontierelor vamale ale țării respective. Comerțul internațional are două componente: export și import. Exportul exprimă ieșirea de pe teritoriul vamal al unei țări a mărfurilor și serviciilor. Exportul implică încasări valutare pentru țara exportatoare. Importul se referă la intrarea pe teritoriul vamal al unei țări a bunurilor și serviciilor din alte țări și el implică un efort valutar din partea țării importatoare.

Exportul și importul desemnează, în unitatea lor, comerțul exterior al unei țări.

Comerțul internațional a cunoscut un avânt deosebit începând cu marile descoperiri geografice, când au fost atrase în circuitul mondial noi teritorii. Comerțul internațional a fost dintotdeauna o oglindă a diviziunii internaționale a muncii, exprimând foarte fidel specializarea internațională. Până în secolul trecut, fluxurile comerciale internaționale au fost dominate de comerțul cu materii prime, pe relația colonii – metropole.

Adevărata explozie a comerțului internațional a survenit după cel de-al doilea război mondial, odată cu cuceririle tehnico-științifice, dar și cu mutațiile ce au survenit în ordinea economică mondială.

Destrămarea imperiilor coloniale și cucerirea independenței de către tot mai multe state au dus implicarea în fluxurile comerciale a tot mai mulți participanți. Practic, toate țările lumii sunt astăzi angajate în circuitul economic mondial prin relații de import și de export, făcând din comerțul internațional cel mai cuprinzător flux al circuitului economic mondial.

Analiza comerțului internațional relevă câteva caracteristici generale, ce definesc acest flux⁴³:

- comerțul internațional este un flux dinamic. Valoarea exporturilor mondiale a crescut permanent, ajungând astăzi la aproape 9 000 miliarde de dolari. Ritmul de creștere al exporturilor mondiale a fost superior ritmurilor de creștere economică sau a producției manufacturate.

Evoluția principalilor indicatori la nivel mondial (creștere anuală, în %)

Indicatorul	1990 - 2000	2000 - 2004	2004
Exportul de mărfuri	6,4	4,2	9
Producția de mărfuri	2,5
PIB, în prețuri curente	2,5	2,5	4
PIB, în prețuri reale	3,4	3,6	5

World Trade Report, 2005

Dinamismul deosebit al fluxurilor comerciale este determinat și de creșterea interdependențelor sporite din economia mondială, de faptul că schimburile comerciale reprezintă prima formă și cea mai facilă pentru țările mai puțin avansate de angrenare în circuitul economic mondial. În ultimul deceniu, avântul deosebit dat de cuceririle informaționale, de scăderea costului transporturilor, de accesul mai rapid și mai ieftin la informații, coroborat cu diminuarea tarifelor la nivel internațional au constituit tot atâtea motivații ce au contribuit la impulsivitatea comerțului internațional.

- Diversificarea continuă a fluxurilor comerciale internaționale. Sub imperiul progresului tehnologic, al inovației, nomenclatorul de produse s-a îmbogățit continuu, iar gradul de complexitate al produselor a crescut foarte mult. De asemenea, diversitatea comerțului poate fi exprimată și de faptul că produsele au devenit astăzi tot mai „internaționale”, la

⁴³ A se vedea și S.Dumitrescu, A. Bal – Economie mondială, Editura Economică, București, 2002, pg. 376 - 378

realizarea lor participând firme din diverse țări. Produsele prelucrate au început să domine comerțul exterior nu numai al țărilor dezvoltate, dar și al țărilor în dezvoltare, pe ansamblul acestora. Structura pe mărfuri a comerțului internațional reflectă această diversificare, prin ponderea foarte mare a produselor manufacturate (prelucrate) în totalul schimburilor. Peste 70% din comerțul mondial este reprezentat de produsele prelucrate, urmate de combustibili și produse minerale, produse agricole și textile. De asemenea, din gama produselor prelucrate, domină mașini și echipamente de transport, produsele chimice și farmaceutice și echipamentele electronice și de birou. Comparativ cu anul 2000, așa cum se prezintă și în tabelul de mai jos, nu se remarcă schimbări semnificative, ci o ușoară creștere a ponderii combustibili și produse minerale, lucru explicat în principal prin evoluția spectaculoasă a prețurilor petrolului.

Exporturile mondiale pe grupe de produse (în % din total, 2000/2004)

	2000	2004
Total	100,0	100,0
Produse agricole	8,8	8,8
Combustibili și produse minerale	13,9	14,4
Produse manufacturate	74,8	73,8
Mașini și echipamente de transport	41,8	39,0
Echipamente electronice și de birou	15,4	12,7
Textile	2,5	2,7

Sursa: World Trade Statistics, 2005

În ceea ce privește repartitia geografică a comerțului cu produse manufacturate, pot fi desprinse câteva caracteristici: țările dezvoltate apar în postura celor mai mari exportatori și importatori de produse manufacturate, fapt explicabil prin structura extreme de diversă a acestor economii, structură ce se reflectă în exporturi și importurile acestor țări, conectarea lor la economia globală extreme de puternică și dominația lor în domeniile tehnicii și tehnologiei. Țările în dezvoltare sunt mai degrabă importatori de produse prelucrate decât exportatori, cea mai clară diferență dintre exporturile și importurile de produse manufacturate fiind în cazul Orientului Mijlociu și al Africii. Dacă în ceea ce privește Orientul Mijlociu, explicația rezidă în abundența petrolului și a faptului că aceste țări și-au construit economiile (și averea) pe exportul de petrol, în cazul Africii motivația este dată de sărăcia acestor țări, de faptul că structura economiilor țărilor africane nu poate asigura un export dominat de produse prelucrate. Este de remarcat faptul că în cazul Asiei, ponderea produselor prelucrate este mai mare la export decât la import, iar această diferență poate fi explicată prin faptul că în Asia au fost delocalizate foarte multe industrii, de la cea textilă, la produse electronice și electrocasnice sau jucării. Practic, cu greu mai pot fi găsite azi produse de larg consum care să nu poarte inscripționarea made in China sau alte țări din zonă (Corea, Thailanda, etc.)

Ponderea produselor manufacturate în comerțul mondial, pe regiuni (2004)

	Export (%)	Import (%)
Mondial	73,8	73,8
America de Nord	76,6	77,7
America de Sud și Centrală	36,3	70,0
Europa	80,2	75,3
CSI	33,1	73,7

Africa	25,1	71,0
Orientul Mijlociu	22,1	80,2
Asia	83,6	69,9

- Țările dezvoltate domină, în continuare comerțul internațional, chiar dacă țările în dezvoltare înregistrează evoluții pozitive. Primii 10 exportatori și importatori ai lumii aparțin în țările dezvoltate, cu excepția Chinei și totalizează peste jumătate din exporturile și importurile mondiale. Pe ansamblu, țările în dezvoltare derulează în jur de 30% din comerțul mondial, iar cea mai mare parte a acestei ponderi este realizată doar de câteva dintre țările în dezvoltare (China, Brazilia, Argentina, Mexic, țările Asiei de Sud Est, țările Orientului Mijlociu exportatoare de petrol). Restul țărilor înregistrează ponderi scăzute în comerțul mondial.

Principalii importatori și exportatori, în 2004 (% din total)

Exportatori	% din total exporturi	Importatori	% din total importuri
1. Germania	10	1. SUA	16,1
2. SUA	9	2. Germania	7,6
3. China	6,5	3. China	5,9
4. Japonia	6,2	4. Franța	4,9
5. Franța	4,9	5. Marea Britanie	4,9
6. Olanda	3,9	6. Japonia	4,8
7. Italia	3,8	7. Italia	3,7
8. Marea Britanie	3,8	8. Olanda	3,4
9. Canada	3,5	9. Belgia	3,0
10. Belgia	3,4	10. Canada	2,9

Sursa: World Trade Report, 2005

Din punct de vedere regional, cel mai mare comerciant al lumii rămâne Uniunea Europeană, care în formula sa de 25 de state, realizează aproximativ jumătate din exporturile mondiale. Urmează Asia, care împreună cu China și Japonia dețin peste o pătrime din exporturile mondiale și America de Nord, cu cca. 15%. Aceste evoluții sunt în parte rezultatul grupării în aceste regiuni a celor mai avansate țări ale lumii, care sunt cei mai mari exportatori și importatori (în cazul Europei și al Americii de Nord), în parte al dinamismului deosebit înregistrat în ultimul deceniu și jumătate de Asia, în special a Chinei, care a detronat Japonia, devenind al treilea mare comerciant al lumii, dar și datorită formării de blocuri comerciale regionale.

Comerțul mondial pe principalele regiuni (2003, mld. USD)

Regiunea	Export	Import
Total mondial,	8880	9215
America de Nord	1330	1727
SUA	819	1526
America Latină și Caraibe	272	238
Europa	4024	4133
Uniunea Europeană (25)	3708	3784
CSI	263	171
Africa	228	207
Orientul Mijlociu	379	243
Asia	2385	2214

China	593	561
Japonia	565	455

Sursa: World Trade Report, 2005

- Înrautățirea termenilor schimbului în defavoarea țărilor în dezvoltare, ca rezultat al evoluției divergente a prețurilor produselor cu grade diferite de prelucrare. Comerțul exterior al țărilor în dezvoltare este, în continuare, dominat de produse cu grad mai redus de prelucrare, chiar dacă, pe ansamblu, materiile prime au fost depășite de produsele prelucrate. În plus, accesul pe piețele țărilor dezvoltate este mai facil pentru produsele care încorporează mai puțină tehnologie și care, în general, sunt mai ieftine decât cele avansate din punct de vedere tehnologic. Înrautățirea termenilor schimbului este amplificată și de perioadele de recesiune din economia mondială, când țările cele mai defavorizate sunt primele care înregistrează din plin efectele negative ale stagnării sau descreșterii economice.
- Tripolizarea comerțului internațional este una dintre cele mai evidente tendințe ale acestui flux. Tripolizarea se află, însă, într-o dinamică permanentă, dacă avem în vedere faptul că acum un deceniu triada era formată din UE, SUA, Japonia, iar astăzi ea este formată de UE, SUA, China. De asemenea, și între acești lideri se poate schimba ierarhia, șansele ca China să detroneze SUA nu sunt atât de mici. Considerăm că din acest punct de vedere, precizarea cea mai corectă ar fi că din ce în ce mai mult această tripolizare vizează blocuri comerciale: UE, NAFTA, ASEAN (plus China) sunt grupările ce dețin peste trei pătrimi din exporturile mondiale.
- Regionalizarea comerțului internațional, pe fondul unei instituționalizări tot mai accentuate a acestuia constituie o altă caracteristică a fluxurilor comerciale internaționale. Tot mai multe acorduri regionale sunt negociate în cadrul OMC, iar cele existente tind să își consolideze din ce în ce mai mult poziția. UE se extinde tot mai mult, zona Asia Pacific se conturează din ce în ce mai convingător ca o viitoare putere economică, țările de pe continentul african se străduiesc să realizeze grupări funcționale, toate pe fondul unui efort susținut din partea OMC de a asigura un comerț cât mai liber.

Comerțul mondial pe grupări regionale (2003, mld. USD)

	Export	% din total	Import	% din total
NAFTA (3)	1330	14,9	1727	18,7
MERCOSUR (4)	135	1,5	94	1
ASEAN (10)	550	6,2	491	5,3
UE (25) extra – grupare	1203	13,5	1279	13,9
UE (15)	3447	38,8	3485	37,8
UE (10) [⌘]	260	2,9	299	3,2
Țările în dezvoltare	2780	31,3	2523	27,3
Țările în dezvoltare din Asia	1712	19,3	1629	17,7

⌘ Este vorba de exporturile celor 10 state ce au aderat în 2004 la UE

Sursa: World Trade Report, 2005

- Creșterea protecționismului de ordin netarifar, pe fondul diminuării protecționismului tarifar. Eforturile OMC de a reduce nivelul taxelor vamale a dat un impuls nu doar schimburilor comerciale internaționale, ci și dezvoltării de noi instrumente de protecție a economiei, care să eludeze acordurile comerciale multilaterale negociate.

- Internalizarea comerțului mondial, ca urmare a activității societăților transnaționale. În contextul globalizării și al creșterii interdependențelor, rolul granițelor naționale tinde să se estompeze. În ceea ce privește corporațiile transnaționale, comerțul între filiale este comerț intrafirmă, chiar dacă aceste fluxuri presupun trecerea frontierelor naționale ale țărilor pe teritoriul cărora aceste filiale funcționează. După aprecierea unor specialiști, comerțul intrafirmă se situează în jurul valorii de 7 000 mld. USD, ceea ce reprezintă peste trei pătrimi din valoarea importurilor mondiale!

Evoluția prețurilor la materiile prime a fost, în general, descrescătoare, ceea ce a provocat pierderi pentru țările ce își aveau comerțul concentrat pe materii prime. Există, însă, și excepții, iar cea mai notabilă este legată de petrol. Importanța petrolului pentru economia mondială derivă din simplul fapt că modelul energetic actual este dominat de petrol, iar energia este fundamentul întregii dezvoltări economice. Crizele petroliere declanșate în anii 70 au dus la puternice transformări în ierarhia mondială și a constituit un factor agravant al crizei sistemului comunist.

Evoluțiile recente pe piața petrolului suscită foarte mult interes, atât din partea specialiștilor, și nu numai. Țările în dezvoltare sunt principalii exportatori de combustibili, cu o pondere în creștere (de la 58% în 1990, la 63% în 2003), iar țările dezvoltate principalii importatori, cu o pondere în scădere (de la 71% în 1990, la 56% în 2003). Prețul petrolului a atins cote extrem de înalte, ceea ce a făcut ca factura pentru energie a țărilor net importatoare să fie deosebit de încărcată, dar a și contribuit la sporirea „averii” țărilor net exportatoare. În plus, dacă precedentele creșteri ale prețului petrolului au fost de scurtă durată, această ultimă evoluție pare să se transforme într-o permanență, dat fiind faptul că ea nu mai este dominată de factori conjuncturali sau politici, ci de creșterea în termeni reali a cererii de energie la nivelul marilor consumatori și, mai ales, datorită avântului deosebit al transporturilor în marile țări (cazul Chinei și Indiei care, împreună, depășesc 2 miliarde de locuitori).

În mod paradoxal, deși țările în dezvoltare sunt principalii exportatori de combustibil efectul creșterii prețului petrolului asupra economiei acestor țări, pe ansamblu, este unul negativ și nu pozitiv. Singura regiune în care încasările din petrol depășesc plățile pentru petrol este Orientul Mijlociu. Celelalte regiuni sunt net importatoare, iar plățile depășesc încasările. În Africa, de exemplu, doar 12 țări sunt net exportatoare de petrol, 37 sunt net importatoare, iar în acestea din urmă locuiește 57% din populația Africii. Asia, cu aproximativ 3 miliarde de locuitori este, de asemenea, o zonă net importatoare (cu China și India în fruntea listei), iar în America latină situația este similară: doar 8 țări exportă petrol, restul de 25 sunt importatori.

Modul: Globalizarea – Evenimentul evenimentelor

Prof.univ.dr. Tiberiu Brăilean
Universitatea „Al.I.Cuza” Iași

CAPITOLUL I

GLOBALIZAREA – EVENIMENTUL EVENIMENTELOR

- 1.1. Ce este globalizarea?
- 1.2. Monstrul fără chip sau cabala plutocraților...
- 1.3. Mușcătura din mister.
- 1.4. Ecumenopolisul
 - 1.4.1. O promisiune de fericire
 - 1.4.2. Șansa multiculturalismului
 - 1.4.3. Sfârșitul ideologiilor
- 1.5 Glocalizarea.....
- 1.6. Timpul mondial.....
 - 1.6.1. Revoluția tăcută.....
 - 1.6.2. Tirania timpului real.....
 - 1.6.3. Vârste axiale.....
 - 1.6.4. Prăbușirea viitorului.....
- 1.7. Democrația de piață.....
 - 1.7.1. Geopolitica haosului.....
 - 1.7.2. Lex mercatoria.....
 - 1.7.3. Structurile de cunoaștere.....
 - 1.7.4. Imperativul competitivității.....
 - 1.7.5. Noul Frankenstein.....
- 1.8. Trei paradigme americane
- 1.9. Dl. Soros față cu globalizarea
- 1.10. Internaționala indignaților sau spiritul de la Rio
- 1.11. Deglobalizarea economiei de cazino.....
- 1.12. Avuția non-națiunilor. Un nou medievalism?

GLOBALIZAREA - EVENIMENTUL EVENIMENTELOR

1.1. CE ESTE GLOBALIZAREA?

Termenul de globalizare este de origine anglo-saxonă (*globalization*), sinonim cu francezul *mondialisation* și se găsește astăzi pe buzele tuturor. Este un termen superuzitat, căruia îi putem atribui numeroase semnificații. Cum arată Zygmunt Bauman, „el a devenit rapid lozincă, incantație magică, paspartu capabil să deschidă porțile tuturor misterele prezente și viitoare”⁴⁴. Ca orice marotă, ea se opacizează, este utilizată de multe ori fără înțelegerea unei semnificații anume, transformând în canoane sau în tabuuri o sumă de predicții elementare, astfel încât se poate spune că se vorbește astăzi despre globalizare cum se vorbea despre medicină în vremea lui Molière.

S-au dat diferite definiții globalizării, nici una însă pe deplin satisfăcătoare. Este și greu să definești un fenomen confuz încă și atât de complex, fiecare autor evidențiind o anumită latură, sau dimensiune a sa. Astfel, era normal ca George Soros, de pildă, să dea o definiție preponderent economică. După el, „globalizarea reprezintă mișcarea liberă a capitalului însoțită de dominația crescândă a piețelor financiare globale și a corporațiilor multinaționale asupra economiilor naționale”⁴⁵. La fel de normal era ca Antony Giddens să ofere o definiție conținând elemente preponderent sociologice. „Globalizarea poate fi definită – spune el – ca intensificarea relațiilor sociale în lumea întreagă, care leagă într-o asemenea măsură localități îndepărtate, încât evenimente care au loc pe plan local sînt privite prin prisma altora similare, petrecute la multe mile depărtare și invers”⁴⁶.

Alți autori, cum este Giorgios I. Mantzaridis, fac distincția între globalizare și universalitate (!). Acestea ar fi două noțiuni înrudite din punct de vedere formal, dar esențial opuse. „Prima exprimă unirea autoritară și omogenizarea, iar cea de-a doua exprimă unitatea spirituală dar, în același timp, și diversitatea persoanelor. Globalizarea îndepărtează particularitățile și schimbă și persoanele și societățile într-o masă amorfă, în timp ce universalitatea respectă particularitățile persoanelor și ale societăților și cultivă armonia și împlinirea acestora”⁴⁷.

În ce ne privește, considerăm că globalizarea este un fenomen și un proces complex, caracterizat, în principal, prin : - o tendință profundă de regăsire a unității; - creșterea interdependențelor la nivel global; - internaționalizarea schimburilor și a producției; - liberalizarea piețelor; - libera circulație a capitalurilor, informațiilor, persoanelor și mărfurilor; - a treia revoluție industrială și transnaționalizarea tehnologiei; - dominația firmelor multinaționale; - intensificarea concurenței (hiperconcurența) la nivel global; - comprimarea timpului și a spațiului; - afirmarea culturii contractului; - nașterea unei societăți civile globale; - afectarea suveranității naționale, a identităților culturale și spirituale.

Cornelius Castoriadis considera că problema civilizației moderne este că aceasta a încetat să-și mai pună întrebări, când tocmai abilitatea de a le formula face diferența dintre soartă și

⁴⁴ Zygmunt Bauman, „Globalizarea și efectele ei sociale”, Antet, București, 2002, p.5

⁴⁵ George Soros, „Despre Globalizare”, Polirom, Iași, 2002, p.15

⁴⁶ Ioan Bari, „Globalizare și probleme globale”, Ed. Economică, București, 2001, p.7

⁴⁷ în *Globalizare și universalitate. Himeră și adevăr*, Editura Bizantină, București, 2002, p.20

predestinare, dintre derivă și călătorie. În acest sens, o bună întrebare este: de când datează începuturile procesului de globalizare? Răspunsurile sînt diferite. Unii consideră că totul a început odată cu politicile de liberalizare-privatizare-dereglementare puse în operă în anii '80 de administrațiile Reagan în S.U.A. și Thatcher în Marea Britanie. Alții merg mai în urmă, considerînd că elementul declanșator l-a constituit instituirea cursurilor de schimb flotante în anii '70, începînd cu administrația Nixon și liberalizarea mișcărilor de capital începînd cu administrația Ford. Ei bine, alți autori merg mult îndărăt, situînd începuturile după primul război mondial, în vremea președintelui Wilson, la inițiativa unor „eminențe gri”, printre care figura consilierul său Edward Mandell House, precum și personalități politice mai cunoscute precum Balfour, Clémenceau, sau Panderewski. Aceștia au constituit *The Council of Foreign Relations*, un club privat cu sediul la New York, avîndu-l ca prim președinte pe David Rockefeller. Influența acestui Consiliu a fost considerabilă. În cadrul său au fost elaborate proiectele ce aveau să conducă mai tîrziu la constituirea Organizației Națiunilor Unite, Fondului Monetar Internațional și Băncii Mondiale. Tot de aici au apărut mai tîrziu (1954) Clubul Bilderberg și Comisia Trilaterală (S.U.A.- Europa vestică – Japonia), la inițiativa lui D. Rockefeller, Ch. D. Jackson și Z. Brzezinski și reunind cîteva sute de persoane discrete și foarte influente. Cartea-program a grupului și planul său globalist au fost prezentate pentru prima oară oficial în lucrarea lui Z. Brzezinski: *Betwenn Two Ages. America's Role in the Technetronic Era*, Harmondsworth, New York, 1970. Potrivit acestor accepțiuni, globalizarea apare ca un fenomen dinainte pregătît, în cercuri neoficiale, cu mult timp înainte ca el să devină vizibil.

1.2. MONSTRUL FARA CHIP SAU CABALA PLUTOCRAȚILOR

E tot mai discutat faptul că tendința globalizării a fost și este susținută de o serie de grupuri „discrete”, neoficiale, care au o influență hotărîtoare asupra deciziilor publice și private importante. În același timp, există personaje cheie, cu o contribuție semnificativă la configurarea evoluțiilor în curs. O astfel de personalitate este Zbigniew Brzezinski, teoretician și politician activ, cunoscut promotor al globalizării și al unei „noi ordini mondiale”, bazate pe un proiect corporatist mondial. Reinterpretînd vechiul mesianism nord-american, în lucrarea *Marea tablă de șah...*, autorul vizează o sporire a puterii S.U.A., o extindere a „umbrelor” americane și o reîmpărțire a sferelor de influență la nivel global. Toate națiunile lumii sînt invitate, într-un fel sau altul, să recunoască rolul de lider al noii metropole și să consimtă la limitarea suveranității proprii.

Alți autori (vezi, de pildă, Michel Schooyans, *La derive totalitaire du liberalisme*, Mame, Paris, 1995), inspirîndu-se din scrieri mai vechi ale lui Kireievski și de Toqueville, vorbesc despre un soi de „directorat”, care ar pune la cale afacerile lumii, reunind reprezentenți occidentali și ruși, dincolo de ideologii și alte eventuale elemente de divergență, pe baza utilității și interesului comune. Ideologiile se află în vacanță. Orice lucru e bun dacă e util, chiar și războiul, mai ales cel „prin delegație”, sau dacă prezintă un interes, în absența căruia și pacea devine indezirabilă. Cele două mari zone de putere, Occidentul și Rusia, altădată profund antagonice, luptă acum împotriva unor „dușmani comuni”. Binele comun este redus la un

mănunchi de parametri economici, materiali, dincolo de orice considerații morale, culturale sau ideologice. Ideea însăși de conștiință e amenințată astăzi de naufragiu.

Aceste grupuri, mai mult sau mai puțin oculte, sînt bănuite că domină viața publică la nivel mondial și în primul rînd economia, tehnologia, cercetarea științifică și mediile comunicaționale, aliind un scientism biomedical și demografic, ale cărui rezultate se văd tot mai clar, cu un nou cod juridic, foarte pozitivist, menit să înlocuiască morala. Dealtminteri, discursul public oficial devine, nu întîmplător, tot mai scientist, cu rezonanțe în același timp economico-financiare, tehnologice, demografice și biomedicale. Sînt semnificative, în acest sens, discuțiile din ultima vreme privind clonarea umană, cu argumente pro, foarte științifice, și contra, preponderent morale. Mă tem, însă, că natura, sau Dumnezeu, va refuza să participe la acest experiment, la multiplicarea unor progenituri care n-ar duce decît la degenerarea mai precipitată a speciei noastre. Lumea întreprinde astfel o cursă în abis.

Se mai realizează astăzi, cu aceeași tendință de globalizare, o nouă și sporită confuzie între puterea civilă, temporală și cea religioasă, spirituală, în sensul unei noi absorbții a celei de a doua de către cea dintîi, o restaurare emblematică a vulturului bicefal, pe linia pregătită cîndva de Rousseau, Feuerbach, Hegel, Marx și, mai înainte de Hobbes, care a conceptualizat *Leviathanul* modern, un zeu muritor, care nu face decît să încurce binele cu răul, dreptatea cu nedreptatea, sacralul cu profanul, în dorința declamată de a institui fericirea civilă generală a supușilor săi. Absolutist, noul *Leviathan* concentrează în ghearele sale întreaga putere, e cezar și zeu în același timp, e suveran. Îndepărtat de Dumnezeu și de oameni deopotrivă, lipsit de măsură, oficiază fără noimă o liturghie seculară pe care nimeni n-o mai înțelege, dar la care mai toți participă cu teamă și chiar cu o anumită fervoare.

S-o spunem răspicat: avem de-a face cu un monstru, purtînd cu sine o derivă totalitară. Un monstru fără chip, care a pervertit tradiția, credința, liberalismul, care mizează pe frică și care se extinde la nivel planetar. Puterea sa este mai curînd economică și tehnică, neponderată politic, sau care absoarbe, pervertește politicul. Fără a fi de natură statală, e o putere publică, atotcuprinzătoare. Toată această atmosferă seamănă foarte bine cu romanele lui Orwell, în care – de pildă – în fiecare casă există cîte un televizor, dar emite fără să mai transmită nimic și, mai mult, din vreme în vreme, se transformă în receptor, înregistrînd tot ce se întîmplă în jur, fără ca cei de față să o știe. O societate bolnavă de drepturile sale, dar în care dreptului i se pune călușul în gură. O societate în care se justifică orice, pentru că orice este justificabil, legitimabil, o societate în care legea umană strîmbă înlocuiește morala divină și valorile obiective ale binelui, adevărului și dreptății. Totul se relativizează, devine negociabil, efemer, după cum se schimbă interesul și utilitatea pragmatică și mercantilă procurată unei minorități obsesive.

Așadar, un nou totalitarism pare să pîndească din chiar lăuntru societăților celor mai dezvoltate. Oamenii sînt din nou chemați să participe la un „măreț program” de „salvare” a civilizației, sînt fișați și urmăriți pînă în cele mai intime manifestări. Un totalitarism pervers, ce se însinuează peste tot, în legile noastre, în instituțiile noastre și în practicile noastre sociale. Un nou mormînt al spiritului uman. Oficial, însă, pericolele sînt – desigur – altundeva, înafară. Însă, nu-i așa?, le vom căuta și le vom distruge...

Economia mondială se clatină, pîndită de spectrul crizei. Nu mai există o coordonare veritabilă a politicilor economice la nivelul „celor mari”. Grupul “celor 7+1” e tot mai puțin eficient, ca reflex al disputelor din sînul alianței occidentale. Fiecare pare să acționeze pe cont propriu, ceea ce nu reușește decît să agraveze criza. Numai acțiunea concertată a principalelor țări cele mai industrializate, prin politici armonizate și inteligente, a reușit pînă acum să îndepărteze

perspectiva unei depresiuni economico-financiare profunde ce amenință încă din 1997. Ce va urma?

Economia trăiește după chipul și asemănarea societății în care se configurează. De multe ori însă, ea vrea să imprime societății propriul chip. Iar societatea reacționează nu tocmai favorabil la transformarea capitalistă a mai tuturor valorilor umane și chiar a omului însuși în mărfuri. Cea românească, bunăoară, cu etica sa specifică unei economii țărănești, care rămîne dominantă, o înțelege și o asimilează mai greu pe cea a calvinilor lui Weber, sau a anglicanilor epocii victoriene, iar acum și în aceste condiții se vede plonjînd în vârtejul globalizării, al ieșirii din dogmatismele modernității și intrării în postmodernitatea non-dogmatică prin definiție.

De asemenea, sistemul economic interacționează intim cu sistemul politic dominant. „Analiztii care au studiat corelațiile dintre caracteristicile sistemelor politice și ratele de creștere economică ale diferitelor state au ajuns la concluzia că aceasta înseamnă îmbinarea predictibilității mediului economic (stabilitate legislativă, credibilitatea politicilor oficiale etc) cu adaptabilitatea cadrului instituțional la exigențele schimbătoare ale economiei mondiale”⁴⁸. Astfel, după euforia liberalizării care a ținut în ultimul pătrar de secol capul de afiș al agendei guvernelor lumii, s-ar putea ca „exuberanța irațională” a piețelor și „lăcomia debordantă” a seniorilor săi (Alan Greenspan) să conducă la intrarea într-o nouă etapă, reclamată de necesitatea unor reglementări mai severe a piețelor, a unui nou angrenaj instituțional, bazat pe un eficient parteneriat public-privat.

Acum se vorbește deja despre o economie post-liberală, de fapt o economie ce iese din canoanele doctrinelor clasice, propunînd un sistem original, bazat pe un sincretism pragmatic, un soi de “dictatură binevoitoare” a tehnicienilor și birocraților, o economie asupra căreia puterea politică tradițională nu prea mai poate acționa, mai cu seamă cînd e cazul politicii monetare, a cărei independență e prevăzută, mai nou, chiar în proiectul Constituției cu care se dotează Uniunea Europeană. Dar, în general, se poate spune că dispozitivul instituțional prevăzut pentru viitoarea Europă unită, inspirat de o filosofie post-liberală, încearcă să asigure sau să prezeve independența politicilor economice, să extragă decizia economică din cîmpul de responsabilități al politicului. Magnificența și autosuficiența economicului, încredințarea sa cvasiintegrală mecanismelor pieței libere, face guvernarea tradițională imposibilă, face ca nici o autoritate să nu poată sancționa decizia economică, ca nici o majoritate parlamentară să nu o poată controla, sau să mai exercite presiuni într-o direcție sau alta. Este o situație nemaîntîlnită, în istoria cunoscută cel puțin.

Clericalismul economic actual propovăduiește nonintervenționismul statal, stabilitatea prețurilor, stăpînirea deficitelor, îndatorarea zero, reducerea impozitelor, privatizarea activelor și alte măsuri atît de vizibile și în rețetarul prescris *erga omnes* de către Fondul Monetar Internațional. Așa cum consideră economistul și filosoful politic Joseph Retinger, una dintre eminențele cenușii ale Grupului Bilderberg, considerat un fel de Consiliu de Administrație al lumii, bunăstarea economică în pace poate fi realizată doar sub controlul unor organizații supranaționale puternice, imune față de conflictele și contradicțiile interne ale statelor. Acestea ar putea armoniza diferitele concepții economice și aplica politici economice și militare unificatoare, care să asigure legături puternice între națiuni, în beneficiul tuturor.

Potrivit noii abordări dominante, politicul devine un instrument al economicului, în urmărirea și realizarea intereselor sale specifice. Cele mai selecte reuniuni politice internaționale sînt dominate de problematica economică și influențate, dacă nu controlate, de grupuri de interese economice. Acestea stabilesc cursurile de schimb, prețul aurului, politica creditelor, jocurile

⁴⁸ Bogdan Murgescu, *Democrația și creșterea economică*, în *Dilema*, nr.523, 2003

politice și cele militare. Puterea revine marii finanțe și marii industrii. O adevărată cabală plutocrată. Democrația rămîne o iluzie. Cum declara David Rockefeller, “Trebuie să existe ceva care să schimbe guvernele, iar puterea privată mi se pare entitatea adecvată pentru a face acest lucru”⁴⁹.

1.3 MUȘCĂTURA DIN MISTER

Omenirea a ajuns la o răscruce la care se confruntă cu o provocare de proporții: globalizarea întregii existențe. Fenomen total, globalizarea, sau mondializarea – cum preferă francezii să o numească – reprezintă o mutație civilizațională gigantică. Sfidînd toate paradigmele și ierarhiile de valori de pînă acum, după unii, ea impune regîndirea a chiar premiselor constitutive ale civilizației actuale; după alții, ea nu reprezintă decît o exacerbare a paradigmei modernității, ce accentuează extrem elemente constitutive ale acesteia, cum sînt: individualismul, umanismul, liberalismul, economismul, secularismul, tehnicismul, cultul noului ș.a., sau chiar o primejdioasă utopie post-modernă, vizînd crearea unei ”noi ordini mondiale”, a unei civilizații unice și omogene.

Asistăm la un veritabil atentat asupra diversității⁵⁰, la o nouă încercare (variantă) de realizare a “omului nou”, de fapt un individ dezrădăcinat, lipsit de transcendență, conformist și aservit tehnoscienței și interesului economic. Potrivit lui Ioan I. Ică jr., “Instrumentul economic al globalizării este piața, iar cel ideologic cuprinde deconstructivismul, “corectitudinea politică”, feminismul și multiculturalismul (...). În esență, este vorba de metamorfozele finale ale procesului de secularizare desfășurat începînd cu secolul XIV, globalizarea reprezentînd faza lui ultimă, rezultatul final al logicii prin care în zorii modernității s-a produs răsturnarea metafizicii tradiționale a “platonismului”, respectiv transferul atributelor tari și esențiale de la ființă la devenire, de la eternitate la timp, de la teologie la tehnică, de la Dumnezeu la lume, de la “născut” la “făcut””⁵¹.

Devenit o simplă abstracție generică, omul recent e, tot mai mult, captivul fluxului temporalității, al comprimării, al “furtului timpului”. Vremurile nu mai vremuesc. Sub amenințarea nihilismului generat de criza valorilor și pierderea reperelor superioare, el caută în permanență, cultivă noutatea cu orice preț, reconsideră, reinventează și reconstruiește totul, inclusiv propria natură. Odată cu noile tehnologii de manipulare a viului, el e pe cale de a deveni chiar o “componentă înlocuibilă”. Astfel, se produce un sacrilegiu care vizează risipirea tainei sfînte a creației. Această mușcătură din mister poate duce la aneantizarea ființei umane.

Evoluțiile actuale par marcate, de asemenea, de o pierdere, în bună măsură, a sensului sacralului, de instituirea unei spiritualități imanente, desacralizate, ce oferă doar iluzia consistenței, a semnificației, de invazia insignifiantului și deosebita preocupare de organizare a sa cît mai riguroasă. Omul își sacrifică tot mai mult interioritatea, risipindu-se în exterior, într-o desfășurare a separatului, pe cît de spectaculoasă pe atît de alienantă. În același sens își produce efectele și invazia virtualului, pe suportul abuzului tehnologic, de nu mai știm unde ne e realitatea. Alături de cultul noului (*novomania*), se produce și un atroce cult al banului și al puterii, o

⁴⁹ *Newsweek International*, ianuarie, 1999).

⁵⁰ vezi lucrarea lui Claude Karnoouh, *Adio diferenței. Eseu asupra modernității târzii*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1994),

⁵¹ Ioan I. Ică, în studiul *Creștinismul-filosofie a vieții*, publicat în revista “Teologie și Viață”, nr.1-7, 2001).

mercantilizare, multiplicare și intensificare a efectelor de dominație, în forme tot mai subtile și mai perverse.

Acțiunea umană devine orizontalitate pură, ființa e tot mai confiscată de posesiune, plăcerea a devenit un scop în sine, ducând la tehnicizarea erosului, la cultivarea unei sexualități de tip sportiv, neiradiante. Toate acestea, alături de tehnicizarea, de mecanicizarea vieții umane, oferă – desigur – confort, utilitate, dar și suficiență, mediocritate, pierderea reperului vertical, blocarea aspirației spre ceva mai înalt, o “eternitate de neon”.

Bisericii i-a succedat Statul-națiune și mai apoi satul global, piața unică; teologiei revelate i-a succedat teologia politică, iar acum cea economică; credinciosului i-a succedat cetățeanul, urmat de omul recent, globalizat. Universalitatea recentă e asigurată de valorile și de limbajul noii economii. Piața și capitalul subordonează totul. Pe calea de la ființă (*etre*) la bunăstare (*bien-etre*), totul devine marfă. Consumatorism ieftin și gratuit. Spectacol madiatic, dependență și manipulare. Acestea dau doar aparența unificării, realitatea aparținând - de fapt – autolimitării, însingurării, fragmentării multicolore.

Totul curge fără să curgă, ori “nu apele formează râul, ci curgerea lor” (Octavian Paler). Forma aceasta de globalizare nu e decât un *logo* impus de teoreticienii economismului. De fapt, asistăm la instituirea Apocalipsei, la începutul autodistrugerii lumii create de mintea noastră, după chipul și întru asemănarea noastră (de aici și obsedanta lamentație a “sfârșiturilor” - al istoriei, al creștinismului, al politicii, al filosofiei ș.a m. d.). Apoi vom vedea un cer nou și un pământ nou, pentru ca viața omului să redevină Viața lui Dumnezeu.

1.4. ECUMENOPOLISUL

Rădăcinile procesului de globalizare sunt profunde. Oameni și comunități, mai mult sau mai puțin izolate, caută ieșirea din această situație pentru a-și învinge singurătatea și a dobândi sentimentul apartenenței la comunitatea mondială, la întreg. Este un proces apolitic și areligios, ce vizează realizarea unei societăți de tip mușuroi, ca în *Ecumenopolisul* lui Arnold Toynbee, proces dublat însă de căderea în noi mitologii și surogate ideologice, odată cu eșecul paradigmei scientiste și nevoia de a umple cumva golul lăsat în suflute, în locul de unde sacrul a fost alungat.

Marcel Gauchet consideră că asistăm de fapt la o “recompunere a universului socio-uman plecând de la o logică religioasă inițială (...). Dezlegat de lume, creștinul este redat complet liber în fața lui Dumnezeu”⁵², în așteptarea unei noi evanghelizări. Cu toate încercările confesiunilor creștine de pliere pe provocările realității imediate, de realizare a unui dialog fructuos cu istoria momentului, lumea creștină nu pare în stare să confere o marcantă dimensiune spirituală procesului de globalizare. Dar nici alte religii, sau spații culturale nu par a avea această disponibilitate, chiar dacă nu neapărat din aceleași motive. Cel mai militant rămîne fundamentalismul islamic, a cărui vocație universală este dublată de agresivitate, marcă a unei anumite vitalități. Cum arăta analistul american Dinesh D'Souza, “critica islamistă dovedește o înțelegere profundă a principiilor fundamentale americane – mai mult decât se poate spune despre felul în care americanii înțeleg principiile islamice”⁵³. Pentru islamici, modul de viață american constituie o idee subversivă, care dacă este introdusă într-o societate islamică poate produce

⁵² în *Dezvrăjirea lumii. O istorie politică a religiei*, București, 1995, p.97

⁵³ în *What's So Great About America*, Regenery, New York, 2002, p.19

mișcări sociale incontrolabile. Totuși, singura șansă a țărilor musulmane este să se modernizeze. Dar aceasta înseamnă occidentalizare/americanizare, ceea ce – cum spuneam – va genera cu necesitate mișcări sociale puternice. De aici, iminența unui conflict și înverșunarea cu care fundamentalistii musulmani resping și atacă valorile și simbolurile “cruciaților”.

Lumea intră într-o eră nouă. O nouă ordine mondială e pe cale să se nască. Tendința de fond este către un tip general de civilizație, cum poate a mai existat cândva pe pământ, *in illo tempore*, în pofida conflictelor și

contradicțiilor inerente, ca și a unei aparente fragmentări multicolore. Treptat, se tinde spre eliminarea diferențelor, uniformizarea tehnicilor și abstractizarea valorilor. Ne aflăm acum la o răspîntie, într-un punct crucial al istoriei noastre, iar miza este prea importantă pentru ca rezolvarea să fie lăsată doar în seama oamenilor... Cum arăta Ioan I. Ică jr., “în joc este un conflict ontologic între realitatea naturală a lumii “create” și a omului (re)”născut” din Dumnezeu, al creștinismului și al metafizicilor religioase și a revelației iudeo-creștine, pe de o parte, și, pe de altă parte, realitatea tehnică “produsă” artificial de un om el însuși “făcut” în retortele ingineriilor sociale, politice, economice iar, mai nou și mai grav, genetice”⁵⁴.

Globalizarea apare ca procesul de creare a globalității, adică a stării în care ansamblul mondial este identificabil în sine, dar putem vorbi separat despre globalizarea economiei, a tehnologiei, a culturii etc, adică a unor subsisteme ale ansamblului dat. S-a spus că nu toate dimensiunile umanului pot face obiectul acestui proces, acreditîndu-se – de pildă - o contradicție între cultură și globalizare, deși *eo ipso*, prin propria-i natură, cultura ascultă chemarea sferică a globalității. Necazul este, după părerea mea, că fenomenul cultural își pierde religiozitatea, că oamenii par să uite cuvîntul cel dintîi, remodelînd totul într-o materie mult mai instabilă. O mare frică ne cuprinde nedeslușit: frica de a-l pierde pe Dumnezeu, de a rata existența în imanența umanului. Am văzut mulți oameni “realizați”, dar cu existențe ratate. Deși, mă gîndesc că e o frică absurdă aceasta, pentru că Dumnezeu e – cum spunea A. Gide – tot timpul lîngă noi. Nu trebuie să-l căutăm, ci doar să-l găsim. La fel și cu cultura. Nu o putem pierde, cel mult i se poate schimba forma. Mai mult, decodarea procesului globalizării se realizează în mod adecvat doar prin limbajul cultural, general și complet, prin categoriile sale conceptuale. Cum spunea John Tomlinson, “în centrul culturii moderne se află globalizarea; în centrul globalizării se află practicile culturale”⁵⁵. Prin urmare, tot ce este uman, este globalizabil.

1.4.1. O PROMISIUNE DE FERICIRE

O analiză a fenomenului globalizării și a influenței sale asupra culturii impune, în opinia mea, o abordare pe două planuri : unul exoteric și altul ezoteric. Abordarea exoterică ia forma a ceea ce s-a numit *cultura McDonalds*, sau – cu o expresie mai potrivită, cred – *cultura McWorld*, cultura americană, ostilă și indiferentă, omogenizantă, impusă *erga omnes*. O cultură de consum, manipulantă, integratoare, antinațională sau postnațională, bine susținută de forțe economice și tehnologice pe măsură.

Drumul spre o societate globală pare fără întoarcere. Aceasta nu presupune însă, cu necesitate, o cultură unică. Specificitățile culturale vor subzista, chiar dacă vor suferi modificări în urma agresiunii culturii worldiste, unele mai slabe putînd deveni, în scurt timp, simple

⁵⁴ în *Gîndirea socială a Bisericii*, Ed. Deisis, Sibiu, 2002, p.486

⁵⁵ în *Globalizare și cultură*, Ed. Armarcord, Timișoara, 2002, p.9

curiozități muzeistice. Noii stăpâni ai lumii, „oamenii noi” ai erei globale, își impun și valorile culturale, dincolo de identități, suveranități, elemente etnice, religioase ș. a.

Industria audiovizualului creează o nouă sensibilitate, noi mijloace de seducție, filmele și publicitatea fiind principalele „produse” ale noii culturi, care impun, preponderent subliminal, „valorile” noii ere, într-o manieră irezistibilă. Încet-încet, printr-un adevărat bombardament mediatic, se ajunge la conformism, la o dezvoltare unidimensională a individului, la un consumatorism care amenință să definească astăzi esența umană. Tehnicile de seducție și de manipulare au devenit foarte subtile, flatând egoul fiecăruia și indolența colectivă cu o ofertă extraordinară de vise și iluzii, de speranțe și promisiuni. În aceste condiții, „regele” consumator devine un supus docil, identitățile se pierd în ceață, reperele tradiționale dispar și peste tot vedem doar egoism și însingurare, care dau naștere unor forme aberante de fanatism, fundamentalism, terorism etc. Se spune doar în raport cu celălalt căpătăm conștiință de sine. Aceasta face, probabil, raportul cu celălalt insuportabil...

Astfel mutilat, spiritul uman rătăcește într-o noapte de sens. Înregistrăm o resurecție a nihilismului, nu atât a celui „superior”, academic, deconstructivist, cât a unei forme degenerate, mult mai periculoase, nihilismul mediatic, gregar, care aruncă pe piață tot felul de „valori” congelate și antrenează o uniformizare terorizată și o banalizare descalificantă, șabloane și clișee. Gusturile publicului sînt dirijate spre anumite „produse culturale”, despre care apoi toată lumea vorbește, la coafor sau la *talk-show*-uri televizate, enunțînd tot soiul de platitudini rimelate, cu o elocvență insolentă și provocatoare.

Societățile noastre au devenit prea permissive. Nu mai există o structură societală suficient de rezistentă la astfel de agresiuni, lipsește un veritabil cod de valori și o morală socială care să le respingă. În locul lor se instalează treptat o mediocritate triumfală și o imoralitate scandaloasă, în numele unei libertăți deșirate, indeterminism generalizat, aleatoriu, în tonalități defetiste, o ficțiune bolnăvicioasă.

Și totuși, dacă toate acestea sînt doar „boli de tranziție”, rituri de trecere către profunzimi mult mai promițătoare? Pentru că, în plan ezoteric, globalizarea poartă cu sine o promisiune de fericire: regăsirea unității pierdute, a limbajului comun, pre-Babel, a Cuvîntului, a identității noastre profunde. Căci undeva, în adînc, sîntem Unu, aparținem aceleiași Ființe și împărțim același destin. Toate expresiile și depresiile umanului sînt ordonate după același „ADN”, ce poate fi recunoscut dincolo de multiplicitatea infinită a manifestărilor. Globalizarea aduce cu sine, creează un istm prin care această esență comună poate fi redescoperită. Astfel poate reapărea lumina în întuneric și sensul în plină schismă a desfășurărilor mundane, sensul iubirii prin care omul poate respira în acord cu Cel Unic. Cum scria Dante, după ce „și-a înfipt văzul în veșnica lumină”: „În adîncimea ei am văzut incluse, legate de iubire în volum, toate paginile risipite ale universului: substanțe, accidente și succesiunea lor, toate ca topite împreună, astfel încît lucrul despre care spun e o flacără unică” (Paradisul – XXXIII, 85-102).

Aceasta e revelație. În comparație cu ea, literatura profană îmi pare un fals uriaș, alimentat de moartea unicității. Cînd zeii au vrut ca oamenii să-și amintească învățăturile lor, au creat mitul. Unul, cu brațe multiple. Fiecare unul. Și nu acum se cade să deplîngem trecerea cuvîntului în virtualitate – spargerea spiralei nesfîrșitelor contextualizări și țîșnirea înafară fiindu-i, în fapt, destinul logic, - ci atunci cînd s-a produs iremediabilul. Atunci urechea n-a mai fost suficientă pentru a păstra și gura pentru a transmite, iar scribii și caligrafii au asistat neputincioși la transformarea Logosului în cuvinte. Vorbele sînt literatură; Cuvîntul nu are așezare. După ce tiparul a ocultat misterul, libertatea s-a retras în vis. Undeva, un mare scriitor ignorat deschidea o

nouă dimensiune creației biblice - „ La început a fost Cuvîntul “ – da, dar nefiind nimeni acolo să-l asculte, Dumnezeu a plănuit visătorul și l-a trimis să-L viseze...

1.4.2. ȘANSA MULTICULTURALISMULUI

Nu sînt de acord cu cei care explică actualele conflicte internaționale aproape exclusiv prin variabile cultural-civilizaționale, făcînd din acestea singura cheie de lectură a evoluțiilor în curs și prezicînd chiar un război global al culturilor și civilizațiilor. Cu toate astea, cred că redescoperirea și reactivarea diversităților culturale și identitare, după războiul rece, permite o mai bună înțelegere a dinamicilor sociale și politice actuale. Asistăm deci la o schimbare de paradigmă, la o înlocuire a vechilor mize și criterii de natură economică și ideologică cu altele de natură culturală? Au dispărut, cu adevărat, din societatea de astăzi vechile conflicte ideologice? Ce rol mai are competiția economică? Sînt întrebări la care vom încerca să răspundem în continuare.

Cred că miza majoră, esențială, și – totodată - explicația principală a actualelor conflicte, cu tendință de globalizare, o reprezintă încercarea de impunere a unui anumit mod de viață (occidental, islamic, asiatic, etc), incluzînd aici atît variabile economice, sociale, politice, cît și culturale, religioase ș.a. Vechile conflicte de clasă s-au atenuat mult, exclușii sistemului nu se mai solidarizează atît după apartenența la o clasă deposedată, cît după cea la o anumită etnie, cultură, sau religie. A vorbi, totuși, despre o substituie a paradigmei *clasiste* cu una *etno-culturalistă* pare reducionist. Redescoperirea identităților culturale și religioase nu înseamnă neapărat abandonarea celor economice și sociale. Realitatea e mult mai complexă, toate variabilele prezentate fiind, de fapt, într-o permanentă dinamică, într-o continuă adaptare și recompunere. Așa a fost mereu și nu văd cum ar putea fi altfel. Ele se conjugă într-un mod specific și configurează un anumit mod de viață, variabil după loc și după timp, existînd deci mai multe astfel de modele, sau matrici. În momentul în care unul sau altul încearcă să se extindă, să se impună, altfel decît în mod natural, conflictul e deschis...

Ierarhiile se schimbă continuu și în stabilirea lor nu putem oculta nici un element determinant. Poate mai mult decît oricînd, însă, trebuie avută în vedere articularea elementelor economice cu cele culturale, a apartenențelor sociale cu identitățile etnice, conjuncție care își pune în mod decisiv amprenta asupra actualelor evoluții politice, militare etc. Nu există o schemă principală care să explice coeziunea și dezintegrarea societăților umane. După caz, putem vorbi despre predominanța trecătoare a anumitor elemente, iar astăzi decisive îmi par cele economice și cele de natură spiritual- religioasă. Dominației în primul rînd economice a Occidentului, tendinței sale universaliste, caută să i se opună, reafirmînd cu vigoare valoarea propriei culturi, a propriei religii, mai ales civilizația islamică. Dacă se va extinde conflictul, lumea nu va avea decît de pierdut.

Teza lui Huntington, privind globalizarea războaielor culturale, suferă de simplism. Departe de a neglija diversitățile culturale, însă acestea nu pot oferi singure o explicație a deficiențelor actuale. De multe ori, în spatele unor conflicte cu aparență culturală, sau etnică, se află cauze de natură economică, profunde inegalități de avuție, aspectele culturale fiind mai curînd efecte, sau consecințe. Oricum, marile migrații moderne au, în primul rînd, determinări

economice. Mi se pare că tendința majoră a contemporaneității nu duce către un conflict generalizat al civilizațiilor ci, mai curînd, către un cosmopolitism global, către multiculturalism.

Diversitățile culturale sînt de multe ori prezentate drept obstacole majore ale colaborării sau integrării diferitelor comunități, cum este – de pildă - cazul integrării europene. Dar ele pot fi privite și ca elemente ale unei necesare complementarități, ca factori mai curînd favorizanți ai cooperării, ai apropiierilor inter - și intracomunitare. Există întotdeauna un fond comun, există rațiuni general umane, dincolo de diferențele naționale, etnice, culturale etc. În cazul Europei, există o cultură comună, bazată pe tradiția iudeo-creștină și umanistă, există un spirit european, plăsmuit de-a lungul secolelor din moștenirea greacă, romană și din cea creștină. Există un nucleu ireductibil de elemente culturale, care constituie baza civilizației europene. Este ceea ce euroscepticii refuză să înțeleagă. Chiar dacă identitatea sa rămîne încă de finisat, Europa reprezintă - se poate spune – o comunitate de destin. Datorită imigrației, Islamul a devenit a doua religie în Europa. Dar aceasta oferă o șansă în plus multiculturalismului.

1.4.3. SFIRSITUL IDEOLOGIIILOR?

Modernitatea se caracterizează și printr-o nemaîntîlnită capacitate de inovare, de înnoire permanentă, punând mereu în cauză chiar ordinea lucrurilor. Aceasta s-a manifestat cu precădere în spațiul occidental, dar nu numai. Spre pildă, cu perioada luminilor, în special cu secolul al XVII-lea european, a fost comparat reformismul musulman din secolul al XIX-lea (*nahda*), în ciuda opiniilor care consideră lumea musulmană încă încremenită în feudalism. Pătrunderea masoneriei europene în Orient și apariția unor reformatori precum Afghani și Mohammed 'Abduh, invazia trupelor franceze în Egipt și răspîndirea științelor, difuzarea ideilor și tehnicilor au oferit o deschidere surprinzătoare spre modernitate.

Există, totuși, o diferență esențială între reformismul european și cel musulman: primul vizează continuu schimbarea, înnoirea, viitorul, pe când al doilea urmărește, de fapt, o reabilitare a trecutului, a unei tradiții savante și scripturale, o restaurare a actelor și principiilor sale fondatoare, cu ajutorul mijloacelor moderne, desigur. Cu alte cuvinte, noi sunt considerate doar mijloacele, spre deosebire de spiritul european care înnoiește din temelii. Aceasta poate da – într-adevăr - impresia unei încremeniri în proiect a islamului, sau cel puțin, cum consideră unii, a unei stagnări începînd de prin secolele XII-XIII, după care islamul nu ar fi adus culturii universale mai nimic nou. Desigur că reabilitarea trecutului nu împiedică, prin ea însăși, inovarea, sau ceea ce francezii exprimă prin sintagma "faire du neuf", în măsura în care despre trecut se vorbește în termeni actuali și în raport cu problemele actuale. Altminteri, structurile de fond rămân aceleași în spațiul musulman, neproducându-se – bunăoară – separarea politicului de religios, același idiom servind la enunțarea ideilor politice, religioase și juridice, un cadru de referință unic pentru tratarea tuturor problemelor.

A defini modernitatea prin recunoașterea dreptului la schimbare, la înnoire, înseamnă a o înțelege nu atît ca pe o perioadă de timp, cît ca pe o încercare de situare în societate, de integrare a transcendenței, ca instanță fondatoare, în sânul interacțiunilor sociale (*Aufklärung*). În mod paradoxal și în pofida unor opinii larg răspîndite, în contextul globalizării, eterogenitatea culturală pare să crească, să se aprofundeze. După un prim moment în care părea că asistăm la o

sumă de procese ce vor conduce evasiinevitabil la o uniformizare culturală crescândă, la victoria unei culturi mondiale de tip Coca-Cola, asupra căreia avertiza Levi-Strauss, asistăm – cred – la o resurrecție a specificităților, la o reafirmare a identităților particulare, viitorul aparținând multiculturalismului.

În primul rând că produsele și modelele promovate de culturile transnaționale nu sunt preluate *tale quale* la nivel local, ci adaptate, așa spune reinventate local, îmbrăcând tot felul de specificități și particularisme, preluând din geniul locului. Nu este vorba despre restabilirea, în forme radicale a vechilor frontiere culturale ci despre un soi de metisaj cultural în care aspectele globale și cele locale coexistă și se întrepătrund, în forme dintre cele mai surprinzătoare, dând naștere unor matrici *glocale*, ce nu mai corespund unei logici binare, ci mai curând celei a terțului inclus. În acest context cognitiv, se mai poate pune o întrebare tulburătoare: Ce anume este cu adevărat nou? În ce măsură ”noul” nu e decât o reiterare a ceva preexistent, cunoscut? Vorba lui Cioran: ”De la Biblie încoace nu s-a mai scris nimic nou”. Pentru a nu rătați, țin plămădirea noilor matrici, care e doza optimă de ingrediente tradiționale și de elemente novatoare?

Cert este că progresul nu poate fi asigurat cu orice preț și că valorile perene sînt realmente purtătoare de sens. Rămîne doar să le (re)descoperim. Simbolurile și entitățile culturale există în mod arhetipal, substanțial și referențial, iar pluralitatea formelor observabile decurge dintr-o substanță unică, dintr-un univers comun de referințe. Potrivit acestui monism cultural, afirmarea unei specificități nu este decât regăsirea instanței sale referențiale, iar întreaga discuție despre diferențele culturale înseamnă, de fapt, afirmarea unor norme, care nu garantează accesul la esență, la substanța lucrurilor. Aici, iarăși, înregistrăm o diferență notabilă între reformismul european al Luminilor și reformismul musulman: în timp ce primul cultivă pluralismul și posibilitatea de a alege, al doilea preferă monismul, ca un dat, ca o dogmă, înglobând o multitudine de fapte într-o unitate de sens. Ambele poziții au pretenții hegemonice, de unde și conflictul lor iminent.

Credința occidentală modernă în ordinea naturală, în virtuțile pieței, ale democrației și în forța inovației, legate în mod intim între ele, constituie – de fapt - o ideologie, chiar în sensul pe care Marx îl dădea acestui termen: cel de iluzie. O iluzie foarte eficace însă, întrucât efectele sociale ale unei iluzii nu sînt în mod necesar iluzorii, dar nu mai mult decât atât. În mod similar, idiomul religios-politic-social islamist și credința sa în forța tradiției constituie tot o ideologie. Diferită, chiar opusă. Și cine vorbea despre ”moartea ideologiilor”?

1.5 GLOCALIZAREA

Ne aflăm în fața unei provocări uriașe și doar conștientizarea acestui fapt poate genera acțiuni pe măsură, care să redea un sens vieții noastre și să permită atingerea unor obiective viabile. Aceasta presupune o combinație bastardă, dialectică, între realism și idealism, între *realpolitik* și *idealpolitik*. Putem aprecia că marile procese actuale sînt procese de descompunere cultural-civilizațională, care afectează atât vechile civilizații rurale, cât și pe cea industrială a epocii moderne. Dar în spatele acestor procese se ascund tendințe de recompunere, care pot fi apreciate în măsura în care ne propun o lume mai bună. Metafora crisalidei ne spune că, în momentul în care omida intră în crisalidă, sistemul său imunitar începe să se autodistrugă, până la

transformarea într-o nouă entitate, fluturele. O nouă civilizație este deci pe cale să se nască, după ce procesul de descompunere a celei vechi se va fi săvârșit.

Globalizarea poate fi privită sub două aspecte: pe de o parte ca proces tehnico-economic, ce anonimizează actorii și mecanicizează comportamentele, pe de altă parte ca proces de intercomunicare, de simbioză, de superioară sinteză. Oricum am privi însă, privirea nu trebuie să ne rămână ațintită către un hipercentru virtual ci, în egală măsură, către evenimentele și fenomenele locale, către ființele reale, mai mult sau mai puțin deșărădăcinate. Acestea trăiesc însă, tot mai mult, într-un timp comun, iar geografia simbolică prefigurează și un viitor spațiu comun, ceea ce permite să vorbim tot mai mult despre o comunitate mondială, bazată pe o unitate de valori, o comunitate care iese din zona ficțiunii și intră în cea a realității politice, cu toate avatarurile acesteia. Se discută tot mai mult despre posibile noi entități politice, iar de multe ori acestea par să redeseneze harta vechilor imperii coloniale, care prezintă și o anumită omogenitate culturală și sentimentală. Dar această situație poate duce la noi și periculoase polarizări conflictuale.

Globalizarea afectează societățile umane de o manieră complexă și contradictorie. Ea conduce la o omogenizare a elitelor, a agendelor, a programelor universitare, a repertoriilor politice etc. Șefii de state se plagiază reciproc în discursuri, adoptând tot mai mult același limbaj de lemn și chiar o nouă religie civilă este pe cale să apară. Pe de altă parte, trăim o nouă epocă a marilor migrații, rutele exilului se bătătoresc tot mai mult, dând naștere unui nou tip de cosmopolitism, mai curând impus decât ales și legat adesea de circumstanțe tragice sau violente. Astfel, identitățile sînt tot mai fragilizate. Noi raporturi de forță impun un nou tip de valori, răspândite de noi mijloace media, care anunță crepusculul naționalismelor, protecționismelor și tuturor formelor de izolaționism. Sintagme precum „satul global”, sau „timpul mondial”, desemnează același tip de realitate, nu tocmai imaginară.

Globalizarea este evenimentul evenimentelor contemporaneității. Ea nu are o cauză anume, pentru că nu există cauzalitate la singular, ci doar cauzalități. Astfel, în linii mari, putem vorbi despre o cauzalitate locală, de tip clasic, și despre o cauzalitate generală, care privește sistemul mondial în ansamblul său. A crescut foarte mult viteza de desfășurare a evenimentelor în sistemul global. Noua limită este viteza luminii, relativizată și ea însăși. În acest sens, fizicienii utilizează un concept foarte interesant: cel de invarianță relativistă, potrivit căruia, pentru a exista o invarianță a legilor, trebuie ca spațiul și timpul să fie unificate, de unde conceptul de spațiu-timp, unde viteza luminii, viteză limită, este considerată doar una printre celelalte viteze pozibile. Este un lucru natural, corpul uman fiind alcătuit din particule care circulă cu viteza luminii. „Natura se ascunde” (Heraclit), dar iată că sîntem pe cale să redescoperim realitatea naturală, care începe să transpară și în viața noastră economică, socială, politică etc.

Noul timp mondial constă, așadar, în punerea în evidență a unui nou tip de cauzalitate în sistemul complex al relațiilor sociale, în cultura umană, în istoria mondială, corespunzător celui evidențiat în mecanica cuantică la începutul secolului al XX-lea. Dacă adoptăm o logică binară, de tipul global-local, putem discuta la nesfârșit fără a ajunge la un rezultat. De aceea este necesară schimbarea sistemului de referință logică prin acceptarea unui terț inclus (Ștefan Lupașcu), desemnat prin termenul *glocal*. În același timp, apare aici un principiu al non-separabilității, potrivit căruia elementele individuale, particulare, sînt armonizate printr-un fel de lege globală, care guvernează sistemul în ansamblul său, lege ce ține seama atât de nivelul local, cât și de cel global, acceptând în același timp un terț, fără de care se ajunge la paradox.

1.6. TIMPUL MONDIAL

Unul din visele subconștiente ale omenirii este instantaneitatea, eliberarea de sub tirania lui Cronos, situarea în clipă, pregustarea eternității. Odată dobândită o astfel de stază, viața aceasta ne apare ca laboratorul vieții eterne, iar moartea o poartă de intrare în primăvara cosmică. Cea mai frumoasă definiție a timpului am auzit-o de la părintele Galeriu: timpul este distanța dintre lansarea ofertei divine și momentul în care ne decidem să răspundem acesteia. O vreme în care, cum spunea Bergson, trăim mai mult în exteriorul nostru și “nu percepem din eul nostru decât fantoma sa decolorată, umbra pe care o durată pură o proiectează în spațiul omogen”⁵⁶.

Sîntem ”condamnați” la nemurire. Hristos a murit pentru noi când eram încă păcătoși, redându-ne perspectiva infinitei asemănări, reamintindu-ne că există în noi ceva mai profund decât noi înșine, ceva care poate fi redescoperit doar în măsura în care mergem îndărăt, spre arhetipuri. Altfel spus, timpul nu e decât un popas între două vesnicii, popas în care îl percepem ca o continuă scindare, o neodihnă în care se reproduce, se multiplică din el însuși, scindare pe care o resimțim dureros și care nu se vindecă decât prin intervenția harică a Celui care este non-timp. Iar harul-darul lui Dumnezeu și chemarea lui nu vor mai fi luate înapoi, căci așa ni s-a promis: ”Iată, Eu voi fi cu voi până la sfîrșitul veacurilor”.

Esența timpului este prezentul continuu, complexual, de fapt o stare de conștiință în care oprim balansul acesta permanent al vieții între începuturile imemorale și aparentele finaluri succesive, în care se intersectează veșnic timpul proiectiv și cel regresiv, timpul obiectiv și cel subiectiv, o stare de sacralitate înaltă, aproape de sufluri. Acolo se desfășoară adevărata realitate, istoria celestă. Timpul sacru nu are istorie, el doar este. În el este viață și viața este lumina oamenilor. Restul e fantasmă, e vis. “În faptă lumea-i visul sufletului nostru. Nu există nici timp, nici spațiu – ele sînt numai în sufletul nostru. Trecut și viitor e în sufletul meu, ca pădurea într-un sîmbure de ghindă, și infinitul asemenea, ca reflectarea cerului înstelat într-un strop de rouă”⁵⁷. În ultimă analiză, importante nu sînt evenimentele ci ideile, roiurile de semne și minuni pe care Dumnezeu ni le trimite ca avertizare. Cu ele se hrănește adevărata istorie a oamenilor. Iar ideile sînt sincrone, co-origine. Putem astfel vorbi despre un prezent al ideilor trecute, un prezent al ideilor prezente și un prezent al ideilor viitoare. Ideile nu mor, ele eliberează, ele ne eliberează de tirania timpului, de sub amenințarea morții și ne oferă adevărata viață, în infinit.

Lumea e asimetrică și nu există decât datorită prezervării acestei asimetrii prin păcat, spre deosebire de omul deplin, omul arhetipal, cel de dinaintea de a fi gustat din pomul cunoașterii binelui și răului. Primele forme din care a fost extras umanul erau mult mai simetrice, mai echilibrate decât omul actual, care nu mai reflectă nici propria-i umbră, sfîșiat în “cunoașterea” dobândită, alienat în propria-i rătăcire, pe care unii o numesc “evoluție”, o formulă precară care nu ne spune nimic într-o criză de sens cum este cea pe care o traversăm, la sfîrșitul căreia poate vom regăsi simetria, imaginea pierdută a eului superior.

Toate expresiile umanului sînt ordonate după același “AND”, un cromozom ce poate fi recunoscut dincolo de multiplicitatea infinită a cuvintelor, expresiilor și depresiilor umane. Această esență comună reprezintă o calitate fundamentală, ce face să apară sensul în plină

⁵⁶ Henri Bergson, *Materie și memorie*, Polirom, 1996. p.114

⁵⁷ Mihai Eminescu, *Sărmanul Dionis*, în *Proza literară*, București, Minevra, 1975, p.61).

schismă a desfășurărilor temporale, acolo unde păreau să se fi instalat haosul și arbitrariul, dezordinea, *sein zum Tode*. Este sensul iubirii, fără de care omul nu poate trăi, singurul care îl poate salva din mrejele timpului, din ghearele morții. Pentru omenire, acesta nu are un preț.

Ne aflăm la o răscruce ciudată. Secolul al XX-lea a fost unul al ideologiilor aberante, al utopiilor profetice; secolul al XXI-lea pare să fie unul al incertitudinii. Nu știm încă în ce timp trăim. Teoria clasică, newtoniană, prezenta timpul ca universal, absolut și neutru, o curgere uniformă, continuă și ireversibilă. Atunci Dumnezeu a spus: "*Să fie Einstein !*" și s-a produs o revoluție majoră, cel puțin în concepția științifică, noțiunea de timp fiind profund remaniată prin teoria relativității, pierzând idealitatea fizică de tip clasic și integrându-se într-un concept mai vast, mai generos: cel de *spațiu-timp*. Mergând mai departe, Ilya Prigogine introduce ideea de *incertitudine*, o idee ce va marca, cum spuneam, secolul acesta.

Realizăm noi oare, cu suficientă acuitate, revoluția pe care aceste descoperiri o aduc în interpretarea conceptului de timp? S-a anunțat sfârșitul certitudinilor. Timpul nu are viitor ci viitoruri. Esența timpului este eternitate, dar percepția umană face din el istorie, imprevizibilă prin natură, pentru că implică exercițiul libertății. Libertatea devine, potrivit noii epistemologii, conceptul explicativ al istoriei și al viitorurilor posibile. Traectoria istoriei nu seamănă atât celei a unei bile de biliard în rostogolire, cât mai curând mișcărilor de nouri, căderii unei frunze sau mersului năuc al unui îndrăgostit, derutat de fiecare umbră, de nălucirea propriilor iluzii, din care plămăuiește cea mai frumoasă realitate posibilă, sfârșind prin a ajunge pe un tărâm necunoscut, dorit al tinereții fără bătrânețe și vieții fără de sfârșit, de unde singura ieșire nu e decât o nouă iluzie, urmarea unei noi amăgiri.

Fiecare generație are pornirea de a lua istoria de la capăt, fiecare om nou își pune aceleași întrebări fundamentale: *Cine sînt eu?, De unde vin și încotro mă îndrept?, Unde mă aflu și ce caut aici? Predecesorul meu a fost altcineva sau altundeva?* Fiecare produce, mai mult sau mai puțin conștient, o nouă filosofie, mai mult sau mai puțin suportabilă. Fără a fi întotdeauna foarte eterată, nu-i lipsește niciodată ceea ce Cioran considera foarte important: "pasiunea, alcoolul, dragostea" și, uneori, puțin "parfum de femeie". Cu cât ființa e mai tăcută, cu atât spiritul devine mai limbut. Dorința de cunoaștere eșuează, de multe ori, în fascinația derizoriului. Grele timpuri pentru filosofi ! Oscilând între filosofia egoului și ego-filosofie, contribuțiile jargonante ale autorilor postmoderni justifică îndemnul lui Maurice T. Maschino din lucrarea cu același titlu: *Oubliez les philosophes* (Complexes, Bruxelles, 2001), sau contribuția lui Michel Onfray, autor al unui revigorant *Antimanual de filosofie*, în care încearcă să ne convingă de faptul că valoarea unei gândiri se verifică în modul de a trăi și de a iubi, de a se angaja sau de a demobiliza al gânditorului, de la "statismul" kantian și până la acrobațiile actuale ale *pop-* sau *pub-filosofiei*.

Mizele acestei revoluții epistemologice sînt considerabile, atât pentru științele tari, cât și pentru cele umane. Ilya Prigogine rezumă astfel amploarea bulversărilor introduse în toate sferele cunoașterii: "Ne îndreptăm dinspre o lume a certitudinilor spre una a probabilităților. Trebuie să găsim calea îngustă între un determinism alienant și un univers care ar fi guvernat de către hazard și, deci, inaccesibil rațiunii noastre". Un prim fenomen observabil este comprimarea timpului și a spațiului specifică celei de a treia revoluții industriale. Se discută acum despre *picosecunde* (miimi de miliardimi de secunde), *femtosecunde* (milionimi de miliardimi de secunde) și *atosecunde* (miliardimi de miliardimi de secunde). Cunoașterea timpului pare să progreseze spre o descompunere tot mai fină, spre infinitul mic, aspect vizibil în toate domeniile vieții sociale, de la comunicații la cultură, de la economie la politică. Ciclurile vieții umane se accelerează. Istoria este, cum spunea Benedetto Croce, tot timpul contemporană. Iar alții vorbesc acum despre un ev mediu permanent, extras din biblioteca noncărților, din rafturile realității.

Au fost necesari cinci sute de mii de ani pentru a trece de la foc la arma de foc, pentru ca trecerea de la automobil la avion să se facă mult mai rapid. În 1950, conceperea și realizarea unui nou tip de caroserie de automobil dura, în medie, trei ani. În 1990, întregul proces dura doar trei luni. În 1970, obținerea tuturor articolelor științifice, brevetelor și hotărârilor judecătorești privind un nou produs chimic, la scară planetară, dura câțiva ani și solicita munca unei întregi echipe. Astăzi, pentru aceasta sînt necesare doar câteva minute. Această contracție fără precedent a timpului reprezintă inima noii economii, cu influențe decisive și asupra spațiului politicului, socialului, culturalului și simbolicului. Noul timp tehnologic este extrem de volatil, aproape fantasmagoric, ducând la înnoirea aparatului productiv de mai multe ori în timpul unei singure vieți umane. Vechicia nu mai poate fi gustată nici la sat. Schimbări multiple și tot mai accelerate afectează contextul social, pe cel politic etc. Timpul devine fantoma modernității noastre târzii.

1.6.1 REVOLUTIA TACUTA

Contractarea timpului sustine procesul de mondializare. Ea devine un atu strategic în competiția care se întinde la nivel global. Trăim astfel o revoluție tăcută, care ne afectează ansamblul relațiilor cu mediul în care sîntem parte, o revoluție de anvergură și importanța celei petrecute în zorii epocii moderne, când timpul religios a început să fie înlocuit de timpul economic. Potrivit lui Adam Smith, esența valorii este munca, măsurată prin timpul de muncă. Istoria timpurilor moderne este, în bună măsură, o istorie a muncii, timpul de muncă reprezentând pentru societatea capitalistă ceea ce timpul religios reprezentase pentru cea feudală. Odată cu Reforma, munca devine – se poate spune și așa – o nouă religie.

Ca și timpul religios, timpul de muncă îndeplinește, potrivit lui Roger Sue (în cadrul unei dezbateri organizate de către Oficiul de analiză și previziune al UNESCO, în perioada 16-18 Septembrie 1998), trei funcțiuni: 1) asigură un liant social, o identitate socială, prin structurarea timpului indivizilor și fixarea unor repere; 2) asigură legătura între activitate și mîntuire, în sensul dat de Max Weber, potrivit căruia timpul religios organizează *economia mîntuirii*, pe când timpul de muncă asigură *mîntuirea prin economie*; 3) orientează viitorul, îi oferă un sens (trăncendent în cazul timpului religios, imanent în cazul timpului de muncă).

Sînt toate acestea valabile pentru perioada actuală? Căci timpul de muncă se comprimă, concomitent însă cu o extraordinară creare de bogăție, grație – în special – efectelor noilor tehnologii. Se apreciază, de pildă, că la jumătatea secolului al XIX-lea timpul de muncă reprezenta aproximativ 70% din timpul petrecut în stare de trezie. Ei bine, la începutul secolului al XX-lea el nu mai reprezenta decît cca. 40%, iar astăzi, ca efect și al creșterii speranței de viață și al timpului de școlarizare, în țările dezvoltate, să se reducă la 10-15%. Putem vorbi astfel, cu îndreptățire, despre o criză a muncii? Mai este timpul de muncă un reper fundamental, cum a fost în întreaga epocă modernă? Greu de spus, în condițiile în care asistăm la o schimbare profundă a valorilor în societățile contemporane, cererea se adresează unei producții tot mai dematerializate, iar preocupările de natură cultural-spirituală ale indivizilor sporesc, într-o atît de necesară încercare de regăsire de sine. Chiar dacă, în privința preocupărilor culturale, e greu de spus unde se termină cultura și unde începe comerțul. E și acesta un rezultat al tensiunii dintre filosofia tot mai cosmopolită a culturii, moștenire îndepărtată a Luminilor și proiectul acesta globalizant al culturii *worldiste*, susținut de noii vectori tehnici și comunicaționali.

Munca nu mai reprezintă, ca la clasici, principalul factor de producție, esența avuției. Deși produs al muncii, al acumulărilor acesteia, capitalul tinde să i se substituie. Apoi, o societate care devine tot mai mult una de consum trebuie să aloce un timp corespunzător mărit în acest scop, nemaivorbind de creșterea importanței schimbului, a raportului cerere-ofertă în determinarea valorii. Iarăși, noile tehnologii și viteza schimbării lor fac necesară alocarea unui timp superior educației, formării continue. Altfel spus, “factorii exteriori muncii sfârșesc prin a deveni mai importanți decât munca însăși și concură, în orice caz, la reducerea sensibilă a duratei sale”(Roger Sue, *Temps et ordre social*, PUF, Paris, 1994).

Tot mai volatilă, mai precară, munca a devenit chiar o sursă de noi tensiuni. S-a discutat mult despre șomaj și despre excludere socială, mai nou despre creștere fără crearea de locuri de muncă. Șomajul actual, determinat mai curând de degradarea rapidă a cunoștințelor și de dezagregarea competențelor indusă de deplasările continue, trebuie înțeles ca un aspect doar al unei crize mai vaste și mai durabile: criza muncii însăși.

Aceste evoluții destructurează în profunzime textura socială, contrastele accentuându-se și bulversează raportul dintre muncă și timp. Noul mod de organizare a muncii valorizează mobilitatea și flexibilitatea, schimbarea, efemerul, în detrimentul solidarității și încrederii între lucrători, al loialității și fidelității față de firmă sau instituție. Salariile se individualizează, confidențialitatea devine regulă, fiecare caută să se salveze pe sine și, dacă se poate, să profite cât mai mult pe termen scurt, asumându-și riscuri și expunându-se la fel de fel de pericole. Termenul lung este sacrificat sub tirania urgenței, iar teama, deprimarea și incertitudinea predomină la majoritatea lucrătorilor.

Actuala piață a muncii seamănă cu un soi de mercenariat, cu o etică specifică. Vechiului contract social, salarial, i se substituie tot mai mult unul comercial, aflat în continuă negociere. Întreprinderea virtuală este una fără salariați. Această veritabilă revoluție ne poartă de la identitate spre incertitudine. Munca nu mai face istorie. Ea a devenit o succesiune de acte, de scene fragmentate, care nu mai alcătuiesc un scenariu. Departe să mai constituie un liant național, social, sau chiar familial. Toate aceste mutații valorizează instantaneitatea, prezentul, termenul scurt, anulând aproape orice reprezentare a viitorului și chiar sensul oricărui proiect pe termen lung. Paradoxul e că vorbim tot mai mult despre muncă tocmai acum când funcțiile sale diminuează, așa cum vorbim tot mai mult despre mediu în vreme ce-l denaturăm, îl artificializăm tot mai mult. Cum sesiza Walter Benjamin, esența unui lucru apare cu adevărat tocmai când el este amenințat cu dispariția.

1.6.2. TIRANIA TIMPULUI REAL

Globalizarea poate fi definită în multe feluri. Dar, oricare ar fi definiția reținută, ea cuprinde, invariabil, două considerațiuni: comprimarea spațiului, cu implicațiile sale în formarea conștiinței apartenenței la o singură lume și comprimarea timpului. Trebuie spus, însă, că procesul globalizării nu este decât parțial cuantificabil și că jocul interacțiunilor complexe pe care le antrenează face aspectele cantitative indisociabile de cele calitative. Oamenii și capitalurile se mișcă tot mai liber și tot mai rapid, informațiile și imaginile se răspândesc cvasiinstantaneu, multinaționalele își globalizează activitățile, iar interpenetrarea crescândă a societăților duce la

metisarea lor, la afectarea până la dispariție a identităților tradiționale și la validarea multiculturalismului.

Aristotel considera că timpul nu există decât relativ la evenimentele ce se derulează. La rândul său, Ilya Prigogine spunea că întreaga istorie implică o desfășurare de evenimente, dar că ea nu prezintă interes decât dacă acestea sînt purtătoare de sens. Astfel, se poate spune că multiplele fațete ale mondializării nu se manifestă decât în raport cu valorile sau problemele epocii (economice, etnice, culturale, religioase etc.), cu sensul sau obiectivele urmărite la un moment dat. Merleau-Ponty aprecia că nu există reflecție asupra timpului fără o viziune asupra lumii, a sensului devenirii acesteia.

De ce se vorbește astăzi despre globalizare mai mult decât acum zece ani? Cu siguranță că înmulțirea analizelor fenomenului are legătură cu epuizarea marilor discursuri istorice și în primul rând a marxismului. A existat, prin urmare, un moment, sau un eveniment de cotitură, de răscruce. În plan economico-financiar, de pildă, ideea unei globalizări accelerate a dobândit, indubitabil, un sens încă din anii '80, odată cu creșterea interdependenței economiilor, cu intensificarea schimburilor comerciale, cele între țările industrializate sporind de două ori mai repede decât produsul lor intern brut, fenomenul extinzându-se la majoritatea țărilor lumii.

Mondializarea economică se traduce deci, înainte de toate, prin faptul că dinamica schimburilor o depășește pe cea a producției. Este vorba despre schimburile de bunuri și servicii, dar mai ales despre cele de capitaluri, care cunosc o accelerare formidabilă. Astfel, dacă în perioada 1981-1985, investițiile directe în străinătate atingeau cifra de 43,2 \$ pe an, între 1986-1990 ele s-au ridicat la 167,7 \$ pe an, adică de patru ori mai mult. Această veritabilă explozie s-a produs sub triplul efect al progresului tehnologic, liberalizării piețelor și inovațiilor financiare. Aceste trei elemente cauzale au contribuit nu numai la creșterea tranzacțiilor financiare, dar au favorizat simultan integrarea piețelor, care au început să funcționeze după o logică sistemică. Astfel, bursa din Ciudad de Mexico – spre exemplu - reacționează rapid la orice fluctuație mai amplă a celei de la Moscova, Tokyo, sau Buenos Aires, independent de nivelul tranzacțiilor dintre țările respective. Interconexiunile și tranzacțiile financiare, reprezentând valori mai mult sau mai puțin reale, au condus la dezvoltarea, tot mai pronunțată a unei bucle, sau sfere financiare, tot mai detașate de ceea ce se numește economie reală, și al cărei volum cotidian al tranzacțiilor era în 1992 de 60 de ori mai mare decât volumul anual al schimburilor comerciale mondiale (!). În aceste condiții, suveranitatea statelor naționale s-a văzut profund afectată, capacitatea acestora de a mai interveni, cu rezervele băncilor lor centrale, pentru a controla piața și, în primul rând, mișcările speculative, devenind extrem de limitată.

Globalizarea economică și financiară, care s-a intensificat în mod deosebit începând cu anii '80, a produs schimbări esențiale pe toate planurile. Reglarea prin intermediul pieței s-a dovedit superioară celei realizate de către stat, piața mondială s-a impus tot mai mult în fața celor naționale, care n-au mai putut fi protejate, crescând deci constrângerea internațională și toate acestea pe fondul unei accelerări teribile a vitezei tranzacțiilor, unei comprimări a timpului și spațiului, dând naștere unor noi legitimități politice, sociale, culturale, promovate și susținute de forțele dominante ale pieței.

Dar globalizarea economico-financiară ar fi fost de neimaginat fără revoluția informatică, obținută prin fuziunea dintre informatică și telecomunicații, care a introdus în economie faimosul "timp real". Astăzi informația circulă cvasiinstantaneu, iar acesta pare deja un fapt banal. Totul circulă mult mai repede și aceasta este cu atât mai semnificativ cu cât propagarea se realizează la nivel planetar. Avem de-a face cu o veritabilă tiranie a timpului real asupra spațiului real. Mondializarea piețelor financiare înseamnă și egalizarea condițiilor de acces la spațiul mondial

pentru diferiții actori, fie ei din țări dezvoltate sau din țări emergente. Competiția se duce, în principal, pe tărâmul timpului. Nu se mai pune problema cuceririi unor noi spații, ci a timpului de acces. Câștigând timp, poți cuceri noi spații, noi piețe. Spațiul mondial este integral temporalizat. Problema principală nu mai e cea de apartenență la un spațiu dat, ci la timpul mondial, adică la noua dinamică planetară.

Ceea ce dă, însă, un sens superior noilor realități este faptul că aceste nemăiîntâlnite accelerări științifice, tehnologice, se sincronizează cu bulversări geopolitice majore, ce se petrec de asemenea în ritm accelerat și în condiții determinate mai mult de factori externi decât de mobilizări interne. Toate acestea ne dau sentimentul, tot mai marcant, al trăirii unor vremuri noi, bazate pe schimbări calitative importante.

1.6.3. VÂRSTE AXIALE

Există în istorie perioade astrale, sau "vârste axiale", cum le numea Karl Jaspers, care produc schimbări calitative de anvergură, cu atât mai importante cu cât se răspândesc pe arii mai extinse și sînt împărtășite de mai multe civilizații. Asemenea momente privilegiate, de grație, aduc, de fiecare dată, un nou mesaj, instituie un nou mod de gândire și de acțiune, deschid o nouă cale pentru știință, provoacă basculări ideologice, străpungeri economice și tehnologice semnificative și reforme culturale profunde, marcând intrarea într-o nouă epocă.

O astfel de perioadă parcurgem actualmente, de schimbare macro-socială profundă, în care mondializarea accelerată se conjugă cu comprimarea timpului, dând naștere la noi legitimități spațio-temporale, politice, sociale etc. E greu de numit un eveniment-fondator care să fi marcat începutul acestei perioade. Eventual, ar putea fi indicată turnura liberală produsă la începutul anilor '80, care a generat o întreagă mișcare spre piață, în rezonanță cu o sumă de procese politice, sociale, culturale de același tip. Un eveniment major, de asemenea, a fost sfârșitul războiului rece, considerabil nu doar în plan geopolitic ci, pe ansamblu, ca ruptură simbolică de trecut, marcând eșecul totalitarismului, al etatismului și afirmarea plenară a democrației și a pieței. Căci căderea blocului comunist a fost rezultatul presiunilor inexorabile ale pieței și al puterii mesajului democratic.

Ilya Prigogine considera că pentru producerea unui mare salt evolutiv este necesară îndeplinirea a trei exigențe minimale: evenimentul, ireversibilitatea și coerența⁵⁸. Dacă examinăm cronologia ce a precedat apariția perioadei actuale, putem recenza câteva pre-evenimente, care au pregătit producerea evenimentului fondator. Acestea ar fi:

Crizele petroliere din 1973-1974 și 1979-1980;

Semnarea acordurilor de la Helsinki, din 1975;

Revoluția islamică din Iran (1979);

Revoluția neo-liberală începută în 1979-1980;

Înscăunarea papei Ioan-Paul al-II-lea (1979);

Mișcarea Solidaritatea din Polonia (1980);

Invadarea Afganistanului (1980);

Venirea la putere a lui Mihail Gorbaciov.

⁵⁸ Ilya Prigogine ?????

Aceste evenimente majore nu au doar o importanță intrinsecă; interesant este să le vedem în relație, oricât de diferite ni s-ar părea. Între ele există o legătură subiacentă, care le înscrie în aceeași mișcare de anvergură, uvertură a Evenimentului. Să le analizăm pe scurt:

Crizele petroliere au avut consecințe economice, geopolitice, geostrategice, sociale și culturale considerabile. După cei "30 de ani glorioși", ele au revelat faptul că creșterea economică are un cost și că nu poate continua, în mod liniar la infinit. Totodată, ele au pus în evidență eșecul politicilor intervenționiste ale statului în economie și au atras atenția asupra marilor inegalități dintre Nord și Sud, pentru atenuarea cărora țările exportatoare de petrol au descoperit o nouă armă: prețul acestor resurse strategice. Totuși, după un prim impact resimțit în mod acut, țările industrializate au reușit să producă contra-șocuri, să creeze o nouă conjunctură care să le reducă dependența și să relaxeze constrângerea exterioară.

Acordurile de la Helsinki, la suprafață, au marcat ajungerea la un mare compromis între Est și Vest, în împărțirea sferelor de influență și „respectarea” reciprocă a valorilor și principiilor călăuzitoare ale fiecăruia. A fost, de fapt, o păcăleală reciprocă, dar care a înlăturat pericolul unui conflict militar.

Odată cu venire la putere a d-nei Thatcher în Marea Britanie și a lui Ronald Reagan în S.U.A. a fost declanșată revoluția neo-liberală, care a pus capăt perioadei keynesiste, etatismului și intervenționismului.

În 1979, am consemnat două evenimente preponderent religioase, dar cu consecințe semnificative în plan global: revoluția islamică din Iran, deci transformarea fundamentalismului islamic în politică de stat și instalarea la Vatican a papei Ioan-Paul al-II-lea, primul papă provenit dintr-o țară răsăriteană, pe atunci comunistă. Evenimentul a coincis aproape, și nu întâmplător, cu erupția mișcării Solidaritatea în Polonia, una dintre mișcările care aveau să provoace implozia sistemului comunist. În același an, a avut loc invadarea Afganistanului, urmată de un război ce avea să precipite prăbușirea U.R.S.S., guvernată de ultimul său secretar-general, Mihail Gorbaciov, între anii 1985-1991.

Forța tectonică a marilor mișcări și tendințe subterane nu a mai putut fi oprită și a izbucnit la suprafață. Revoluția liberală, bazată pe piață, a făcut caducă orice rezistență etatistă; democrația a învins totalitarismul. Proiectat mult timp în culise, Evenimentul se pregătea să intre în scenă. Iar pentru ca fenomenul să se producă în mod efectiv a fost nevoie, cum reclama lingvistul Benveniste, să se realizeze coincidența între evenimentul ca atare și discursul care să-l enunțe. Căderea zidului Berlinului, marcând sfârșitul războiului rece, a oferit globalizării nu numai Evenimentul, fără de care nu ar fi putut avea loc, dar și un discurs pe măsură, teatralizarea necesară, care să anunțe noul curs al lumii.

Un eveniment crucial marchează o ruptură ireversibilă în evoluția evenimentelor, astfel încât ne referim la el în termeni de *înainte* și *după* (ex.: căderea Bastiliei, primul și al doilea război mondial, prăbușirea zidului Berlinului, războiul din Golf, atentatele din 11 septembrie 2001 ș. a.). Astfel de evenimente nu sînt un rezultat al hazardului. Ele se accelerează și se multiplică prin congruența forței pieței și aspirației către democrație a popoarelor, dându-ne sentimentul că trăim timpuri noi, în care înlănțuirea evenimentelor are mai mare importanță decât cauzalitatea lor. Altfel spus, chestiunea de a cunoaște cauza primă a desfășurărilor (globalizarea, sfârșitul războiului rece, revoluția tehnologică, liberalizarea piețelor etc.) devine secundară în raport cu sentimentul acesta teribil de a trăi o eră nouă, care obligă pe fiecare la o reacție și modifică total ordinea lucrurilor. Sau a ne întreba "de ce lumea se schimbă ?" devine secundar în raport cu a ne pune întrebarea "cum să facem pentru a ne adapta acestor timpuri noi ?".

Un așa-zis "timp nou" se naște mai întâi la nivelul imaginarului, printr-o împreună lucrare a spațiului, timpului și cauzalității, așa cum arată Schopenhauer care, după însușirea tezei lui Kant potrivit căreia spațiul și timpul sînt forme *a priori* ale sensibilității noastre, consideră că reprezentarea se naște atunci când spațiul, timpul și cauzalitatea încetează să se mai distingă una de cealaltă. Astfel, timpul cel nou devine o nouă "agendă mondială", care reunește cele trei trăsături comune pe care le invocă Paul Ricoeur (*Temps et récit. Le Temps raconte*, Tome 3, Paris, Seuil, 1985, p. 194): un eveniment care deschide o eră nouă, un punct de referință plecând de la care se poate identifica în mod clar ce a fost înainte și după (ex.: apariția Internetului) și un repertoriu de unități de măsură (timpul real, urgența, instantaneitatea). Timpul nu mai apare ca avînd o dezvoltare liniară, ca o succesiune de prezenturi, ci ca o mișcare ce crește în intensitate, concomitent cu o multiplicare a dimensiunilor sale.

Globalizarea reprezintă expresia cea mai vizibilă și mai plină de consecințe a timpului cel nou pe care îl trăim. Paradoxal, ea poate fi la fel de profitabilă atât pentru occidentali care, după căderea comunismului, văd triumfând valorile pieței și democrației, cât și pentru ... islamisti care, după falimentul etatismului și naționalismului politic, își pot urmări mai bine idealurile fundamentaliste pan-musulmane. Globalizarea scutește islamismul de conflicte interne considerate secundare și-i oferă trei atuuri majore: unificarea ideologică, delegitimarea statului ca actor economic, politic și militar și revoluția comunicațiilor ca suport logistic pentru schimburi rapide de mesaje la distanțe mari. Avînd în vedere structura organizatorică, tradițiile și obiectivele sale, islamismul se integrează bine în noua dinamică mondială de relocalizare a autorității la nivelul comunităților, clanurilor și rețelelor. Oricum, din fosta "lume a treia", este mișcarea care a integrat poate cel mai bine vectorii globalizării și tendințele actuale ale regionalizării. Nu întîmplător el se profilează ca noul inamic strategic al Occidentului, după pierderea comunismului. În înlănțuirea aceasta postmodernă a evenimentelor, putem vorbi deci despre o relație de cauzalitate între căderea comunismului, sfîrșitul războiului rece, fenomenul globalizării și eferescența islamismului.

Globalizarea este un termen generic ce desemnează procese calitativ diferite, în esență fiind vorba despre suma dinamicilor economice, tehnologice, sociale, politice și psihologice care s-au accelerat începînd cu anii '80, în mod cert ireversibile, dar al căror sens și ale căror valori rămân încă neclare, difuze. Sfîrșitul războiului rece a degajat un adevăr negativ universal, fondat pe ineficacitatea sistemului comunist și a reglării autoritariste a economiei și societății. Comunismul a devenit un "astru mort" și nu văd cine sau ce l-ar mai putea învia, într-un termen previzibil, desigur. Ruptura este ireversibilă. Aceasta este o certitudine, dar ea nu ne permite să mergem prea departe, pentru că un adevăr negativ nu se transformă *ipso facto* într-unul pozitiv, iar ruptura produsă nu a degajat, din păcate, un astfel de adevăr pozitiv incontestabil. Pentru multă lume încă democrația de piață nu constituie idealul societăților umane, limanul fericirii.

Altfel spus, nu se întrevide încă, cu limpezime, sensul actualelor evoluții. Imediat după sfîrșitul războiului rece, gîndirea occidentală a căutat să ofere o interpretare teleologică, în termeni de consacrare a spiritului Luminilor, care ar oferi istoriei un sens superior, demonstrînd capacitatea societăților de a dărâma sistemele politice represive și de a deschide o eră nouă, superioară calitativ. Ulterior, s-a constatat că, în termeni valorici, evoluțiile erau destul de ambigue. Din punct de vedere filosofic, schimbarea cea mai sensibilă intervenită în ultimii ani ține de epuizarea oricărui demers teleologic. Din punct de vedere politic, dacă sfîrșitul lumii bipolare și globalizarea fac cu neputință revenirea integrală la tarele trecutului, ele nu exclud așa-numitele "regresiuni politice". Oricum, multe evoluții par mai puțin favorabile decît se prevedea

acum doisprezece ani. De aceea și ireversibilitatea unor procese sau fenomene nu mai este atât de sigură, fiind imposibil de disociat de interpretarea care li se dă acestora pentru viitor.

1.6.4. PRABUSIREA VIITORULUI

Doctrinile contemporane se succed cu mare repeziciune: istorismul, structuralismul, funcționalismul, individualismul metodologic, holismul, nici una nu a reușit să se impună cu adevărat. Aproape că nici nu se mai pune problema unei doctrine dominante ci, mai curând, a unei mixturi optime. Două par să fie temele de maximă preocupare pentru specialiști: cea a temporalității și cea a identității. Acestea sînt, cum plastic se exprima Guy Hermet, cele două mameloane, sau focare principale de analiză a relațiilor de putere ale actualității politice, economice, sociale etc, menite să releve noua substanță a schimbărilor în curs la nivel planetar.

În ce privește prima temă, Marcello Veneziani considera că Occidentul a încetat de mult să mai constituie o categorie spațială, transformându-se într-una temporală, caracterizată de o diferită percepție a timpului, aflată sub pecetea instantaneității. Modernitatea întreagă s-ar confunda cu acest concept, cu această percepție, care prețuiește rapiditatea desfășurărilor, rapida expulzare a trecutului și continua țintire a viitorului (în *Processo all'Occidente: la società globale e i suoi nemici*, Milano, Sugarco, 1990). Astfel s-a răspândit sintagma *timp real*, ca un timp al urgenței, sub presiunea căreia trăim tot mai mult, sau – cum îi mai spun unii – un timp mondial, ce indică o nouă sincronie planetară, chiar dacă percepția orientală e încă diferită, aici fiind mai prezent gustul veșniciei, traiul într-un prezent continuu.

În acest spirit, se poate spune că astăzi nu mai există evenimente particulare, ci manifestări ale unui Eveniment subiacent, mereu prezent, caracterizat printr-un fenomen de accelerare, de creștere a vitezei-limită a tuturor activităților, de la circulația informației, la comerț și război, care modifică înseși raporturile noastre cu timpul. Marile bătălii ale viitorului se vor da la nivelul vitezei de calcul, singura limită acceptată, deocamdată, fiind viteza luminii în vid, a cărei constanță însă este și ea în curs de reconsiderare, potrivit ultimelor cercetări. Se încearcă obținerea unui ordinator fonic, care ar utiliza viteza fotonilor, totul desfășurându-se într-un așa-zis "timp-lumină", menit să domine spațiu-timpul cotidian. Astfel se vor putea obține comprimări ale timpului frizând instantaneitatea, ca în celebra frază hamletiană: "Timpul își iese din țâțâni". Timpul devine axial. Este un eveniment de primă mărime. Interactivitatea stăpânește întreaga lume. Nu mai avem de-a face cu *timpul lumii* (Fernand Braudel), ci cu *timpul-lume*, un timp axial – cum spuneam – dincolo de alternanța zi-noapte, de fuse orare, ritmuri locale etc. Timpurile locale sînt, tot mai mult, dominate de acest timp mondial, nu doar la nivelul schimburilor de informații, ci și în materie de anticipări, previziuni, strategii.

Are loc o răsturnare radicală, fractală, a raportului spațiu-timp. Simțim cu toții că aparținem aceleiași entități. Ce este global este și local și viceversa, astfel încît utilizarea termenului de *glocalizare* mi se pare tot mai potrivită. Distincția dintre politica externă și cea internă a unui stat devine superfluă. Timpul-lume nu domină deci doar timpurile locale, ci lumea în ansamblul său. Timpul-lumină este timpul în care lucrurile se desfășoară cu viteza luminii, ceea ce înseamnă aproape sfârșitul duratei. Timpul real domină spațiul real și toate acestea impun o nouă perspectivă. Dacă perspectiva lui Quattrocento era una a spațiului real, a orizontului, astăzi, vrînd-nevrînd, se impune o perspectivă a timpului real, care nu este încă formalizată, pusă

într-o formă matematică riguroasă, dar – inevitabil – va fi cât de curând. Cu această perspectivă a timpului real, vom și putea ieși din jargonul ce utilizează concepte de genul: local, global, glocal etc. Dar ea reprezintă, cum spunea Edgar Morin, o adevărată ”catastrofă mitologică pentru univers, prăbușirea viitorului”.

1.7. DEMOCRATIA DE PIATA

Societățile noastre actuale suferă de o gravă lipsă de sens. După abandonarea marilor ideologii și a certitudinilor maniheiste, departe de a fi găsit o nouă *terra promissa*, ne vedem suspendați deasupra prăpastiei din care tocmai am ieșit, fără repere, fără aripi, dar cu multe iluzii, presați de urgența problemelor, rătăcind în căutarea anxioasă a soluțiilor și în intuirea viitorurilor posibile. Se spune că sensul se găsește înrădăcinat în ceea ce numim realitate, dar cred că aflarea lui cu adevărat presupune - din contra – explorarea întregului câmp de posibilități, multe ignorate în mod obișnuit, vând un singur *parti pris*: refuzul tentației de a ne limita cercetările la lumea ”reală” în care viețuim.

Un nou sens va fi rezultanta tuturor căutărilor, reflecțiilor și intuițiilor de care sîntem capabili, într-un moment complex, în care ne simțim mai mult decât oricând proiectați în viitor, sub efectul accelerării mutațiilor științifice și tehnologice. El poate fi o nouă utopie, în care să putem crede, de care poate avem nevoie pentru a găsi noi repere și a ne proteja de asalturile necunoscutului, dar poate fi, prin miracol, percepția înfiorată a unei noi promisiuni a divinității, un nou legământ.

Există momente când societățile umane își reconsideră raporturile cu spațiul și cu timpul, generând o nouă dinamică a lumii, ca înlanțuire de fapte și situații inedite, din care înțelegem că nimic nu va mai fi ca înainte. Profunde transformări aflate în desfășurare, pe multiple planuri (politic, economic, cultural, tehnologic etc.) ne obligă la o abordare la scară planetară. Vom înțelege astfel că omenirea intră într-o eră nouă, caracterizată de noi reguli ale jocului, la care toți actorii scenei mondiale, mai mari sau mai mici, trebuie să se raporteze și să încerce să se adapteze. După sfârșitul războiului rece, imaginarul colectiv a fost marcat de o pierdere de repere, de alinamente, de dogme dacă vreți. Vechile conflicte aproape au dispărut, iar statele își pierd din importanță ca unități de coordonare și reglementare. Imaginarul mondializării se configurează în jurul unei ”fluidizări a ceea ce era până acum fix, sau perceput ca atare”⁵⁹. Noua lume fără frontiere este, în egală măsură una lipsită de repere.

Sensul mutațiilor în curs poate fi evidențiat, cum spunea Carl Jaspers, numai după asigurarea coerenței tuturor paralelismelor, coincidențelor, sincronismelor și simultaneităților (în *Origines et sens de l'histoire*, Paris, Plon, 1954). În același spirit, Gilles Deleuze vorbește despre necesarele ”corespondențe non-cauzale între evenimente formând un sistem de ecouri, de reluări și de rezonanțe, un sistem de semne.”⁶⁰, iar Louis Dumont invocă ”ideile-valori” care structurează și conduc lumea. Cele aflate actualmente la putere se regăsesc în matricea surprinsă

⁵⁹ Maurice Merleau-Ponty, *Sens et non-sens*, Paris, Gallimard, 1996, p. 86

⁶⁰ Gilles Deleuze *Logique du Sens*, Paris, Minuit, 1969, p. 199

de sintagma de-acum consacrată de ”democrație de piață”, constituind o nouă paradigmă. O matrice, însă, care și ea evoluează și se actualizează continuu.

Avem de-a face, aşadar, cu o schimbare de paradigmă. Aceasta nu reprezintă doar un ansamblu de teorii, tehnici și valori, o matrice a științei, sau un simplu mod de a vedea lucrurile și de a interpreta rezultatele, cu alte cuvinte, nu are doar valențe teoretice, ci și practice, reprezentând totodată un mod de acțiune, o manieră nu doar de a judeca procesele, fenomenele și evenimentele, ci și de a interveni, de a le influența, de a le asigura aplicații diferite și, de multe ori, inedite.

Emergența noii paradigme, a democrației de piață, nu este un rezultat al hazardului, ci se bazează pe un nou raport de forțe la nivel mondial. Ea capătă coerență, oferindu-ne un sens, în plină tulburare a apelor. Iar sensul ar fi, cum susține Zaiki Laidi (în *Le Temps mondial*, Paris, Editions Complexe, 1997), convertirea unui adevăr negativ (comunismul a eşuat) într-unul pozitiv (democrația și piața sînt singurele valori viabile, ele însele purtătoare de sens). Democrația de piață apare astfel ca o nouă ideologie, fundament al unei noi ordini mondiale.

Ideologia dominantă actualmente, la nivel global, este cea a democrației de piață. Forța sa principală provine din faptul că, pentru prima dată după aproape o sută de ani, afirmația că nu există alternativă credibilă apare validată empiric. Astfel, democrația de piață nici nu ar mai fi, de fapt, o ideologie, un corpus de doctrine printre altele, ci un ”optimum politic”, un stadiu al lumii, în egală măsură necesar, viabil și atractiv. Nu ar mai fi un ideal spre care societățile umane să-și ținuiască privirile îndepărtate, ci singura combinație reală economico-socio-politică care poate face lucrurile să meargă. Ea ar fi o teleologie a cotidianului, perfect adaptată condițiilor mondializării, în măsura în care integrează accelerarea nemaiîntâlnită a timpului și comprimarea spațiului.

Noua realitate globală este marcată de o deconstrucție simbolică a timpului. Vrînd-nevrînd am intrat în posesia unui nou repertoriu de măsuri ale timpului social. Dacă secole la rând am fost dominați de ideea de perspectivă, în primul rând socială, astăzi ne găsim în situația abandonării, practic, a oricărui proiect social pe termen lung, a sfârșitului sistemelor liniare și creșterii prezenței și a forței valorilor sociale, economice, culturale care eludează perspectiva și valorizează preponderent termenul scurt, instantaneitatea, urgența ca și categorie de reprezentare.

Ervin Laszlo scria că ”legile evoluției” nu sînt *deterministe* ci *posibiliste*; ele nu selecționează traiectorii evoluționiste precise, ci definesc contextul în interiorul căruia sistemele își aleg propria evoluție”⁶¹. Astfel, sistemul democrației de piață nu este un dat imuabil. Nu este nici foarte coerent întotdeauna. În practică se operează în mod curent disjuncția dintre democrație și piață. Dacă nu prea există societăți pluraliste care recuză piața, există în schimb un număr mare de spații geopolitice în care instalarea unor anumite doze de piață, traduse prin liberalizări de prețuri, privatizări, sau intrări de capital străin, nu se însoțește decât într-o măsură foarte redusă de progrese în plan democratic. Se consideră că, în mod normal, deschiderea economică creează pluralism social și politic. Dar iată că nu întotdeauna Cazul de excepție cel mai frapant este cel al Chinei, care rămâne – cel puțin formal – unul din ultimele bastioane ale comunismului, fiind – în același timp – principalul beneficiar de investiții străine private. De fapt, această situație se întâlnește, în forme diferite, este adevărat, în majoritatea țărilor din Sud, în America latină, în Africa, în spațiul musulman ș.a.m.d.

Nu este indicat să acționezi contrar unei tendințe globale, ci să o însoțești pentru a o stăpâni mai bine și a trage foloasele care decurg de aici. ”Tendințele, ca și caii, sînt mai ușor de

⁶¹ *Cohérence du reel*, Paris, Gauthier-Villars, 1989, p. 70.

stăpânit în direcția în care se îndreaptă deja”⁶². Așa se explică, probabil, faptul că, după 1989, a rămas totuși puțin spațiu geopolitic în afara prescripțiilor formale ale democrației de piață. Tendințele majore duc către democrație, definită în raport cu triumghiul magic al lui Hassner (pluralism, stat de drept, respect al drepturilor omului) și piață. Dar sînt puține cazuri în care cele două tendințe sau procese, să fi progresat simultan de o manieră decisivă. De aceea, limitarea tuturor evoluțiilor la cele două tendințe (o manieră tipic occidentală de a vedea lucrurile) nu este sustenabilă, Occidentul nefiind nicicum proprietarul exclusiv al timpului global și stăpînul absolut al evoluțiilor globale. Tot mai mult, Occidentul este obligat să vadă lucrurile mai nuanțat și, în consecință, să procedeze la disjunții, cea mai semnificativă fiind cea între mondializarea valorilor sale și teritorializarea propriei bogății. Astfel, în timp ce valorile se generalizează, avuțiile se concentrează. Simultan, în pofida precarității resurselor necesare, este tot mai activă participarea societăților și actorilor politici din Sud la construcția unui spațiu mondial comun, caracterizat de aceleași valori și principii, iar aici tehnologiile informației și telecomunicațiilor aduc un aport decisiv, devenind principala sursă de delocalizare identitară.

Depășind nivelul imaginarului, globalizarea și timpul mondial, pentru a se converti în practică socială, pentru a căpăta o formă și o semnificație concretă, au nevoie, pe de o parte, de o fixare teritorială, de o integrare spațială și, pe de altă parte, de o mediere politică, religioasă, culturală. Ele reprezintă provocări majore, așează în fața noastră ca o nouă oglindă în care să ne privim și să ne redescoperim pe noi înșine, chiar dacă aceasta dă naștere la foarte multă neliniște.

Pe lângă cele deja amintite, mai există o mediere regională a globalizării, aceasta tranzitând printr-un spațiu regional cu care comunitățile se identifică mai mult sau mai puțin explicit: Europa pentru români, Maghrebul pentru marocani, Asia pentru chinezi etc. Cel mai bun exemplu pentru noi este cel al integrării europene, a cărei reușită constituie o miză majoră în asigurarea unei legături necesare, benefice, între proprii cetățeni și societatea globală. Deci, până la lumea întreagă, există așa-numita ”străinătate apropiată” la care comunitățile se raportează și de care se simt legate. Astfel, lumea se structurează pe trei niveluri: comunități locale, regionale și societatea globală.

Conceptul de democrație de piață desemnează o relație intimă între democrația pluralistă și liberalismul economic, o relație de tip analogic: plecând de la principiul autoreglării piețelor deschise, se consideră că economia induce o anumită structură a relațiilor sociale și politice, sub forma unei libere competiții pentru putere, arbitrată de cetățeni raționali și purtată, cum spunea E. Gellner, de niște ”animale care evită gafele”. Piața este suportul democrației, ea impune pluralismul și descentralizarea. Circulația mărfurilor favorizează circulația ideilor și asigură prosperitatea care dă stabilitate sistemului politic. Piața și democrația sînt, deci, strâns legate, se urmează și se armonizează precum pașii în timpul mersului.

1.7.1.GEOPOLITICA HAOSULUI

Procesul de globalizare implică importante mutații de natură economică, cu implicații nu doar sociale și culturale, ci și ontologice. Fluxurile financiare au devenit esența economicului. Volumul tranzacțiilor financiare depășește de zeci de ori pe cel al schimburilor comerciale. Banul

⁶² John Naisbitt, *Megatendințe*, București, Ed. Politică, 1984, p. 79

a devenit un scop în sine, iar acumularea monetară – *ultima rațio* a procesului economic. Susținută de tehnologie, economia se impune autoritar în fața celorlalte domenii: politic, social, cultural și chiar religios. O nouă lozincă se afirmă: „Toată puterea piețelor!”. Toate acestea în timp ce lumea e marcată de o fractură care se adâncește: o cincime din populația lumii, cea mai bogată, deține 80% din resursele globale, iar cincimea cea mai săracă deține doar 0,5% (!); doar 500 de milioane de oameni trăiesc confortabil, în vreme ce restul se zbat pentru supraviețuire... Aceasta poate duce la haos. În aceste condiții, unii vorbesc deja despre o „geopolitică a haosului” (Ignatio Ramonet).

Schimbările pe care le trăim sînt atît de mari încît pare că lumea a înnebunit. Grație noilor tehnologii, trăim tot mai mult în virtual, într-o dimensiune în care totul pare să fie posibil, creăm ființe umane prin tehnica clonării, umplînd universul de fantome, în timp ce bogățiile fabuloase se deplasează liber în ciberspățiul geofinanței, întreținînd o sumă de iluzii cărora le conferim statut de realitate. O lume tot mai lipsită de repere stabile și de contururi clare, deslușite. De fapt și până acum acestea din urmă nu erau decît în mintea noastră, dimensiunea terestră a existenței, lumea noastră solidă și „reală” nefiind decît ceea ce sufistii desemnează cu numele de *Alam-I-Arvah*, adică un tărîm fantomatic și iluzoriu, populat de suflete aflate în stare de visare, ce își imaginează că visul lor este realitate, „o lume clădită din energii emoționale și pasiuni care dau un farmec iluzoriu sufletelor ce viețuiesc în ele, așa cum visurile noastre nocturne creează senzația de realitate, dar nu sînt adevărate.”⁶³ Lumina este umbra lui Dumnezeu, cum apare într-o inscripție medievală.

Nu mai există contract social, lege, sau cod moral care să fie respectate. Nu mai există control, nu mai există sancțiuni care să stăvilească avalanșa acestor desfășurări, pe care tînăra generație le întuiește foarte bine și încearcă să se adapteze, simțindu-se tot mai încorsetată de modelele noastre mentale și de sistemele noastre educaționale, pe care le vor spulbera atunci cînd vor conștientiza că sînt exponenții schimbării. Oricum relația profesor- elev capătă deja nuanțe de la tragi-comic la ridicol. Desigur, valorile adevărate subzistă, dar parcă le-am uitat, ori le schimonosim foarte tare. Avem nevoie de noi surse de autoritate și pentru acesta trebuie, în primul rînd, să încercăm să înțelegem ce se întîmplă cu noi.

Puterea trece spre economie, finanță în special, tehnologie și medii de comunicare. Libertatea schimburilor, hiperconcurența și competitivitatea, privatizarea și monetarizarea accentuată a întregii existențe, adaptarea sau dispariția, transferă principiile darwinismului biologic în plan economic și social, mărind forța organizațiilor supranaționale. „Ultimul om”, despre care vorbeau Kojeve (1947) și Fukuyama (1992), sau *omul nou* al epocii noastre, este – de fapt - *omul mondial*, văzut de unii ca fiind forma cea mai caricaturală a lui *homo economicus*, produs al unei veritabile inginerii sociale și ideologice, un individ rapace, atroce în lupta de concurență, lipsit de scrupule morale sau religioase, golit de cultură, de politică, „eliberat” de conștiință, de sens, ca și de orice vocație transcendentală.

Globalismul ca ideologie a globalizării apare ca o periculoasă utopie post-modernă. Bazată pe „corectitudinea politică”, pe multiculturalism, deconstructivism, liberalism, materialism, feminism și alte *isme*, noua ideologie nu mai are nevoie nici de individualismul metodologic al clasicilor, nici de statul național modern, amestecînd elemente de politică economică ultraliberală cu altele neocolectiviste, într-o simbioză cu un puternic potențial exploziv. Sub masca exaltării libertății și inițiativei, această ideologie poate duce, dimpotrivă, la sufocarea libertății umane. Se pot ascunde aici germenii unui nou totalitarism, fermentii unei noi dinamici totalitare, invitate din pervertirea liberalismului autentic, însoțită de neașteptate

⁶³ J.G.Bennett, *Maeștrii înțelepciunii*, Turnstone Books, Londra, 1977, p. 153

complicități postcomuniste. „Încrezătoare în atașamentul ei față de libertate și satisfăcută de faptul de a fi dejucat stragemele câtorva despoți, lumea occidentală dezvoltată se consideră spontan imunizată împotriva oricărei derive totalitare ce s-ar ivi din interiorul ei. Nu-și imaginează totalitarismul decât ca pe o eventualitate ce poate surveni doar din afară (...) În fața acestei amenințări ea are impresia de a fi vaccinată. Vigilența ei e, așadar, demobilizată, inhibată, paralizată. Într-un anume sens, ea e alienată, fiindcă nu-și mai dă seama, nu-și mai poate da seama, că pericolul totalitar la care este expusă își înfige rădăcinile în sistemul politic și economic al cărui moștenitor, beneficiar și actor este”.⁶⁴

1.7.2. LEX MERCATORIA

O trăsătură definitorie a contemporaneității o reprezintă mercantilizarea crescândă a vieții economico-sociale, a comportamentelor umane în general. *Lex mercatoria* predomină la scară planetară. Banul e rege. Interesul monetar dictează prioritățile agendelor individuale și ordinele de zi ale organizațiilor. Puterea în creștere a capitalurilor și agenților privați conduce la o reducere corespunzătoare de autoritate și suveranitate a puterilor publice, a căror putere devine tot mai iluzorie. Atotprezente și atotputernice, piețele sînt cele care decid, impun opțiuni, găzduiesc tranzacții. Există, desigur, o „tiranie a pieței”, dar la problemele globale de astăzi, statele nu pot oferi decât soluții locale, inevitabil inadecvate, în timp ce piața devine o arenă transnațională în care circulă cu viteze amețitoare informații, capitaluri, bunuri, persoane și în care se concentrează tot mai multă putere.

Formarea unei piețe financiare globale, ca urmare a liberalizărilor și dereglementărilor din ultimele două decenii ale secolului trecut, se dovedește un element crucial în determinarea evoluțiilor în curs. Două tendințe merită, cred, reținute în mod deosebit în acest sens: dilatarea fără precedent a suprastructurii financiare în raport cu ceea ce numim încă economie reală și privatizarea accentuată a respectivei suprastructuri.

Prima tendință marchează creșterea foarte puternică a volumului tranzacțiilor financiare pe unitatea de produs național considerat. Astfel, spre exemplu, valoarea medie a raportului dintre activitățile financiare totale și produsul național al celor patru țări cele mai industrializate (S.U.A., Japonia, Germania și Franța) a crescut între 1980 și 1990 de la 4,2 la 6,3. Practic, economia monetară, structura financiară a economiei deci, sau *hrematistica* lui Aristotel, depășește astăzi economia reală, care privește producția, repartiția, schimbul și consumul de bunuri și servicii. Finanțarea economiei esete astăzi de 50 de ori superioară celei din anii Marii Depresiuni din 1929-33, când Keynes cerea deja „să se arunce mai mult nisip pe aleile speculației financiare”, de teama ca tranzacțiile financiare să nu scape în mod periculos oricărui control, cu consecințe incalculabile. Răsturnarea raportului dintre producția și circulația bogăției a fost sesizată pentru întâia dată de către Rudolf Hilferding, în 1910 și evidențiată în mod special de Lenin, în 1916. Amândoi teoreticienii marxiști vedeau în aceasta intrarea capitalismului în ultima sa fază, dominată de expansiunea capitalului financiar și a speculației financiare.

A doua tendință face ca puterea autorităților publice în domeniul financiar să fie sensibil diminuată, iar marja de manevră în câmpul politicilor financiar-monetare să se reducă în mod

⁶⁴ Michel Schooyans, *La derive totalitaire du liberalisme*, Mame, Paris, 1995, p.7

considerabil, în beneficiul sectorului privat. Puterea trece, în manieră decisivă, către piețe, de la *Gemeinschaft* către *Gessellschaft*. Într-o economie tot mai dematerializată, ia naștere o societate financiară care produce bunuri imateriale, monedă, sau diferite echivalente ale acesteia. „În societatea finanței – scrie Stefano Zamagni – întreprinderea tinde să se prezinte ca posibilitate întreprinzătoare în „stare pură” și care nu mai e legată de produse sau piețe determinate” (în studiul *Globalizarea ca specific al economiei postindustriale: implicații economice și opțiuni etice*, publicat sub coordonarea lui Ioan I. Ică jr și Germano Marani, în *Gîndirea socială a bisericii*, Ed. Deisis, Sibiu, 2002, p.458).

În aceste condiții, binele și mai binele nostru în continuare, ca indivizi și ca societate, depinde tot mai puțin de resursele materiale pe care le avem la dispoziție și tot mai mult de instituțiile pe care vom reuși să ni le oferim, dimensiunea sau componenta instituțională a globalizării fiind până acum, în mod evident, neglijată. Desigur, de multe ori resursele sînt cu adevărat puține, inegal distribuite și prost exploatate, iar ele vor avea în continuare rolul lor, dar problemele noastre economice nu mai depind atât de absența relativă a resurselor, cât de funcționarea și adecvarea la exigențele actuale a instituțiilor noastre, noi sau tradiționale, naționale sau internaționale. Acestea trebuie să susțină, să faciliteze dezvoltarea și nu să o inhibe.

Prezentarea în acești termeni a problematicii dezvoltării în condițiile globalizării are o importanță deosebită. Începem să înțelegem că dezvoltarea noastră economică poate fi accelerată și că aceasta depinde în primul rînd de noi și nu de abundența sau raritatea resurselor. Eliberați astfel de un blocaj mental handicapant, ne putem concentra eforturile pe adaptarea și modernizarea instituțiilor noastre, care sînt încă veriga slabă din sistem. Acestea nu sînt un dat natural, nu apar și nu se modifică de la sine, ci doar pe măsura evoluției mentalităților noastre. O nouă rînduială instituțională poate constitui deci un nou temel al speranței de mai bine pentru o lume aflată în derivă.

1.7.3 STRUCTURILE DE CUNOAȘTERE

Un element constitutiv al procesului globalizării îl reprezintă și avansul noilor tehnologii, ale informației și ale viului în special. Putem vorbi despre constituirea unei societăți informatice, bazată pe inteligență, pe cunoaștere. Structurile de cunoaștere (*knowladge structure*) reprezintă actualmente, alături de finanțe, principalele forțe ale dezvoltării economice. Ele creează o dinamicitate superioară, furnizînd mijloace de comunicare nemaiîntîlnite și permițînd o mare flexibilitate în acțiune. Toate acestea, împreună cu dereglementările intervenite, deschid calea unui alt element specific globalizării: intensificarea fără precedent a concurenței pe piețe, hiperconcurența. Așa cum arăta Richard d'Aveni (în *Hypercompetition*, Free Press, New York, 1994), formele clasice ale concurenței s-au schimbat, avantajele diferențiale ale întreprinderilor se modifică, apar noi modalități de dominație la nivel internațional, ceea ce reclamă apariția necesară a unor autorități în măsură să guverneze procesul la nivel global.

Tendențele globalizării au făcut ca guvernele, începînd cu cele ale țărilor anglo-saxone (S.U.A. și Marea Britanie, în special), să renunțe treptat la principiile dirijismului și ale protecționismului economic, la tot felul de norme și legiuri constrîngătoare, la restricțiile impuse liberei concurențe, să faciliteze liberul schimb. Astfel, s-a accentuat opoziția dintre modelul

anglo-saxon de economie și cel renan, care desemnează țările Europei continentale și Japonia, ca să nu mai vorbim de alte spații, caracterizate de tipuri de economie cu totul arhaice. În ultimii ani, falia s-a adâncit, extinzându-se mult în afara sferei economice propriu-zise și conducând la divizările și chiar conflictele actuale. Ralf Dahrendorf plusează dilematic aici, afirmând că societățile actuale se găsesc în fața a două alternative: dezvoltare economică în libertate politică, dar fără coeziune socială, specifică Occidentului liberal și dezvoltare economică cu coeziune socială dar fără libertate politică, tipică modelului asiatic. O dilemă la care merită să meditam ...

Extraordinarul avânt al noilor tehnologii ne-a schimbat nu numai modul de a comunica sau de a face afaceri, ci întregul comportament social, iar ca *side-effect* a schimbat standardele de viață creînd, practic peste noapte, câteva sute de mii de miliardari. Schimbările au început de „sus”, dar au penetrat adânc în societate. În S.U.A., de exemplu, numărul celor „superbogați” a crescut de la 13.500 de familii în 1980 la 144.000 de familii în 1997. Averea a peste 250.000 de familii americane depășește astăzi 10 milioane de dolari, în timp ce peste jumătate de milion de familii dispun de jumătate din suma amintită. O cincime dintre americani au un venit anual de peste 75.000\$, în vreme ce cincimea „săracă” dispune de doar 15.000\$ anual pe familie.⁶⁵ Un alt element specific globalizării este răsturnarea raportului dintre politică și piață, în favoarea celei din urmă. *Welfare State*-ul și vechile acorduri de la Bretton Woods par depășite. Pe măsură ce economia a devenit tot mai liberală și tot mai financiarizată, piața a devenit dominantă. Se afirmă tot mai mult cultura contractului, legea părților, în detrimentul vechilor reglementări. Contractele private, de multe ori eludând legea, se substituie tot mai mult reglementărilor publice. Dar ele tind să înlocuiască nu numai codurile juridice, să devină deci sursă principală de drept, ci și codurile morale, impunând principiul suveranității dorințelor și preferințelor individuale : bine e ce vreau eu și ce contractez, în consecință, cu partenerii mei. Se naște o nouă teorie contractualistă, plecând încă de la *A Theory of Justice*, a lui John Rawls (1971), în care statul joacă un rol secund, derivat.

Plecând de la rolul tot mai important al actorilor privați, se constituie, încet-încet, o societate civilă globală, care creează instituții, cultivă coduri etice comune, fără de care noua ordine economică globală nu se poate menține, toate acestea configurând, pe termen lung, o nouă ordine politică la nivel global. Cum se va împăca ea cu specificitățile culturale ale diferitelor popoare? Cum să îmbini recursul la principii novatoare cu respectul față de rădăcini? Totuși, nu cred că reîntoarcerea la tribalism, recrudescența fundamentalismelor, este neapărat o reacție dialectică la fenomenul globalizării. Fiecare dă ce are. După cum nu cred într-un conflict insurmontabil între competiție și solidaritate, între moralitate și prosperitate, ba chiar dimpotrivă. Deși globalizarea ascunde numeroase ambiguități și ambivalențe, până la urmă cred mai curând în existența unei legități, a unui *fatum*, care conduce, din nou, către unitate. Numai că, din păcate, până la realizarea ei avem de înfruntat bulversări majore.

Managementul cunoștințelor este principala provocare a noii economii. În condițiile unui impact crescând al tehnologiilor Internet și Intranet în toate domeniile, se deschide o formidabilă cursă a competitivității, în care managerii au un rol central. Fenomenul globalizării conduce competiția la scară mondială și o accentuează, creează noi oportunități de afaceri și bulversează tradiționalele cicluri economice.

Într-adevăr, dacă electricității i-a trebuit o sută de ani pentru a se răspîndi în întreaga lume, evoluția Internetului este mult mai rapidă. În 2002 peste 300 mil. de oameni vor fi conectați la rețea, în industriile legate de Internet se creează locuri de muncă într-un ritm de două ori mai

⁶⁵ vezi Dinesh D.Souza, *What's So Great About America*, Regnery, New York, 2002.

rapid decât în celelalte industrii, nivelul investițiilor în domeniu a depășit 2000 mil \$/an, o cifră comparabilă cu PIB-ul Franței, sau 6% din PIB mondial, iar numărul firmelor în domeniul tehnologiilor informației se numără cu sutele de mii. Din perspectiva afacerilor, aceasta este o oportunitate mai mult decât provocatoare.

Devine tot mai clar faptul că nici o întreprindere nu va supraviețui multă vreme fără să investească în tehnologiile informației. Aceasta este calea de succes în viitorul apropiat. Acestea din urmă schimbă complet modul de funcționare al companiilor. Vechile modele de afaceri sînt depășite, iar remodelarea are deja un nume: *E-engineering*. Pentru a profita de noile realități, managerilor li se cere o nouă perspectivă asupra conducerii unei activități. Pentru prima dată, managerii au acces, prin intermediul bazelor de date, la întreaga informație generată de organizațiile pe care le conduc, sau înmagazinată, putînd selecta datele cele mai relevante pentru optimizarea deciziilor. Tehnicile de marketing se schimbă și ele, tratînd clienții într-un mod tot mai personalizat. Însăși distribuirea puterii se îndepărtează astfel de modelele tradiționale, răsplătind tot mai mult talentul și competența, iar firmele mici pot concura cu cele mari pe segmente de piață. Noul *homo oeconomicus* lucrează cu informații și cunoștințe.

Ce trebuie să știe un manager referitor la avantajele pe care le antrenează noile tehnologii? În primul rînd, el trebuie să știe că, utilizîndu-le, poate economisi bani. Spre exemplu, chiar dacă intranet-urile încep cu aplicații simple de gestiune a documentelor, rata lor anuală de amortizare ajunge la 38%. Trebuie angajați experți care să accelereze dezvoltarea proiectelor. În al doilea rînd, el trebuie să știe că va economisi timp. Orice document sau aplicație va circula mult mai rapid. Timpul astfel economisit poate fi alocat de către manager pentru operațiuni de control și securitate. În al treilea rînd, managerul va trebui să afle că noile tehnologii simplifică mult comunicarea în grup și reduce costurile de instruire a personalului. Toate acestea măresc mult productivitatea, eficientizează fluxurile și oferă acces facil la informații.

„Biroul virtual” a devenit deja o realitate pentru multe companii, în care o parte din angajați lucrează la distanță, conectați la bazele de date ale firmei.

Dar nimeni nu trebuie să se aștepte ca un *Web* să facă minuni. A pune informația disponibilă pe un site nu asigură succesul. Trebuie investit tot mai mult în hardware, software și consultanță. Există destui furnizori pe piață, astfel încît dependența dispare și se poate alege. Un manager care nu introduce rapid noile tehnologii va compromite competitivitatea organizației pe care o conduce. Există o relație între nivelul de dezvoltare al unei țări și cheltuielile acesteia pentru tehnologii ale informației și comunicării. Țările industrializate cheltuiesc pentru acestea între 6 și 8% din PIB, țările din Europa Centrală între 2,3 și 5,7 % din PIB, iar România și Bulgaria între 0,5 – 3%. Motivația acestora din urmă rezidă în politici economice greșite, balanțe comerciale și bugetare deficitare, investiții insuficiente etc.

România este de departe țara din Europa care cheltuiește cel mai puțin în domeniu. Peste 80% din firmele românești nu folosesc noile tehnologii, în afara unor aplicații contabile de nivel scăzut, procesare text sau utilizare e-mail. Printre cauze putem enumera : lipsa unui cadru simulativ pentru investiții, lipsa resurselor financiare, a puterii de cumpărare necesare, lipsa educației în privința utilizării și avantajelor posibile, ceea ce duce la considerarea altor investiții ca prioritare, așa-numitul „efect de respingere”, care-i face pe unii manageri să nu se apropie de calculatoare din teama de a nu pierde respectul subalternilor s.a. Într-adevăr majoritatea managerilor noștri nu au o instruire în domeniu, cu toate eforturile, altfel remarcabile, ale primului ministru printre membrii cabinetului său. Noile sisteme informative de conducere (*MIS-Management Information Systems*) le sînt mai străine ca paleoastronautica, cu excepțiile de rigoare desigur.

Există și un efect de generație aici. Vîrsta medie a utilizatorilor Internetului este de 32 de ani în S.U.A., iar cea a utilizatorilor de computere de 39 ani. Pentru România datele nu sînt disponibile, dar e clar că cei mai mulți dintre investitori sînt bănci, reprezentanțe ale companiilor străine, firme mixte sau cu capital integral străin. Aceste firme dispun și de manageri instruiți, din nou cu excepții de rigoare.

Economia afacerilor este, deci, profund afectată de impactul cu noile tehnologii informatice, iar rolul managerilor în remodelarea activităților întreprinderilor în fața acestui impact, în direcția valorificării avantajelor oferite de utilizarea Internetului și a intranet-urilor, este unul crucial. Aceasta nu este o amenințare, ci o promisiune.

1.7.4. IMPERATIVUL COMPETITIVITĂȚII

Globalismul ca ideologie sacralizează imperativul competitivității, al concurenței extinse la nivel global⁶⁶. De fapt, etimologic, termenul de competiție provine de la latinescul *cum putere*, care înseamnă a căuta împreună, a lucra împreună, a conjuga forțe ce urmăresc același scop. Evanghelia competitivității conține cuvinte „sfinte”, cum sînt: privatizare, liberalizare, dereglementare, eficiență, productivitate, flexibilitate, mobilitate și măsuri ca: reducerea costurilor muncii, defiscalizarea salariilor mici, reducerea cheltuielilor publice, reducerea costurilor protecției sociale, intensificarea acțiunilor de privatizare, dereglementarea economiei, limitarea strictă a intervenționismului statal în economie, inclusiv în ce privește lucrările mari de infrastructură și crearea unui mediu propice sectorului privat, liberalizarea piețelor, și, în general, eliberarea de orice constrângeri.

Într-un recent dat publicității clasament al țărilor lumii după criteriul competitivității, realizat de *Forumul pentru Dezvoltare Economică*, cu sediul la New York, România coboară zece locuri față de anul 2002, situându-se pe poziția a 66-a, între Vietnam și Indonezia ...

Toate acestea conduc treptat la instaurarea capitalismului global. Imperativul competitivității îl eliberează de regulile, procedurile și instituțiile specifice sistemelor economice naționale și vechiului contract social. Puterea și progresul său se bazează, în principal, pe marșul triumfal al tehnologiei, al mașinilor și rețelelor inteligente, mai ales în domeniile informației, comunicării și producției. Sectoarele financiare și industriale sînt tot mai mult caracterizate de structuri oligopolistice. Reglementările sociale și cele de mediu sînt afectate.

Dar economia nu se reduce la concurență și competitivitate. Obiectivul său principal nu constă în înfrîngerea sau deposedarea celui alt, ci în ameliorarea condițiilor de viață ale fiecăruia. În baza acestui adevăr, se propun acum introducerea de măsuri de control al mișcărilor de capital coordonate la nivel internațional, conceperea și instituirea unui nou sistem financiar internațional care să-l înlocuiască pe cel de la Bretton-Woods, schimbarea politicii Organizației mondiale a comerțului în sensul ajutorării populațiilor cele mai defavorizate, mutarea accentului de pe impozitarea muncii pe cea a capitalului, limitarea extinderii marilor orașe, care devin necontrolabile, adevărate „găuri negre” ale societăților respective, reabilitarea sistemelor legislative față de ascensiunea nestăvilită a tehnocrației, econocrației și a aristocrației noilor elite ale puterii.

⁶⁶ vezi Michael Porter, *The Competitive Advantages of Nations*, The Macmillan Press Ltd., 1992

Cum, prin ce rețetă miraculoasă, s-ar putea realiza concomitent creștere economică, stabilitatea socială și libertatea politică, acest triunghi magic extrem de râvnit? Pare un obiectiv prea ambițios, un ideal spre care putem tinde asimptotic, dar care rămâne de neatins în plan practic. Strategiile de adaptare la noul sistem al economiei globale caută noi instrumente ale politicii economice și încurajează competiția. Liberalizarea piețelor financiare și revoluția tehnologică slujesc în acest sens. În același timp, economia globală a identificat în dinamicitate, flexibilitate și mobilitate condiții indispensabile funcționării sale. Aceasta mărește dezechilibrele pe termen scurt, dar promite reducerea lor pe termen lung și chiar atingerea unui nou echilibru global, cu relativitatea sa desigur. La toate acestea trebuie să adăugăm dereglementarea, reducerea lanțurilor birocratice care reduc concurența și înăbușă funcționarea piețelor bunurilor și serviciilor, dar și a factorilor de producție, a muncii și capitalurilor.

Globalizarea obligă la abandonarea principiilor dirijismului și protecționismului economic, facilitarea liberei competiții în producție și circulație. Ea pare să detașeze în învingător modelul anglo-saxon de economie, mai liberal, în detrimentul celui renan, sau germano-nipon, mai etatist, mai paternalist, ce presupune costuri sociale mai mari ⁶⁷. De aici poate și fricțiunile actuale care relevă o falie ce se adâncește între Europa continentală și spațiul anglo-saxon. Aceasta îl face pe sociologul german Ralf Dahrendorf să considere că societățile actuale sînt puse să aleagă între un model caracterizat prin creștere economică în libertate politică, dar fără coeziune socială și un altul ce asigură dezvoltare economică și coeziune socială, dar fără libertate politică, tipică modelului asiatic. În ambele cazuri dezvoltarea economică este o condiție *sine qua non*. Dilema are însă o ieșire: victoria unui model, iar, cel puțin deocamdată, ea pare să revină primului. Cu prețul, însă, al sacrificării coeziunii sociale. Este aceasta o victorie *a la Pirus* ? ...

1.7.5. NOUL FRANKENSTEIN

În condițiile mondializării, asistăm la o creștere fără precedent a interdependențelor, neurmată - însă - de o creștere similară a mijloacelor pentru gestionarea acestora. Spre exemplu, în domeniul mediului. Ultimii ani au marcat o încălzire a atmosferei, generată de emisiile crescînde de toxine, care au accentuat efectul de seră și afectarea stratului de ozon, dar și alte perturbări meteorologice: inundații, furtuni, ierni blînde în anumite locuri tradițional friguroase, veri reci în altele tradițional călduroase etc. Ei bine, toate aceste turbulențe și schimbări climaterice, care afectează viața tuturor, nu pot fi abordate, gestionate, decît la scară planetară, ele nerespectînd nici o suveranitate națională, oricît de intens clamată. Pentru a fi eficace, acțiunea împotriva acestor intemperii trebuie să fie colectivă, universală. Interdependența este evidentă, dar mijloacele lipsesc. Acordul de la Kyoto este un pas în direcția cea bună, dar Administrația Bush jr. nici nu vrea să audă de el, iar sancțiunile lipsesc. Cum să sancționezi America și, mai ales, cine să o facă? Și așa acordul rămîne la faza bunelor intenții sau, mai plastic, literă moartă.

Un alt exemplu privește noile tehnologii. Experți O.E.C.D. estimează că, peste cel mult cinci ani tehnologiile teledifuziunii, informaticii, telefoniei și distribuției prin cablu se vor contopi într-un singur instrument atotputernic, care va fi și televizor și ordinator și telefon, iar

⁶⁷ vezi Michel Albert, *Capitalism contra capitalism*, Humanitas, București, 1994

comerțul electronic va reprezenta mai mult de jumătate din comerțul total al țărilor avansate, pentru a ajunge ulterior pînă la 80%. În fața răspîndirii formidabile a acestei rețele la nivel mondial, cu creșterea implicită a interdependențelor, o reglementare prin intermediul acțiunilor individuale ale statelor, ale guvernelor, este lipsită de sens. Pentru a reglementa sau controla Internetul, numai o acțiune concertată a marilor actori mondiali, publici și privați, ar putea fi eficace. Dar, chiar și astfel, controlul tehnic și instituțional al Internetului rămîne extrem de dificil. O conferință ministerială a țărilor O.E.C.D., ținută la Ottawa în 1998, pe această chestiune, nu s-a soldat cu nici o soluție evidentă, fezabilă. Iar fără supraveghere, Internetul se poate dovedi o *cutie a Pandorei* care, odată deschisă, poate antrena consecințe incalculabile. Ei bine, ce mai pot face guvernele naționale în fața unor schimbări tehnologice de o asemenea anvergură, în fața asimetriilor și dezechilibrelor mondializării, în general?

Un alt domeniu în care mondializarea limitează capacitatea de intervenție a statelor, în condițiile flexibilizării pieței muncii și a liberei circulații a persoanelor, este combaterea șomajului, cu precădere a celui structural, care creează o falie crescîndă între “incluși” și “excluși”. În mod paradoxal, șomajul structural de astăzi, în special în țările dezvoltate, nu mai este un indicator al rarității, ci al abundenței, ca reflex al victoriei noilor tehnologii. La nivelul O.E.C.D., rata medie a șomajului este de aproximativ 7%, în mod real - însă - fiind mai mare, prin adăugarea celor care nu au avut niciodată un loc de muncă, a celor care au renunțat să-l mai caute, a pensionarilor “involuntari” și a tuturor celor care nu apar pe listele oficiale.

Desigur, există diferențe între spațiul european, caracterizat de o mai bună protecție socială, dar și de rate mai mari ale șomajului și cel american, unde aproape toată lumea lucrează, dar cu salarii mai mici și beneficiind de asigurări sociale precare (în afara celor private, desigur). Dacă se dorește ocuparea deplină, sistemul american este, cert, mai performant, dacă se dorește o protecție socială pentru toată lumea, atunci sistemul european este mai bun. Desigur, este greu de ales între a fi sărac în S.U.A. sau șomer în Franța, dar arbitrajul se face – de fapt - între flexibilitatea condițiilor de muncă, de o parte și nivelul salariului și al ratei șomajului, de cealaltă.

În sistemul deschis pe care-l reprezintă economia mondială actuală, cu cît mai mulți sînt gata să muncească cu salarii reduse și în condiții mai puțin favorabile, cu atît vor exista mai multe locuri de muncă; dimpotrivă, cu cît vor fi mai ridicate salariile și normele de protecție socială, cu atît handicapurile concurențiale vor fi mai mari. Se poate remarca faptul că - *de plano* - evoluția este către o flexibilitate maximală a pieței muncii, impusă de rațiuni economice, care prevalează asupra celor sociale. Șomajul, așa cum îl cunoaștem astăzi, este un produs al revoluției industriale. În sclavagism sau în feudalism nu existau șomeri, regula era ocuparea deplină, dar cu remunerații de subzistență și nimic mai mult. De aceea s-o fi vorbind astăzi despre un nou Ev mediu?

În aceste condiții, fără instituții viabile de supraveghere și reglementare la nivel global, proiectul de stăpînire a lumii prin știința și producția capitalistă - cum spunea Luc Ferry - va eșua radical, chiar în momentul în care el își găsisse împlinirea în această tehnică planetară. Lucrurile s-ar petrece precum în mitul lui Frankenstein: omenirea a zămislit o creatură nouă - tehnostiința, dar această creatură ne scapă și amenință să devasteze pămîntul. De ce? Filosoful francez amintit oferă și o explicație: odată integrat în universul competiției economice, “progresul” nu mai este destinat, cum era pînă în sec. al XVIII-lea., cînd - de fapt - raționamentele de valoare sînt înlocuite prin cele de progres, unor finalități exterioare și superioare lui, cum ar fi emanciparea și bunăstarea omului. Din contra, el devine un “proces fără subiect”, fără finalitate, fără obiectiv, ce se învîrte “în jurul cozii”, semănînd cu o bicicletă, care nu are altă opțiune decît de a se mișca, sau a se prăbuși.

1.8.TREI PARADIGME AMERICANE

Trei paradigme americane domină actualmente studiul relațiilor internaționale în S.U.A. : cea *realistă*, cea *liberală* și cea *constructivistă*, o paradigmă fiind un ansamblu de teorii, tehnici și valori împărtășite de comunitatea științifică, o matrice a științei care furnizează armătura conceptuală a cercetării. Principalele diferențe de conținut între paradigmele amintite se referă la locul și rolul statelor în relațiile internaționale, la structura sistemului internațional, la condițiile stabilității acestuia , ca și ale creșterii cooperării interstatale. Teoriile derivate din paradigmele respective sînt, desigur, diverse și uneori contradictorii.

Realistii împărtășesc, în general, trei concepții de bază⁶⁸: 1) Actorii cei mai importanți ai politicii mondiale sînt entități politice organizate în forma statelor naționale. Existența și importanța relativă a celorlalți actori internaționali derivă din existența statelor; 2) Structura sistemului internațional este mai curînd anarhică, lipsind o autoritate superioară unităților statale; 3) În acest context anarhic, statele instrumentalizează politici cît mai raționale, cu scopul a-și maximiza puterea sau securitatea proprie.

Programele de cercetare *realiste* sînt printre cele mai actuale în S.U.A. . Mai mulți autori, printre care J.Grieco⁶⁹, au pus în relief impasul instituționalismului liberal, ridicînd chestiunea cîștigurilor absolute și relative ale decidenților, care gîndesc și acționează funcție de relațiile de putere, integrînd forța, ca element principal în propriile calcule. Astfel, ei administrează lovituri dintre cele mai dure vulgatei mondializării, presupuse a guverna în prezent politica mondială, evidențiind fragilitatea empirică a acestei teze, mai cu seamă în formele sale excesive. De asemenea, S.Krasner⁷⁰ subliniază limitele și contestările sistemului statal consacrat prin tratatul din Westfalia, iar P. Liberman⁷¹ consideră, contrar opiniilor curente, că dominația și exploatarea altor zone costă tot mai scump în lumea actuală.

Concepția liberală privind relațiile internaționale se bazează pe următoarele postulate: 1) În sistemul internațional există o multitudine de actori : organizații internaționale, fundații, state, teroriști... ; 2) În general, acești actori sînt raționali și calculați, iar ei vizează o multitudine de obiective, pentru atingerea cărora dispun de diferite capacități în diferite domenii; 3) Relațiile internaționale, cu precădere cele de natură economică, aduc beneficii fiecărui participant. Deci schimburile internaționale nu sînt jocuri cu sumă nulă⁷².

Liberalii cred în progresul relațiilor internaționale, gradual și iregular, dar totuși un progres, asigurat de inovațiile tehnologice, de răspîndirea democrației, creșterea interdependențelor, a nivelului general de educație și evoluția instituțiilor internaționale. Cheia pentru obținerea unui grad sporit de libertate individuală ar fi intensificarea cooperării internaționale, care maximizează beneficiile și reduce disfuncționalitățile, în condițiile

⁶⁸ Vezi: Th.Kuhn, *Structura revoluțiilor științifice*, Ed. Humanitas, București, 1999 .

⁶⁹ J.Grieco, *Cooperation Among Nations, Europe, America and Non Tariff Barriers To Trade*, Ithaca, Cornell University Press, 1990.

⁷⁰ S.Krasner, „Realism, Imperialism and Democracy”, in *Political Theory* , nr.20, 1992

⁷¹ P.Liberman, *Does Conquest Pay? The Exploitation of occupied Industrial Societies*, Princeton, Princeton University Press, 1996.

⁷² A.Moravesik, *Liberalism and International Relations Theory*, Harvard University Papers, 1992

interdependențelor multiple. Astfel, cooperarea apare ca indispensabilă progresului libertății umane, chiar dacă natura și intensitatea sa variază de la un domeniu la altul, sau de la o perioadă la alta.

Pacea democratică și instituțiile internaționale ocupă un loc proeminent în agenda liberală, în opoziție cu „anarhia” versiunii realiste. Ele atenuează tensiunile, favorizează transparența, fac viitorul mai previzibil și stimulează cooperarea interstatală⁷³. Tipul de regim politic are un rol important în conceperea și aplicarea politicii externe. Statele nu sînt considerate ca entități funcționale echivalente, care să beneficieze de aceleași principii diplomatice. Dar diferențele acestea de tratament fac parte din ordinea liberală a lumii.

În ultimii 20 de ani, abordarea *constructivistă* s-a afirmat în mod deosebit în S.U.A. Principalele sale postulate sînt următoarele: 1) Statele reprezintă principalele unități de analiză în teoria relațiilor internaționale;

2) Structurile cheie în sistemul interstatal sînt relații intersubiective, mai curînd decît schimburi materiale; 3) Identitățile și interesele statului sînt în mare măsură construite pe aceste structuri sociale, pe natura umană și pe politica interioară, mai curînd decît pe date exogene sistemului⁷⁴.

Pe demersul constructivist și-a bazat D. Lumsdaine studiile privind ajutorul internațional acordat țărilor lumii a III a⁷⁵. Acest ajutor a fost acordat pentru prima dată în istoria relațiilor internaționale, de o manieră sistematică, după anii 1950, de către democrațiile dezvoltate. De ce? Autorul consideră că aceasta nu se poate explica doar prin interesele politice și economice ale țărilor donatoare, ci și printr-o morală specifică, care ar putea influența în mod profund și durabil dinamica, evoluțiilor sistemului mondial. Potrivit acesteia, factorul determinant ar rezida în principiile umanitare ale țărilor donatoare și în credința lor implicită că pacea și prosperitatea nu sînt posibile decît pe baza unei ordini internaționale echitabile, în care toate statele să aibă șansa de a prospera.

În această perspectivă, anarhia internațională nu ar fi o prioritate a sistemului, ce scapă în bună măsură actorilor săi, ci produsul credințelor, voinței și acțiunii decidenților politici⁷⁶. Efectele absenței unei autorități superioare statelor ar putea fi corectate prin instituirea unui anumit regim internațional, bazat pe drept, pe norme, pe interdependențele economice, educație și instituții. Pare destul de seducătoare această abordare. Într-adevăr, dacă statele ar acționa pe o bază morală, dacă decidenții s-ar dovedi altruști, motivați în acțiunile lor de un spirit de dreptate și respectînd normele consacrate, nu am mai avea probleme de securitate și ar deveni posibilă transformarea profundă a politicii internaționale și a actualului sistem mondial, plecînd de la o fundamentală schimbare de concepție. Alți constructiviști (R. Hall și F. Kratochwill), polemizînd cu realiștii, folosesc drept exemplu relațiile internaționale din Evul Mediu pentru a demonstra faptul că normele și credințele, iar nu interesul și puterea, sînt cele care pot influența cu adevărat, în profunzime, acțiunea actorilor internaționali⁷⁷. De atunci s-au scurs, însă cîteva sute de ani ... Dar poate se va instala – cum s-a mai spus – un nou Ev Mediu, mai știi?

Noua economie are toate trăsăturile unei a treia revoluții industriale. Bătălia productivității, a competitivității, se duce în laboratoarele cercetării, atît în ce privește noile tehnologii, cît și noua organizare a muncii. Așadar, un dublu proces de inovare, tehnică și socială, dă naștere unui nou model productiv. Deși mari, esențiale nu sunt ratele de creștere

⁷³ R. Koye, *Cooperation under Anarchy*, Princeton, Princeton University Press, 1986.

⁷⁴ Vezi A. Wendt, „Collective Identity Formation and the International State”, în *American Political Science Review*, nr.88, 1994.

⁷⁵ D.H. Lumsdaine, *Moral Vision in International Politics. The Foreign Aid Regime, 1949-1989*, Princeton, Princeton University Press, 1993.

⁷⁶ Vezi A. Wendt, „Anarchy Is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics”, în *International Organization*, nr.46, 1992.

⁷⁷ R.B. Hall, F. Kratochwill, *Moral tales: Neorealist “Science” and the Abuse of History in “International organization”*, nr.47, 1993.

economică ale economiilor dezvoltate din ultimii ani, cât sporurile de productivitate înregistrate. Avuția produsă pe persoană angajată a crescut după 1996 într-un ritm de 2,7% pe an, nemaîntâlnit de decenii. În aceeași perioadă, productivitatea totală a factorilor a crescut în S.U.A. cu 16,3% pe an în domeniul ordinarilor, și chiar 45% în industria semiconductelor. Aceste sporuri de productivitate în domeniul industriilor informatice și telecomunicațiilor au declanșat o scădere spectaculoasă a prețurilor produselor respective, o mecanică de creștere de noi locuri de muncă aproape fără precedent. Efectele difuzării sporurilor de productivitate din domeniile indicate asupra ansamblului economiei au devenit în ultimii ani tot mai perceptibile, accesibile tuturor actorilor economici.

Evoluțiile din domeniul informaticii sunt „responsabile” pentru aproape 1% din creșterea economică anuală a S.U.A. , fiecare loc de muncă, dispunând de o capacitate crescută de tratament informatic, a devenit mai productiv. Celălalt factor important ce explică sporurile superioare de productivitate este organizarea muncii. Aproape două treimi din întreprinderile americane au fost reorganizate în anii '80, cu scopul de a obține o mai bună adaptabilitate față de cerere, reactivitate, o producție mai flexibilă (*just on time*) și utilizarea, valorificarea, într-o măsură mai mare, a competențelor umane. La sfârșitul anilor '90, 80 % dintre firmele respective beneficiau din plin de noile tehnologii ale informației.

În ce o privește, Europa Occidentală se află într-o situație asemănătoare cu cea a S.U.A. din anii '92 - '93, o fază de început a unui ciclu de creștere, care abia peste zece ani poate deveni vizibilă la nivelul marilor echilibre. Semnele creșterii sunt clare, în 2001 Uniunea Europeană putând obține o rată medie superioară cu un punct procentual celei a S.U.A. După introducerea Euro, problemele Europei, din punct de vedere economic, sunt acum altele și ele țin mai cu seamă de necesara armonizare a politicii bugetare. La Maastricht s-a stabilit o limită maximă a deficitului bugetar (3%) pentru țările candidate la zona Euro, dar nimeni nu și-a imaginat că ar trebui plafonat și un eventual excedent bugetar. Ori, iată că Irlanda a devenit „copilul teribil” al U.E., ce înregistrează excedente consistente (4% din PIB), pentru care i s-au cerut explicații (!) la reuniunea miniștrilor de finanțe ai U.E. (*Ecofin*) de la Palermo (12 februarie 2001). Pentru o mai bună edificare asupra formei „disidentului” , să arătăm că în 2001 guvernul irlandez a prevăzut o creștere cu 18% a cheltuielilor curente și cu 29 % a celor de investiții, concomitent cu o importantă reducere a impozitelor. Problema e că o asemenea supraîncălzire a economiei poate naște tensiuni inflaționiste, inflația fiind în Irlanda de 5 % în anul 2000, peste media europeană, în condițiile în care inflația unei țări este problema tuturor celorlalte din uniunea monetară Euro, și încă o problemă gravă.

Armonizarea se impune nu numai în domeniul politicilor bugetare, cât în plan general pentru că, prin el însuși, progresul tehnologic nu conduce la accesul tuturor, într-o manieră echitabilă, la informație și dezvoltare. Pentru aceasta trebuie să intre în joc alte criterii, de natură economică, socială, politică, culturală. La ora globalizării, este nevoie de legi generale și de instituții care să le aplice. Este nevoie de mecanisme de reglare specifice. Libera competiție, concurența nereglementată, conduce către monopol, favorizează oligopolurile, marile carteluri internaționale. De aceea există, în mai toate țările dezvoltate sau emergente, legi antitrust. O asemenea lege lipsește însă la nivel mondial și poate ar trebui să stea în atenția Organizației Mondiale a Comerțului. De asemenea, se impune definirea unor politici tarifare pentru telecomunicațiile internaționale, revizuirea sistemului de gestionare a drepturilor de proprietate intelectuală, armonizarea sistemelor fiscale, reglementarea educației prin intermediul Internet, a pieței mondiale a educației.

Răspunsul la aceste chestiuni nu poate veni numai de la Washington, sau Bruxelles, de la Seattle sau Davos. E necesară o conștientizare și o mobilizare a spiritelor pe măsura provocărilor noii economii și a societății globale a cunoașterii. A forma și a ne forma. A ne informa și a informa, a facilita integrarea și a ne integra, a investi și a inova, sunt verbe de bază ce exprimă noile realități.

1.9. DL. SOROS FATA CU GLOBALIZAREA

Domnul George Soros comite din nou. După *Sfârșitul capitalismului*, (tradusă la noi la editura Polirom, 1999, sub titlul *Criza capitalismului global*), prolificul autor dă publicității la sfârșitul anului 2002 o nouă lucrare: *On Globalization*, tradusă și publicată la noi, într-un timp remarcabil de scurt, la aceeași prestigioasă editură, cu titlul *Despre globalizare*, cu un foarte inspirat cuvânt înainte de Daniel Dăianu și o prefață cu care ne onorează autorul la ediția în limba română.

Printr-o ciudată ironie a sorții, în prima carte amintită, la sfârșitul sec. al XX-lea, marele magnat financiar George Soros ajunge la concluzii foarte apropiate de cele expuse de Lenin, la începutul secolului, în *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului* (1916). După o viață de profit pe seama speculației financiare realizate pe diferite piețe ale lumii, Soros trage un semnal de alarmă ce se vrea înspăimântător : sistemul capitalist se găsește în fața celei mai mari amenințări posibile – el însuși. Constatând, ca și Fukuyama, victoria cvasitotală în fața „dușmanilor societății deschise”, Soros consideră, însă, că sistemul capitalist se va prăbuși datorită problemelor sale lăuntrice.

Pentru a nu situa totuși această „contribuție” pe filiera marxist-leninistă, să ne amintim că, dintre doctrinarii capitalismului, numai Schumpeter mai produsese o erezie asemănătoare, în *Capitalism, socialism, democrație* (1942), deși unele idei o apropie și de keynesism. Soros nu este, totuși, un doctrinar, deși se declară un discipol al lui Karl Popper. Spre deosebire de Schumpeter, care vedea sfârșitul capitalismului cauzat de monopolizarea vieții economice și depersonalizarea proprietății, Soros îl vede generat de lipsa coeziunii sociale și absența guvernării. În plus, dacă Schumpeter credea că viitorul va aparține totuși socialismului, oamenii preferând o societate cenușie uneia potrivnice, Soros nu pune nimic în locul sistemului căruia îi anunță sfârșitul cu aceeași frenezie cu care a profitat la maximum de pe urma lui. El consideră capitalismul global ca fiind „stagiul cel mai înalt și ultim al capitalismului” și se mulțumește să-l critice ca inefficient, insuficient, nereglementat, dezlănțuit, căzut pradă crizelor sale intestinale. În lipsa inamicilor din afară, cei din interior vor ruina sistemul, în primul rând globalizarea necontrolată și „fundamentalismul piețelor”.

Cartea se dorește și o analiză epistemologică. Nu cred că e cazul să interpretăm aici o serie de termeni sau concepte, cum ar fi cei de *failibilitate* sau de *reflexibilitate*, pe care autorul ține cu orice preț să-i introducă în analiza sistemică, deci nu vom insista asupra cadrului conceptual – discutabil – utilizat și ne vom opri mai mult asupra încercării de caracterizare a momentului actual al istoriei, a crizei financiare globale, contextului internațional și colapsului ce amenință cu iminență - în opinia autorului - ordinea lucrurilor.

Desigur, apariția cărții în momentul în care crizele financiare asiatică, rusă și latino-americană erau în toi poate să deruteze suplimentar. Se declanșase un lanț de crize monetar-financiare pe piețele emergente, ce păreau a amenința întreg edificiul. Și totuși sistemul a rezistat, criza s-a dovedit limitată și pasageră, iar țările afectate și-au reluat deja creșterea economică, chiar dacă în ritmuri semnificativ mai reduse. Soros surprinde bine decesul „modelului asiatic”,

dar dacă în Thailanda, de exemplu, reglementarea piețelor financiare s-a dovedit lacunară, aceasta nu înseamnă că „sistemul de piață este inerent deficient”.

Departe de a-l considera naiv, îmi pare extrem de suspect demersul magnatului american. E greu de spus dacă el a vrut numai să șocheze prin mesajul acestei cărți, sau - în realitate - a urmărit alte scopuri. Oricum, concluziile sale privind soarta sistemului capitalist global sînt cel puțin curioase. Cum să acuzi lipsa de coeziune socială în societățile cele mai prospere, în care, pe măsura ascensiunii capitaliste, societatea s-a așezat solid în jurul unei clase de mijloc tot mai numeroase, cum estimase Alexis de Tocqueville? Sînt oare mai solidare societățile aflate în sărăcie, sau dominate de regimuri autocrate? Apoi, ce înseamnă “lipsa guvernării”? Mi se pare că - dimpotrivă - societățile moderne suportă chiar un exces de guvernare și de reglementare. Oricum, după fiecare război sau criză statul și-a sporit prezența în viața economico-socială, uitînd mai apoi să se retragă. Sau, poate, este acuzată absența unei guvernări globale, la nivel planetar? Criticînd fenomenul „globalizării deșănțate”, ca membru al unei cupole financiare ce conduce lumea, autorul ar putea avea tot interesul într-o oficializare a reglementărilor în materie. Apoi, este acuzat fundamentalismul piețelor. Dar ce-ar pune dumnealui în locul pieței care e acuzată de a se fi extins în politică, în media sau în medicină?

Domnul Soros știe că globalizarea este inevitabilă, dar dorește controlul procesului, prin introducerea unor reglementări și instituții. Pentru el, sistemul capitalist global nu e decît un imperiu abstract, un regim incomplet, asimetric și instabil. Principiul său unificator este banul, iar această realitate economică ar trebui – crede autorul - îmbinată cu un sistem politic global, nu de alta, dar pentru ușurarea analizei ...(!). Alte soluții: înființarea unei Corporații internaționale de asigurare a creditului, a unei Agenții de Supraveghere și Reglementare Monetară, limitarea utilizării instrumentelor financiare derivate și a inovațiilor financiare în general, reglementarea fondurilor speculative de performanță și introducerea altor sisteme de control al capitalului. Prin urmare, economia și societatea globală, ca produs al liberalizării crescînde, ar trebui controlate prin asemenea metode și organisme mondiale (!). Ceea ce a reprezentat Keynes pentru economiile naționale după război, ambiționează să devină Soros pentru economia globală a veacului ce va veni.

Pentru George Soros, globalizarea, al cărui adept înfocat se declară, “reprezintă mișcarea liberă a capitalului însoțită de dominația crescîndă a piețelor financiare globale și a corporațiilor multinaționale asupra companiilor naționale”⁷⁸. O definiție foarte simplă și foarte economică, cîtă vreme - în opinia noastră - globalizarea reprezintă un fenomen total, o realitate care sfidează toate paradigmele cunoscute pînă acum, o mutație civilizațională de o amploare fără precedent, o ducere la extrem a datelor incluse în definiția modernității, dintre care liberalismul economic este doar una, alături de individualism, tehnicism, umanism, secularism ș.a. Dacă nu cumva globalizarea este de fapt o utopie post-modernă, ultima utopie vizînd crearea unei “noi ordini mondiale”.

Globalizarea apare ca dezirabilă - în opinia autorului – pentru că oferă un grad de libertate individuală pe care nici un stat nu-l poate asigura, născînd o concurență liberă la scară globală care accelerează inovația, eliberează talentele antreprenoriale și creative, asigură o alocare optimă a resurselor, ceea ce produce bogăție la un nivel fără precedent. Globalizarea nu este un joc cu sumă nulă. Beneficiile fenomenului ar depăși, prin urmare, costurile, ceea ce ar permite și o repartiție mai dreaptă a avuției produse. În plus, globalizarea ar putea conduce la realizarea unui

⁷⁸ G. Soros, *Despre globalizare*, Iasi, Ed. Polirom, 2002, pag.16

vis mai vechi al autorului, aflat pe urmele lui Karl Popper și Karl Polanyi⁷⁹ : societatea deschisă la nivel global.

Totuși, nu se poate avea o încredere excesivă, spune Soros, în mecanismul de piață, cu toată eficiența sa. Pentru că “piețele sînt amorale”, iar “lumii îi lipsește un cod moral puternic”. Aceasta face ca globalizarea să aibă latura ei negativă, care constă în special din excluderea sau marginalizarea celor mici, defavorizații soartei. Autorul atenționează că aspectele sociale sînt prea ușor trecute cu vederea, că decalajul între bogați și săraci se adîncește tot mai mult (1% dintre cei mai bogați oameni ai lumii primesc tot atît cît 57% dintre cei mai săraci) și propune cîteva reforme instituționale și măsuri concrete pentru corectarea lor. Reforme și măsuri care vizează: stabilizarea piețelor financiare, corectarea aspectelor din interiorul Instituțiilor Financiare și Comerciale Internaționale, ce favorizează țările dezvoltate care le controlează, completarea Organizației Mondiale a Comerțului cu instituții internaționale la fel de puternice avînd scopuri sociale, legate în special de reducerea sărăciei și furnizarea bunurilor publice la scară globală, îmbunătățirea calității vieții în țările suferind de guvernări incompetente, corupte și represive, introducerea de norme privind mediul, sănătatea, securitatea, drepturile de proprietate intelectuală, protejarea investițiilor, concurența și politica fiscală, creșterea ajutorului internațional, înființarea de “bănci multilaterale pentru dezvoltare”, restructurarea Fondului Monetar Internațional, transformarea Drepturilor Speciale de Tragere în monedă activă la nivel internațional ș.a.

Sînt propuneri provocatoare. Un răutăcios ar putea spune: provocatoare și-atît. Dar nu este așa. Domnul Soros este un om inteligent, un finanțist genial. El simte contradicțiile sistemului, inadecvarea instituțională la evoluția economică în special și simte pericolul, un pericol pe care-l traduce tot în termeni monetari. Dorința sa manifestă este reformarea sistemului cît mai e timp, atenuarea asperităților, pentru ca globalizarea să reușească și să nu explodeze într-un colaps monetar-financiar de proporții.

Problema e, însă, mai complicată, pentru că globalizarea nu poate fi redusă la dimensiunea sa economică, la internaționalizarea schimburilor și a producției, la liberalizarea piețelor, dominația multinaționalelor și la suportul noilor tehnologii, ea este un fenomen și un proces economic și social complex, caracterizat și prin creșterea puternică a interdependențelor, intensificarea concurenței și polarizarea extremă a bogățiilor, comprimarea timpului și a spațiului, afirmarea culturii contractului, nașterea unei societăți civile globale, afectarea suveranității naționale și a identităților culturale și spirituale, modificarea schemelor conceptuale, a categoriilor de gîndire. Dispariția legăturii dintre stat, teritoriu, populație și bogăție conduce la bogăție fără națiuni și națiuni fără bogăție.

Dar, mai presus de toate, ne-ar plăcea să credem că globalizarea reprezintă, în esență, o tendință profundă de regăsire a unității, “o turmă și-un păstor” și nu urmarea, cum crede Ioan I. Ică jr., a unui “destin nihilist și [a unei] civilizații a morții”. Dar, toate aceste chestiuni nu par să-i fi răpit d-lui. Soros vreo oră de somn ...

1.10. INTERNAȚIONALĂ INDIGNAȚILOR SAU SPIRITUL DE LA RIO

Încet dar sigur, protestele antimondializare se mută din stradă în mediile academice. Remarcabilă este, în acest sens, contribuția profesorului Joseph Stiglitz, laureat al Premiului Nobel pentru economie pe anul 2001, fost consilier al președintelui Bill Clinton și apoi economist – șef al Băncii Mondiale, din această ultimă calitate demisionînd, de altfel, pentru a-și afirma

⁷⁹ Vezi Karl Popper, *Societatea deschisă și dusmanii sai* și Karl Polanyi, *The Great Transformation*

opoziția față de cursul dogmatic al politicii organismelor monetar-financiare internaționale, sau a ceea ce unii numesc deja, mai mult sau mai puțin voalat, „guvernarea mondială”⁸⁰. Stiglitz este una din vocile cele mai autorizate ale gândirii economice actuale, avînd în vedere și bogata sa experiență practică, o voce din interior, se poate spune, luînd în seamă implicarea sa, ca reprezentant al instanțelor de concertare internațională, în inima crizelor cele mai dramatice ale ultimilor ani, cum sunt cele generate de tranziția est-europeană, sau de celebrul „virus” asiatic.

După anii '80, triumphiul magic al politicilor economice dominante la nivel global a însemnat dereglementare, privatizare, relaxare fiscală. Acestea au fost elementele cheie ale revoluției conservatoare conduse de către Ronald Reagan și Margareth Teatcher și extinse la scară planetară. Care sunt rezultatele după 20 de ani? Stiglitz consideră că, în forma actuală, globalizarea înregistrează efecte mai curînd negative, traduse prin întreruperi ale creșterii economice și accentuarea nedreptăților sociale, în principal. Desigur, globalizarea s-a dovedit eficace în dezvoltarea producției, a tehnologiilor și consumului, scoțînd chiar din sărăcie zone întregi ale planetei, dar toate acestea – crede autorul american – cu prețul accentuării dramatice a inegalităților și a unor crize devastatoare care au răvășit Africa, Asia, Rusia, America latină s.a. Reprezentant al unei întregi tradiții a progresismului american, care l-a impus și pe Bill Clinton, Stiglitz pledează pentru o nouă terapie a F.M.I. și a Băncii Mondiale, mai puțin „canonică”, favorabilă săracilor lumii și bazată pe o reabilitare a rolului statului, ca agent principal, solid și activ, al politicii economice, pentru reglementări de natură financiară mai consistente, o mai bună stăpînire a fenomenului speculativ și împotriva privatizării brutale și obligatorii în toate cazurile, date fiind disfuncționalitățile piețelor și a protecționismului, mai mult sau mai puțin deghizat, aplicat țărilor din Sud, care le împiedică dezvoltarea. Marile națiuni sunt liber-schimbiste numai cînd aceasta le slujește interesele, ele sunt „pentru comerț și împotriva importurilor”, ascuzîndu-și egoismul sub cuvertura noii ideologii globaliste, crede Stiglitz.

Mondializarea financiară este, de asemenea, demontată cu argumente din interiorul sistemului, considerîndu-se că desfășurarea acesteia avantajează excesiv proprietarii, băncile, că normele de rentabilitate impuse de piață sunt nesustenabile și vor sfîrși prin a înăbuși creșterea și dezvoltarea. De toate acestea s-ar face vinovată și clasa politică actuală care, în cea mai mare parte, nu înțelege noile realități, agitîndu-se ectoplasmic, ca în teatrul japonez, pe o scenă a umbrelor, fără a reuși să mai reprezinte pe cineva, să explice electoratului noile provocări și noile atitudini și, cu atît mai puțin, să facă ceea ce autoritățile publice trebuie să facă într-o lume a contrastelor și constrîngerilor multiple cum e cea actuală, să reabiliteze rolul și prestigiul Statului, eficientizîndu-l, adaptîndu-l și identificînd căile necesare unei recuceriri și unei exercitări realiste a puterii de către reprezentanții considerați legitimi ai popoarelor.

Se împlinesc, iată, 10 ani de la Conferința de la Rio de Janeiro a șefilor de state din lumea întreagă, pe problematica complexă a dezvoltării *sustenabile*, reuniune ce a lansat un apel de urgență pentru concertarea eforturilor în vederea realizării unei dezvoltări durabile în timp și acceptabile din punct de vedere moral, social și ecologic. O dezvoltare sustenabilă presupune asigurarea și respectarea unui triplu echilibru: sectorial (între economic, social și ecologic); temporal (fără afectarea generațiilor viitoare); spațial (accesibil tuturor zonelor lumii, tuturor popoarelor). În ciuda bunelor intenții proclamate în declarațiile și discursurile pronunțate cu respectivul prilej, a cîtorva norme juridice adoptate, după 12 ani putem spune că, *de facto*, s-a făcut foarte puțin pentru asigurarea unei astfel de dezvoltări, tensiunile și dezechilibrele economice, sociale, energetice și ecologice internaționale amplificîndu-se chiar.

⁸⁰ vezi lucrarea sa *Globalization and Its Discontents*, W.W., Norton, New York, 2002

În anul 2002, în luna august, s-a desfășurat la Johannesburg o nouă Conferință, „Rio +10”, la care s-a încercat alcătuirea unui bilanț a ceea ce s-a întreprins în ultimii zece ani, stabilirea noilor obiective și, dacă se poate, reînvierea „spiritului de la Rio”. În contextul internațional creat după 11 Septembrie 2001, întâlnirea din Africa de Sud ar fi putut fi o ocazie unică de analiză a cauzelor de fond, a tuturor elementelor care au făcut posibile evenimentele respective, a consecințelor acestora, a învățămintelor ce se impun, în tentativa de a „umaniza” procesul globalizării și de a stabili noi reguli, în spiritul dezvoltării durabile, un eveniment internațional major la acest început de secol XXI, cu consecințe pe multiple planuri. Poate nu vor rămîne iarăși doar vorbe în vînt...

Ca o replică la Forumul, de-acum tradițional, de la Davos, în ianuarie 2001 s-a ținut la Porto Alegre un prim „Forum social mondial”, la care s-a pledat pentru o „mondializare de tip nou”, pentru o lume mai solidă și o economie „cu finalitate umană”, care să o înlocuiască pe cea actuală fondată pe „rentabilitatea capitalului financiar”. Au fost propuse noi criterii care să guverneze investițiile și schimbul, care să aibă în vedere dezvoltarea socială, reafirmîndu-se că banii sunt în serviciul oamenilor și nu invers și că ar fi cazul să înceteze această confuzie între scopuri și mijloace.

Este o abordare stîngistă ce militează pentru o reducere a inegalităților pe plan mondial, pentru refacerea echilibrelor ecologice și o repartizare echilibrată a produsului mondial. Într-adevăr, deși acesta din urmă a crescut de nouă ori în ultimii 50 ani, potrivit Programului Națiunilor Unite pentru dezvoltare, inegalitățile s-au accentuat, iar în 80 de țări produsul pe locuitor a regresat. În plus, cursa productivistă desfășurată tot mai acerb a afectat grav echilibrul biosferei și mecanismele autoreglatoare ale naturii în general, iar viața umană s-a mercantilizat tot mai mult, ajungîndu-se pînă la calcularea unor indicatori ce exprimă valoarea persoanei funcție de cumpărăturile pe care este capabilă să le realizeze în timpul vieții sale (*lifetime value*)...!

Acest conflict mai vechi între libertate și egalitate este, după părerea mea, fals întreținut. În primul rînd, din rațiuni de principiu, potrivit cărora libertatea este relativă, iar inegalitățile fac parte din „datul lumii”. În al doilea rînd, libertatea naște competiție, competiția conduce la progres și este normal ca cei buni să cîștige. Dar, oricum, efectele propagate îi vor „atinge” pe toți. Nu poți milita pentru egalitate afectînd competitivitatea și înăbușind libertatea pentru că atunci, în foarte scurt timp, nu vom avea nici libertate, nici egalitate. Se afirmă că stimularea competitivității condamnă populații întregi la dispariție, dar cred că pericolul respectiv este mai mare tocmai în lipsa competiției care le întreține suflul vital. De asemenea, se afirmă, că trebuie corectate inegalitățile naturale ale condițiilor de producție printr-un tratament economic favorabil celor mai dezavantajați, dar mi se pare că tocmai acele țări, sau zone, mai puțin înzestrate din punct de vedere al factorilor naturali (Germania, Japonia s.a.) au căutat și au găsit soluții complementare, în plan intelectual, organizațional etc, pentru a-și asigura dezvoltarea. În tot cazul, nu putem transforma trei pătrimi din omenire în asistați social.

Desigur, identitatea popoarelor nu se reduce la dimensiunea simplelor valori de schimb pe piață. Rentabilitatea economică a unei comunități este foarte importantă, dar nu e singura importantă. Iar aceasta nici nu poate fi dobîndită fără un întreg arsenal cultural-spiritual. Cele două elemente sunt indisociabile. Iar rentabilitatea nu trebuie văzută doar în termeni monetari și pe termen scurt, ci și în termeni de libertăți, de utilitate socială și de interes general. Agent economic nu este doar individul rațional. Așa cum în natură trecerea de la atom la moleculă, apoi la celulă, organe și sisteme se însoțește de o creștere exponențială a complexității, de apariția a noi funcții, logici și atribuții, la fel în economie trecerea de la individual la diferite niveluri ale

societalului se traduce printr-o schimbare de logică, de mod de calcul și de funcționare. Aceste niveluri sunt legate între ele, fiecare fiind, în egală măsură, constitutiv al întregului. În tot cazul, socialul nu se definește ca o sumă de raționalități individuale. Universul economic trebuie „citit” din interior. Fără acel *intus lectio, intus ligere* (nu este aceasta etimologia pentru inteligență ?) nu-i putem înțelege legile de mișcare și logica funcțională.

Liberalismul și socialismul au un fond comun. Ambele împărtășesc credința productivistă conform căreia „dezvoltarea infinită a forțelor productive conduce în mod necesar istoria unei umanități proliferante către o stare finală, de supraabundență și bunăstare”⁸¹, ambele consideră și întrețin o supremație a valorilor materiale, a forțelor economice, față de cele socio-culturale și morale care dau, de fapt, sens existenței, care oferă o concepție asupra lumii, dincolo de ceea ce este disponibil, demonstrabil și efemer. Necesara reconsiderare a ierarhiei valorilor, respectul pluralității acestora, implică o nouă ordine politică, menită să încarneze un nou proiect social, rezultat din libera confruntare între sistemele de valori socio-culturale și morale. Această nouă ordine cere reintegrarea politicului în etic, cere la putere oameni dreți. Căci dacă e așa, „cartea se deschide și oamenii sunt liberi, liberi și răspunzători . Iar când nu mai rămâne nici măcar un << singur om drept >>, atunci cartea se închide și Templul se sfârșimă”⁸².

1.11 DEGLOBALIZAREA ECONOMIEI DE CAZINO

De câțiva ani, repetăm ca pe o mantră un cuvânt plin de (ne)înțelesuri: *globalizare*. Marșul său pare irezistibil, ținând capul de afiș în programele universitare, în discursurile politice, în dezbaterile mediatice și în folclorul cotidian. Toată lumea discută, lansează opinii pro și contra, adoptă poziții dintre cele mai încrâncenate. S-a spus că avem de-a face cu o tendință ineluctabilă, cu un proces aproape natural. Procesul poate fi firesc, dar depinde pe ce coordonate se realizează. Or, vectorul principal al globalizării nu este, din păcate, unul de natură spirituală ("o turma și-un pastor"), o credință adâncă ce poartă sufletele spre unitate, ci un element mai prozaic: marele capital și suportul oferit de noile tehnologii.

Totuși, în plin marș triumfal, apar primele semne ale unui proces contrar, de deglobalizare. Nu discutăm aici despre reafirmarea tot mai puternică a identităților cultural-religioase; din punct de vedere economic, semnalele noii tendințe sunt date de evoluțiile bursiere, de limitarea cotațiilor speculative, de segmentarea piețelor, de îndiguirea fluxurilor financiare și de o anumită deconcentrare a capitalurilor. Mai mult, este repusă în discuție însăși natura și viabilitatea sistemului capitalist actual. Ce va deveni el? Probabil că Theodor Baconsky are dreptate când susține că "modernitatea poartă vina de a fi provocat ruptura dintre Har și Administrație, ș...ț (ea) legitimează 'democratic' perversiunea morală, dizolvă 'mondialist' identitățile naționale, opune blestemului biblic hedonismul consumului și camuflează 'eclipsa lui Dumnezeu' sub faldurile realității virtuale"⁸³.

⁸¹ J.M.Lapierre, *Via* \ f\r \ Stat, Institutul European, Ia[i, 1996, p.19

⁸² Louis Charpentier, *Misterele catedralei din Chartre*, Antet, Bucure[ti, 2000, p.251

⁸³ în vol. *Puterea schismei, Un portret al creștinismului european*, Ed. Anastasia, 2001, p.223

După ultimele "întîmplări" din SUA, după crizele din America latină (Argentina, Peru, Uruguay, Paraguay, Bolivia, Brazilia) și convalescența asiatică, finanța mondială a fost lovită de un crah material și moral din care nu știu dacă s-au tras învățămintele de rigoare. Clasa politică tace, intelectualii par nedumeriți, iar militarii sunt pregătiți să ocupe prim-planul cu o logică de alt tip.

Cred că trăim începutul sfîrșitului unui ciclu istoric: cel al patologiei speculative a capitalismului deglobalizat. Sfîrșitul unei ficțiuni numită *conomie virtuală*. Explozia și căderea cursurilor bursiere, speculatori îmbogățiți peste noapte și mici economii spoliaste la fel de rapid, imperii edificate cu promisiuni frumoase, politicieni și analisti cumpărați, controlori și auditori manipulați, bancheri complici, deturnări masive de fonduri, bani spălați, conturi travestite, paradisuri fiscale, iată doar cîteva elemente caracteristice ale unui sistem ce nu putea să dureze. Un thriller economic de mîna a doua.

„Îmbogățiți-vă prin muncă și economisire”, ne îndemneau clasicii, și așa s-a clădit sistemul capitalist, nu prin speculație și acrobație financiară - acestea-l vor ruina. Unii conducători occidentali par resemnați, Bush se comportă agonic - ba mai mult, s-a apucat de citit ! - astfel încît se poate spune că politicianul nu mai stăpînește lucrurile, că este neputincios în fața puterii, a dominației financiare. Dar poate moneda singură să creeze valoare ?

Capitalismul înseamnă riscuri... pentru cei care nu au la timp informația necesară. Iar aceasta nu se distribuie oricui, ar fi un egalitarism periculos, contraproductiv. Unele spirite de bun simț au atenționat, totuși, asupra faptului că și castelele de nisip se năruie din timp în timp. Dar apareau imediat "voci" autorizate, lideri ai planetei financiare, care explicau unui public credul - ce tocmai asta și voia să audă - că în noua economie arborii cresc pîna la cer, laptele și mierea curg în valuri, iar perele cad în gurile deschise corect, direct din Las Vegas, "Noul Ierusalim" al economiei de cazino.

Tot clasicii ne învațau că economia de piață și întregul sistem capitalist sunt fondate pe interesul particular și pe egoismul util al celorlalți. Toate încercările de a așeza economia pe alte principii, pe altruism bunăoară, s-au vazut sortite eșecului, simple utopii. Da, dar de aici și pînă la "lacomia contagioasă" despre care vorbea A.Greenspan, pînă la aviditatea fără limite a baronilor escroci ai finanțelor și antreprenariatului actual, e cale lungă. Acestea nu pot fi nicicum considerate niște virtuți, iar utilitatea lor pentru sistem este negativă, activarea lor frenetică putînd conduce la eroziunea sistemului printr-un derapaj periculos. În goana nebună după superprofit cu orice preț, zeificînd raidurile speculative și averile facute peste noapte, au fost uitate adevăratele valori ale capitalismului: creativitatea, perseverența, spiritul de echipă, inițiativa dublată de cumpătare, soliditatea instituțională, răbdarea, echilibrul și, mai ales, munca și economisirea. Și atunci este pervertită însăși natura sistemului, care a devenit un mare cazino. Sistemul trebuie reformat. E nevoie, cum spunea Ronald Reagan, să ne reîntoarcem la bază.

După zece ani glorioși, economia americană a intrat în recesiune. Evoluțiile constant pozitive ale mai tuturor variabilelor economice păreau să sfideze legități consacrate în domeniu și să promită intrarea într-un soi de „paradis economic”. Bazată pe noile tehnologii și investiții financiare, economia reală se subordona tot mai mult celei virtuale. Bursa afișa zilnic valori amețitoare, întreținute speculativ. Jumătate dintre americani practicau acest sport național: investiția bursieră. Capitalurile se concentrau teribil, dînd naștere unor conglomerate uriașe, extinse la nivel mondial, care nu mai respectau nici o regulă, nici o normă legală, socială, morală etc. Statul își epuizase resursele de actor economic, reglementările sale fiind fie eludate, fie inoperante, datorită inadapării la logica trimfalistă a unei piețe pe care totul părea să devină

posibil. Distincția dintre muncă și capital de diluase, creșterea părea nelimitată, profiturile depășeau orice închipuire, spațiul nu mai era o problemă, viteza limită în economie viza instantaneitatea, Internetul devenise un nou „tărâm al făgăduinței” etc. Și pentru că toate acestea trebuiau să poarte un nume, s-au numit „noua economie”, care-și căuta între timp o nouă paradigmă. Numai că aceste evenimente se petreceau mai mult în virtual, pluteau într-un spațiu metafizic... Cei mai lucizi așteptau trezirea la realitate.

Toate economiile lumii gravitează ca niște sateliți în jurul economiei americane. Globalizarea are un centru. Când centrul se clatină, tremură toată lumea. Iar centrul se clatină. De mai bine de trei ani, economia americană a intrat pe o pantă descendentă. Bursa a dat primele semne ale declinului, fluctuațiilor s-au amplificat, în pofida unor intervenții dorit stabilizatoare, au apărut mari falimente, au fost deconspirate mari fraude financiar-contabile, raportări umflate, venituri fictive, încrederea a coborât la cote foarte joase, instabilitatea piețelor financiare a atins cote de alarmă, reprezentanții statului fac exerciții de retorică pură, iar adepții ciclurilor economice își văd revalidate teoriile ce păruseră amenințate vreme de un deceniu de creștere fulminantă. Acum, iată recesiunea, se întrevade criza. Istoria nu s-a sfârșit.

Amploarea prăbușirii bursiere în cazul unor reprezentanți de frunte ai sistemului corporatist american (*Enron, Worldcom, Xerox, Global Crossing, Tyco, Adelphia, AOL Time Warner* s.a.) este incredibilă. Zeci de mii de miliarde de dolari s-au dus pe apa sîmbetei, după ce – desigur – executivile respective se vor fi înfruptat cu asupra de măsură. După ce a acuzat „exuberanța irațională” a piețelor, Alan Greenspan vorbește acum despre „lăcomia debordantă” a managerilor și de necesitatea unei alte culturi corporatiste. Numai că aceasta se schimbă cu greutate, mai ales în condițiile în care pînă de curînd se credea că mai totul este posibil.

Confruntată cu escalada problemelor economice interne, care nu par a fi de natură conjuncturală. Administrația Bush poate fi tentată să mute atenția spre exterior, printr-o amplificare a războiului pe care-l poartă cu dușmanii vazuți sau nevăzuți, reali sau inventați, numiți teroriști, ceea ce poate agrava și mai mult problemele întregii economii mondiale. Deja un îngrijorător semnal al specialiștilor se referă la consecințele pe care le-ar putea avea anunțata creștere a prețurilor petrolului și produselor petroliere.

Istoria a mai consemnat astfel de scandaluri, unii considerîndu-le endemice, componente ale sistemului, dar nu ne propunem aici o discuție despre natura și structura acestuia. Cu siguranță însă că este necesară o adaptare instituțională la noile realități ale capitalismului global. Este nevoie de noi instituții, mecanisme și proceduri care să funcționeze la nivel global. Căci ce efect, ce rost mai pote avea deciziile sau reglementările statelor în condițiile integrării și liberalizării crescînde a piețelor financiare și ale exploziei inovațiilor financiare?. Acum, în fața crizei (care nu poate fi decît globală), se cer noi reglementări, îndiguiri și controale. Cine să le realizeze?. Cei mari funcționează după o logică a capitalului care conduce oricum la eludarea reglementărilor incomode, prin reorientarea plasamentelor, schimbarea titlurilor etc., iar cei mici nu pot lupta decît cu morile de vînt și, acolo unde există o bună mașină de propagandă (!), raporta succese strălucitoare...

Este adevărat că, la bază, economia americană rămîne solidă, caracterizată printr-un spirit întreprinzător deosebit, o excepțională capacitate de inovare și de creare de avuție, convulsiile actuale fiind puse pe seama exceselor economiei virtuale, unor goluri de reglementare, ca și a faptului că multe active, cotații bursiere, au fost umflate prin mari fuziuni și mai puțin printr-o eficiență economică reală, iar acum se produce revenirea la realitate. Dar dacă e mai mult decît atît? Mă gîndesc mai ales la faptul că activitățile speculative au înflorit atît de mult, iar depersonalizarea proprietății a mers atît de departe, încît comportamentul de tip cazinou al

agenților a creat o întreagă mentalitate care poate amenința chiar stabilitatea sistemului. Se joacă prea mult la cacialma, se tranzacționează iluzii, în goana după profituri facile și rapide, singura regulă fiind lipsa oricărei reguli. Lumea e un cazinou. Într-un astfel de joc nu pot exista, desigur, numai câștigători, ci și perdanți și pierderi. Numai că, în timp ce câștigurile sînt individualizabile, pierderile - după o logică stranie - se socializează rapid și se periferizează, pierdanți devenind cu toții, în calitatea noastră respectabilă de cetățeni universali...

1.12 AVUTIA NON-NATIUNILOR. UN NOU REGIONALISM

Cum orice acțiune naște reacțiune, globalizarea este însoțită de un proces contrar de regionalizare, de localizare, de organizare a vieții economico-sociale cît mai aproape de individ și de nevoile sale, care poate lua uneori chiar forme extreme de tribalizare, degenerînd în naționalisme și fundamentalisme de tot soiul. Fără să fie fenomene noi, globalizarea și regionalizarea cunosc astăzi forme accentuate de evoluție. Din intersecția lor derivă o serie de implicații importante pe multiple planuri: economic, social, moral, politic, cultural-filosofic, apariția de noi mentalități, de unde necesitatea unor noi acțiuni, a unui cadru instituțional reformat, a unor noi categorii de gîndire, politici și legiferări, care să dea contur unei noi ordini internaționale.

Globalizarea conduce - se pare - la o polarizare accentuată a bogăției, la apariția bogăției fără națiuni și a națiunilor fără bogăție. Economia reprezintă locomotiva globalizării, ea a devenit globală într-un sens în care politica încă nu e, obligîndu-ne să ne actualizăm în egală măsură conceptele și comportamentele. Urmare a acestor evoluții, în special a dereglementării, liberalizării piețelor și circulației capitalurilor, încet dar sigur, dispare legătura dintre stat, teritoriu, populație și avuție, de unde o erodare semnificativă a suveranității naționale, a fundamentelor fiscalității, a politicilor economice și sociale. Cel puțin din punct de vedere economic, războiul cu spațiul a fost câștigat. Grație și unui suport tehnic deosebit, tranzacțiile se desfășoară la mari distanțe cu viteze tot mai accelerate. Dinamicitatea a devenit spiritul guvernor al lumii actuale și unul dintre aspectele cele mai semnificative care ilustrează paradigma globalizării, factor de dezechilibru și, în același timp, de trecere spre un nou echilibru. Cum spunea Ralf Dahrendorf, „Dacă revoluția tehnologică și informatică și deschiderea piețelor financiare au contribuit la furnizarea mijloacelor de difuzare ale fenomenului, atunci e adevărat că economia globală a identificat în *flexibilitate* o condiție de neeludat pentru realizarea sa”⁸⁴.

Dinamicitatea, mobilitatea și flexibilitatea au devenit, cum evidenția Zygmunt Bauman, puternici factori de stratificare, de schimbare a ierarhiilor sociale, politice, economice și culturale. „Se creează astfel o nouă asimetrie între natura extrateritorială a puterii și teritorialitatea „întregii vieți”, pe care noua putere, acum neancorată, capabilă să se deplaseze cu repeziciune sau fără preaviz, o poate exploata și abandona pentru a suporta consecințele exploatării”⁸⁵.

⁸⁴ în studiul *Cvadratura cercului globalizării*, publicat la noi în lucrarea coordonată de Ioan I. Ică jr. [i Germano Marani, *Gîndirea socială a bisericii*, Ed. Deisis, Sibiu, 2002, p.444

⁸⁵ în *Globalizarea și efectele ei sociale*, Ed. Antet, București, 2002, p.13).

Creșterea complexității organizațiilor internaționale, a rolului și forței acestora, a venit pe cale de consecință. Deși vorbesc mult despre flexibilitate, ele au adoptat tipare de lucru oarecum standardizate, uniformizate, pentru toate țările, pe care le aplică cu ajutorul puterii și centralizării sistemului informațional, susținând hegemonia celor puternici pe piața mondială. Astfel a crescut fără precedent forța și dominația firmelor multinaționale, a marilor concerne și conglomerate economice. Astăzi, aproape jumătate din producția industrială a țărilor lumii e realizată de întreprinderi conectate la rețele internaționale. Puterea, începând cu cea economică, se concentrează în tot mai puține și mai sigure mâini.

Globalizarea semnaleză deci apariția unei noi economii, concept discutabil care semnifică, în esență, economia bazată pe noile tehnologii, cu extensie la scară planetară. Sistemul tradițional al economiilor naționale relativ închise, sau cel puțin protejate, entități care stabilesc între ele relații economice prin comerț și investiții străine, lasă locul unor forme de integrare-cooperare tot mai extinse, unor specializări noi și unor interdependențe crescute. Întreprinderile își modifică strategiile internaționale, dezvoltând rețele extinse la scară globală, ce utilizează resursele, capacitățile și potențialitățile de piață ale diferitelor țări sau zone geografice, absorbindu-le în interiorul unei strategii globale unice.

Rezultatul e că deplasarea și acumularea capitalului, organizarea producției, comerțul și investițiile se realizează tot mai mult la scară planetară, conturând noile trăsături distinctive ale economiei mondiale. Desigur, aceasta nu înseamnă că statele și economiile naționale au dispărut. Multe rămân încă organizate la scară națională, specificul național, sub aspectele sale politice, sociale, culturale, influențează și condiționează chiar dinamica proceselor globale. Totuși, contururile naționalului, limitele autonomiei sale, opțiunile sale de politică economică, se pierd pe traseele de dezvoltare actuale, dominate de evoluțiile globale. Astfel, se schimbă poziția relativă a țărilor pe plan internațional, configurând o nouă diviziune mondială a muncii și o nouă geopolitică globală. Vorba lui Noica, e plină lumea de non-elefanți.

Vremea unei lumi unipolare a trecut. Doar preț de o generație au dominat SUA lumea ca unica putere globală. Viitorul va aparține blocurilor continentale, regionale și concurenței acestora. Caci mondializarea se însoțește de o integrare economică și o cooperare instituțională la nivel regional. Care sînt fundamentele economice, sociologice și administrativ-instituționale ale acestui proces?

În ultimii ani s-a produs o regionalizare și o internaționalizare crescîndă a producției și a finanțelor, deci atît a economiei reale cît și a celei monetare. În plus, importanța crescîndă a unor zone și țări avansate, sau nou-industrializate, a antrenat schimbări majore în diviziunea internațională a muncii, în fluxurile internaționale de capital, în cele comerciale și de investiții, concomitent cu o creștere nemaiîntîlnită a vitezei tranzacțiilor, cu comprimarea crescîndă a spațiului. Astfel, echilibrul puterii economice s-a deplasat în mod semnificativ, fiind repuse în cauză suveranitatea națională și chiar legitimitatea statelor-națiune, autonomia guvernamentală și rolul Statului.

Au apărut, în schimb, alți actori importanți sub- sau supranaționali, cum sînt FMI, Banca Mondială, Organizația Mondială a Comerțului, precum și numeroși actori regionali și locali, actori aparent dispași, dar legați prin fire nevăzute într-o rețea de interdependențe și potențialități. Aceasta a făcut să se vorbească despre un nou medievalism, o nouă organizare politică, fragmentară și descentralizată, similară celei din Evul mediu și opusă sistemului statal westfalian, ce a dominat epoca modernă, mai precis ultimele trei sute de ani.

Totuși, deși atrăgător ca sintagmă, acest “nou medievalism” nu este decît o metaforă ce vrea să evidențieze mai bine faptul că Statul nu mai are același rol în sistemul internațional, că el

se confruntă cu emergența autorităților concurente la nivel local, regional, mondial, cu redefiniri de identități comunitare. Nu există o opinie unică privind noul rol al statului, privind nivelul optim al intervenției sale și locul său în noua conjunctură globală. Aceasta, împreună cu absența unor structuri instituționale adecvate la nivel mondial, care să preia funcțiile cedate de statul-națiune, conduce la dezvoltarea unor structuri regionale diverse, a căror importanță crește tot mai mult. Mondializarea și regionalizarea nu sînt procese și fenomene contradictorii, ci complementare, ele se susțin mutual.

Nu există o definiție unanim acceptată a regiunii. În mod tradițional, însă, ea se definește prin vecinătăți și printr-o serie de caracteristici istorice, lingvistice, culturale, religioase comune ce fac din regiuni entități socialmente constituite, ce se afirmă acum și politic. Există, așadar, anumite determinante structurale ale cooperării regionale. Se distinge între un regionalism “deschis” și unul “închis”. Cel “deschis” propune și promovează o integrare economică regională fără discriminări față de terți. (Ex.: *Forumul de Cooperare Economică Asia-Pacific*); cel “închis”, dimpotrivă, susține un model discriminatoriu, foarte bine structurat și reglementat în interiorul său (Ex.: *Uniunea Europeană*).

Tendința spre regionalizare trebuie considerată ca un stadiu intermediar între state și economia mondială. *De facto*, ea rezultă din creșterea comerțului, a investițiilor, a cooperării economice intraregionale; *de jure*, ea capătă forme multiple de cooperare instituțională, acorduri și convenții mai mult sau mai puțin constrîngătoare. Ca și mondializarea, ea propune un alt mod de gestiune economică, ce modifică reguli consacrate ale jocului în materie de concurență pe piețele lumii. S-ar putea spune chiar că mondializarea incită la regionalizare, atît actorii publici cît și cei privați căutînd să se integreze în diferite formule noi, pentru a deveni mai credibili pe piață, mai puternici în lupta de concurență și mai atrăgători pentru potențiale investiții sau plasamente ale capitalului rătăcitor. Acești actori caută să compenseze împreună, la scară regională, pierderea autonomiei naționale. Intrarea în noile acorduri regionale îi obligă și la o mai mare disciplină în materie de politică economică, pentru obținerea efectului de sinergie scontat.

Aceste procese nu se desfășoară în mod uniform. În mare, se distinge între modelul european, ca mod de guvernare regional, organizat la nivele multiple, modelul nord-american, bazat pe o diviziune a muncii în cercuri concentrice în jurul SUA și cel asiatic (Asia-Pacific), ca sistem de cooperare regională fondat pe piață, deci mai puțin reglementat, formalizat. Dezbaterile asupra acestor modele, a dialecticii mondializare-regionalizare ă n general, a fost și rămîne excesiv concentrată pe chestiuni de politică comercială, pe bănuieli privind minarea liberalizării schimburilor internaționale, neglijîndu-se alte chestiuni esențiale, cum ar fi mobilitatea capitalului, sau problematica mai complexă a construirii unei identități regionale stabile și stabilizatoare.

Există, în acest sens, regiuni mai coerente, mai unitare, și altele mai puțin, cum ar fi frămîntata regiune a Balcanilor. În context, apare cu totul remarcabil efortul țărilor occidentale desfășurat în cadrul Pactului de Stabilitate pentru Europa de Sud-Est. Miliarde de dolari sînt mobilizate și alocate pentru stabilizarea zonei. Principalii donatori sînt guvernele Greciei, Germaniei, Elveției, Japoniei, SUA, Canadei s.a., firme private, la care se adaugă împrumuturi relativ avantajoase acordate de către bănci specializate (BERD, BEI s.a.). Fondurile pot fi accesate pe bază de proiecte complexe, public-private, care să aibă caracter transfrontalier, deci să se adreseze unei zone mai vaste, creînd efecte de antrenare economico-sociale pozitive, prin reabilitarea infrastructurii vitale, crearea de locuri de muncă, facilitarea accesului la bunăstare. Proiectele se depun la Ministerul Afacerilor Externe, trebuie să conțină cît mai multe elemente de atractivitate economico-financiară și comerciale și nu doar justificări tehnice. Sînt încă cîteva sute

de milioane de \$ ce pot fi obținute prin proiecte inteligente, interesul investitorilor străini fiind real și efectiv, în șase domenii principale: infrastructură, apă-canalizare-epurare, finanțe-bănci, agricultură-silvicultură, energie și telecomunicații. E greu, de construit o identitate într-o regiune atât de fragmentată și de frământată, iar efortul propriu al băștinașilor este determinant. Dacă nu se va înțelege și acționa corespunzător, costurile de oportunitate pot fi uriașe.

Exacerbarea regionalismului, chiar a separatismului, este un fenomen ce poate fi întâlnit chiar în țări dintre cele mai implicate în procesul mondializării: Canada, Spania, Belgia, Italia, Irlanda s.a. Fenomenul a condus, după căderea comunismului, la dezintegrarea U.R.S.S.-ului, Yugoslaviei și Cehoslovaciei, cazuri diferite și extrem de interesante pentru analiști. Această tendință de regrupare sau separare a regiunilor are, în principal, cauze de natură economică. Astfel, integrarea supranațională permite actorilor în cauză accesul la o piață mai vastă și încadrarea fiecărei provincii într-o așa-zisă *economie de scară*. De asemenea, ea permite o structură mai diversificată a producției, deschisă diferitelor compensări sau complementarități între provincii și între diferitele sectoare economice. Mai mult, asemenea entități sau rețele pot furniza avantaje superioare în materie de bunuri colective, infrastructură și ameliorarea raporturilor de forță cu exteriorul.

Globalizarea poate favoriza dezintegrarea regională. Odată cu deschiderea frontierelor, piața optimă, sau piața pertinentă, nu mai este cea din interiorul unui stat, ci chiar piața mondială. Astfel, regiunile dezvoltate sînt cele mai avantajate în noul context internațional. Globalizarea implică declinul relativ și progresiv al funcțiilor economice ale Statului. Ce pierd regiunile datorită acestui proces? Pot pierde unele servicii publice, moneda națională, norme, reglementări și cîte ceva în materie de securitate.

Statul central nu mai apare ca cel mai bun furnizor de bunuri și servicii publice pentru regiunile sale. Cele mai dezvoltate, regiunile contribuatoare nete, caută acum să se substituie statului în producerea și furnizarea de bunuri publice, mult mai bine adaptate nevoilor regionale și chiar mai ieftine. De multe ori, aceste regiuni refuză să mai contribuie la sprijinirea celor mai puțin dezvoltate, prin intermediul redistribuirilor statale (vezi cazurile Italiei de Nord, Flandrei, Cataloniei s.a.). Aceste evoluții implică un transfer parțial de funcții dinspre statul central spre autoritățile locale. Acest transfer nu este lipsit de probleme, de tensiuni și animozități, care îmbracă forme specifice de la caz la caz, dar care pot avea și efecte globale cum ar fi - de pildă - obstacularea, conturnarea regulilor Organizației Mondiale a Comerțului. Există, desigur, un cost al separatismului.

Paradoxal sau nu, integrarea și dezintegrarea regională sînt fenomene complementare. Entitățile mai puțin viabile, în primul rînd din punct de vedere economic, pierd în favoarea unor centre regionale de putere, care se afirmă în acest proces complex al regionalizării, proces care conduce la o accelerare a liberalizării schimburilor, dar care implică riscul unei fragmentări a lumii în blocuri, cu toate restricțiile implicate. Astfel, atomicitatea pieței mondiale se va reduce, aceasta devenind oligapolistă. Pericolul este ca noile blocuri continentale să utilizeze politica comercială pentru a-și maximiza bunăstarea în detrimentul celorlalți. Dacă aceste blocuri vor adopta un comportament noncooperativ, fricțiunile dintre ele pot antrena o scădere a bunăstării în toate zonele lumii. Dimpotrivă, integrarea regională este tolerabilă și chiar dezirabilă, dacă ea conduce la o mai mare liberalizare a economiei mondiale. O atitudine prea comprehensivă în acest sens, însă, ar lăsa ușa deschisă pentru tot felul de formule de asociere, care ar putea contura principiul consacrat al națiunii celei mai favorizate. În cadrul OMC-ului, însă, liberalizarea ar trebui să fie suficient de largă, iar din acest punct de vedere, la reuniunea de la Dakha, în Emiratele Arabe Unite, s-au făcut progrese importante.

Regionalizarea permite acorduri de liberalizare care ar fi inaccesibile la nivel multilateral. În anii 20, spre exemplu, o aplicare strictă a clauzei națiunii celei mai favorizate a împiedicat țările vechiului Imperiu Austro-Ungar să reconstituie legăturile economice dintre ele. Absența unei astfel de excepții regionale a fragilizat țările respective și a ruinat stabilitatea politică în Europa centrală. Ce a urmat, se știe. În ultimii ani, regionalismul și multilateralismul au apărut mai curînd ca interdependente decît ca substituibile sau complementare, acordurile regionale avînd adesea caracterul unui “multilateralism regional”. Astfel, ALENA, acord ce grupează SUA, Canada și Mexicul, aplică aproape identic principiile și instituțiile O.M.C. Ba chiar, de multe ori, le premerge, experimentînd măsuri care sînt ulterior preluate la nivelul organizației (vezi acordurile de la Marrakesh). Un alt exemplu de interdependență îl constituie încercările de armonizare a politicii agricole comune a U.E. (PAC) cu calendarul O.M.C.

Deschiderea piețelor naționale ar trebui să se realizeze pe o bază ondistriminatorie, astfel încît regionalismul ar căpăta un caracter cooperativ, sau deschis (vezi discuțiile dintre țările CEFTA). Această doctrină a “regionalismului deschis” nu spune totuși mare lucru: sau intenția de liberalizare e sinceră și atunci regroupările regionale nu aduc mare lucru în raport cu O.M.C.-ul, sau nu e sinceră și atunci sintagma utilizată ascunde aranjamente preferențiale, oficiale sau oficioase, care au față de înțelegerile tradiționale inconvenientul suplimentar de a fi opace.

Regruparea economiilor regionale este una din marile tendințe actuale. Ea însoțește mondializarea, o completează și o sistematizează. Vechea doctrină a regionalismului este azi depășită. Avem nevoie de un nou regionalism, de o nouă înțelegere a acestui fenomen complex al contemporaneității. Dincolo de statele naționale, el impune zone sau blocuri regionale ca principali actori economici, respectați ca atare de toată lumea, inclusiv de structurile Organizației Mondiale a Comerțului. Deocamdată, exemplul de reușită în acest sens, rămîne Uniunea Europeană. Dar, în curînd nu va mai fi și singurul...

Liberalizarea și dereglementarea spectaculoasă a sistemului monetar-financiar în ultimii douăzeci de ani a antrenat o creștere a concurenței pentru atragerea investițiilor străine. Majoritatea s-au orientat către Uniunea Europeană și America de Nord (ALENA), însă pe piață au apărut și alți competitori importanți, cum sînt China și Asia de Sud-Est (ASEAN) sau Europa de Est postcomunistă. S-a demonstrat faptul că numai printr-o organizare la scară regională și oferind elemente de atractivitate de acest tip pot fi deturnate o parte a fluxurilor investiționale în favoarea unei anumite zone. Cu alte cuvinte, pentru a convinge firmele multinaționale, marele capital, în vederea unor investiții directe este necesară o integrare regională. Astfel, nu numai globalizarea, dar și regionalizarea crescîndă a modificat profund natura producției și comerțului internațional.

Totuși, mondializarea este o tendință structurală mai puternică decît regionalizarea, mai conformă ortodoxiei liberale ce a guvernat piața mondială în toată această perioadă. Actorii principali rămîn firmele multinaționale, a căror putere este enormă, ale căror interese și preferințe pot influența decisiv guvernele a numeroase țări, sau conduce la schimbări politice spectaculoase, la mutații geopolitice interesante. Putem spune că mondializarea incită la regionalizare, în măsura în care ea diminuează evident eficacitatea politicilor și măsurilor adoptate la nivel național, desprinse de contextul internațional, de piața mondială și de concurența la nivel global.

Dacă natura schimbătoare a economiei mondiale furnizează, într-adevăr, contextul structural al regionalizării, totuși guvernele rămîn principalii agenți ai cooperării regionale instituționalizate, chiar dacă avem de-a face, în fapt, cu mai mulți actori importanți (întreprinderi, medii academice etc.), care-și urmăresc - inevitabil - propriile interese. Dar, o deschidere crescîndă către piețele internaționale și o expunere pe măsură la efectele fluctuațiilor acestora,

prin intermediul comerțului și al investițiilor, necesită nu doar ajustări ale politicilor naționale, ci antrenează o nevoie și o dorință crescândă de abordare colectivă a diferitelor probleme. Ajustările sau reformele economice nu mai pot fi abordate doar la nivel național, ci presupun, tot mai mult, negocieri bilaterale între state, în care cele mai dezvoltate trebuie să înțeleagă oportunitatea politică a externalizării proceselor de ajustare, dar și la nivel regional, prin creșterea cooperării economice intraregionale (vezi cazul Uniunii Europene).

Pentru țările emergente, sau în curs de dezvoltare, se impune o viziune nouă asupra economiei internaționale. Majoritatea au procedat, într-un mod sau altul, la ajustări interne, la reforme mai mult sau mai puțin avansate, mai mult sau mai puțin reușite. Dar ritmul lor este încă prea lent, ca și schimbarea de mentalitate privind necesara recunoaștere a dimensiunilor internaționale ale acestor ajustări și reforme, și indispensabila acțiune regională colectivă, deși atitudinea lor evoluează din acest punct de vedere.

Dacă spuneam că mondializarea reprezintă o tendință structurală mai puternică, trebuie recunoscut - pe altă parte - că regionalizarea presupune mai multe "decizii reale". În măsura în care globalizarea reduce eficacitatea politicilor naționale, eșalonul regional apare ca fiind mai pertinent, atât în plan politic, cât și economic, social și cultural, și aceasta nu doar în teorie ci, în egală măsură, în practica relațiilor respective. S-ar putea chiar avansa ideea că, cu cât comunitatea regională este mai recentă, cum este cazul Asiei de Sud-Est și cum nu este cazul Uniunii Europene, de exemplu, există mai multe rațiuni practice de a aborda problemele internaționale mai întâi la nivel regional.

În mod paradoxal, însă, fenomenul integrării regionale este însoțit de contrariul său, de procese și fenomene de dezintegrare regională (vezi cazurile URSS, Yugoslaviei, Cehoslovaciei s.a.) Prin urmare, mișcări contradictorii, greu de explicat, ambele repunând în cauză Statul-națiune și suveranitatea acestuia. Acest "regionalism deschis" e plin de semnificații, dar și de evoluții imprevizibile. Se poate vorbi de o recrudescență a regionalismului atât la nivel subnațional, tendințele de descentralizare și autonomizare fiind evidente, cât și supranațional, înregistrându-se multiple tentative, experiențe, de regrupare regională. Dacă până acum entitățile regionale erau constituite pe criterii preponderent politice, sau rezultate din conflicte militare, acum criteriul prevalent devine cel economic. Ori, spațiile economice nu se suprapun peste cele politice, iar mondializarea facilitează acest proces de repunere în cauză a vechilor întemeieri naționale și chiar de reconsiderare a concepției însăși despre națiune și despre stat.

Regionalismul refuză actualele frontiere, menținându-le însă. Astfel, el contornează tendința globalizării de a le aboli. Nu încercăm să cultivăm neapărat un gust al paradoxului, dar aceasta este realitatea. Ca rezultat, cele două tendințe majore ale contemporaneității produc deplasări ale frontierelor economice, reconsiderând astfel apartenențele la anumite provincii sau state la care istoria a atașat respectivele regiuni. Cu cât configurarea noilor zone și entități dă o mai mare importanță criteriilor economice, cu atât dinamica contradictorie a integrărilor și dezintegrărilor regionale va deveni mai accelerată. Vom asista deci la o exacerbare a regionalismelor. Întrebarea e: va deveni lumea viitorului una a regiunilor?